

KÜRESEL İLİŞKİLER ÜZERİNE TÜRKİYE-JAPONYA DİYALOĞU

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
DİŞİŞLER BAKANLIĞI

stratejik
araştırmalar
merkezi
T.C. Dışişleri Bakanlığı

JAPONYA
BÜYÜKELÇİLİĞİ

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
CENTER FOR MIDDLE EASTERN STRATEGIC STUDIES

مركز الشرق الأوسط للدراسات الاستراتيجية

JAPAN - TURKEY DIALOGUE

ON

GLOBAL AFFAIRS

KÜRESEL İLİŞKİLER
ÜZERİNE

TÜRKİYE - JAPONYA DİYALOĞU

KÜRESEL İLİŞKİLER ÜZERİNE TÜRKİYE-JAPONYA DİYALOĞU

ORSAM Rapor No: 207

Mart 2017

ISBN: 978-605-9157-16-2

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2017

Bu raporun içeriğinin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu raporda yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

Hazırlayan:

Bahadır Pehlivanlır, *TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi*

İçindekiler

Takdim.....	5
1. GİRİŞ.....	7
I. AÇILIŞ KONUŞMALAR	
1. Gürsel DÖNMEZ (Başbakanlık Dış İlişkiler Başkanlığı, Başkan)	10
2. Yutaka YOKOI (Japonya Büyükelçisi, Japonya Büyükelçiliği, Ankara).....	12
3. Ali Resul USUL (T.C. Dışişleri Bakanlığı, Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM)).....	14
II. DAVETLİ KONUŞMACILAR	
1. Shingo YAMAGAMI (Japonya Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (JIIA), Genel Direktörü) Japonya'nın Doğu Asya'nın Barış, Güvenlik ve İstikrarına Katkıları.....	15
2. Mesut ÖZCAN (T.C. Dışişleri Bakanlığı) Türkiye'nin Yakın Çevresindeki Güvenlik Sorunları.....	22
III. ÖZEL MAKALE	
1. Shingo YAMAGAMI (Japonya Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (JIIA), Genel Direktörü) Japonya Geri Döndü	24
IV. PANEL SUNUMLARI	
PANEL 1	
TÜRKİYE-JAPONYA İLİŞKİLERİ VE ORTA ASYA'YA YAKLAŞIMLAR	
1. Tetsuji TANAKA (Orta Asya Araştırmaları Enstitüsü, Japonya) Japonya-Orta Asya İlişkileri.....	36
2. Oktay TANRISEVER (Orta Doğu Teknik Üniversitesi,ODTÜ) Türkiye'nin Rusya ve Orta Asya ile İlişkileri.....	40
3. Kohei IMAI (Japonya Bilimi Destekleme Kurumu (JSPS) Araştırmacısı, Meiji Üniversitesi) Ticaret Devleti olarak Türkiye ve Japonya Modeli	43
4. Ali AKKEMİK (Kadir Has Üniversitesi) Türkiye-Japonya Ekonomik İlişkileri Üzerine	45

PANEL 2

ORTADOĞU MESELELERİNE YÖNELİK TÜRK VE JAPON BAKIŞ AÇILARI

1. Koichiro Tanaka (Enerji Ekonomisi Enstitüsü (IEEJ) Genel Müdürü, Japonya Ortadoğu Ekonomileri Enstitüsü (JIME Center) Başkanı)	
Japonya'nın Ortadoğu Perspektifi	57
2. Yutaka TAKAOKA (Kıdemli Araştırmacı, Japonya Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü)	
İslam Devletinin (IŞİD) Eleman Edinme Mekanizmasının Analizi	61
3. Haldun YALÇINKAYA (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)	
Yabancı Terörist Savaşçılar ve Türkiye.....	74
4. Bayram Sinkaya(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)	
Nükleer Antlaşma Sonrası İran-Türkiye İlişkileri: Bir Kompartmanlaştırma Örneği.....	81
V. SONUÇ	96

TAKDİM

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM) Türkiye-Japonya arasındaki diplomatik ilişkilerin 90.yıldönümü münasebeti ile Japonya Büyükelçiliği, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Dış İlişkiler Başkanlığı ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) ile birlikte “Japonya ve Türkiye: Nereden geldik, nereye gidiyoruz” başlıklı ortak bir sempozyum düzenledi. Bu sempozyumun oluşturduğu zemin sayesinde 1 Mart 2016 tarihinde ORSAM, Japonya’nın Ankara Büyükelçiliği’nin desteği ile Türkiye-Japonya ilişkilerine ve çeşitli bölgesel ve küresel konularda işbirliği imkanlarına ışık tutmayı hedefleyen “Küresel İlişkiler zerine Türkiye-Japonya Diyalogu” başlıklı bir sempozyum daha organize etmiştir.

Sempozyum sırasında konuşmacılar ikili ilişkiler, Doğu Asya ve Orta Doğu ile ilgili çeşitli gelişmeler hakkında Türk ve Japon perspektiflerini sunmuşlardır. Ankara’daki çeşitli üniversitelerden akademisyenler, diplomatik misyonlardan temsilciler, hükümet kurumları, araştırma kuruluşları, Ankara’da yaşayan Japon vatandaşları ve çok sayıda niversite oğrencisinin yanı sıra Japonya ve Türkiye’nin dış ilişkileri ve uluslararası siyaseti ile ilgilenen kişiler etkinlikte hazır bulunmuşlardır.

Kurumumuz tarafından hazırlanan bu rapor, sempozyumda yapılan sunumları ve tartışılan konuları derleyerek tarihe bir kayıt düşmeyi hedeflemektedir. Böylece, iki ülkenin kadim dostluğuna ve entelektüel diyalogu yeni bir katkı sağlanmış olacaktır. Diğer yandan bu katkı sayesinde hem küresel hem de bölgesel sorunlara karşı ikili işbirliğinin kuvvetleneceği ve dünyamızın da bundan fayda göreceği umudunu taşımaktayız.

Doç. Dr. şaban Kardaş
ORSAM Başkanı

Hazırlayan: Bahadır Pehlivanlı, *TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi*

1. GİRİŞ

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM), ortakları T.C. Başbakanlık Dış İlişkiler Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, (SAM) ve Japonya'nın Ankara Büyükelçiliği'nin desteği ile, Türkiye-Japonya ilişkilerine ve çeşitli bölgesel ve küresel konularda işbirliği imkanlarına ışık tutma amaçlı olarak "Küresel İlişkiler Üzerine Türkiye-Japonya Diyaloğu" başlıklı bir sempozyum organize etmiştir. Sempozyum sırasında konuşmacılar ikili ilişkiler, Doğu Asya ve Orta Doğu ile ilgili çeşitli gelişmeler ile ilgili Türk ve Japon perspektiflerini sunmuşlardır.

Sempozyuma 150 civarında katılım beklenirken 200'ün üzerinde katılım gerçekleşmiştir. Katılımcılar arasında Ankara'daki çeşitli üniversitelerden akademisyenler, diplomatik misyonlardan temsilciler, hükümet kurumları, araştırma kuruluşları, Ankara'da yaşayan Japon vatandaşları, ve çok sayıda üniversite öğrencisinin yanı sıra Japonya ve Türkiye'nin dış ilişkileri ve uluslararası siyaseti ilgilenen çeşitli insanlar bulunmuştur.

Sempozyum sırasında sunulan bütün konuşmalar bu çalışmanın içinde yer almaktadır. Bunların yanı sıra Sayın Büyükelçi Shingo YAMAGAMI günümüz Japonya'sı ile ilgili bir makale yazma ricamızı kırmayarak bize bir yazı iletmış, ve bu çalış-

manın içinde Özel Makale başlığı altında yayınlanmıştır. Bu yazı aynı zamanda bazı küçük farklılıklar ile ayrı bir ORSAM raporları serisi içerisinde de yayınlanmıştır. Çalışması Japonya'nın dünya sahnesinde başat bir oyuncu olarak yeniden yükselişi, ve bir "yaşam tarzı gücü" olarak normatif etkinliğine vurgu yapmaktadır. Bu oldukça ilginç ve zengin çalışma, Japonya'nın dünyadaki etkinliğine alışılmış sınıflandırmaların dışında yaklaşmış, ve aynı zamanda Japon kamuoyunun barış ve güvenlik konusuna olan yaklaşımına ışık tutmuştur. Eminim ki bu çalışma Japonya'nın ve dünya barışına yapabileceği büyük potansiyel katkının anlaşılmasına fayda sağlayacaktır.

Japonya'nın Ankara Büyükelçisi Yutaka Yokoi ve Başbakanlık, Dış İlişkiler Başkanı Dr. Gürsel Dönmez'in açılış konuşmalarından sonra sempozyum, Davetli Konuşmacılar olarak Büyükelçi Shingo Yamagami ve Doç.Dr.Mesut Özcan'ın konuşmaları ile devam etmiştir. Büyükelçi Shingo Yamagami konuşmasında hızla değişen küresel güç dengesi, teknolojik ilerleme, Kitle İmha Silahlarının (KİS) yayılması da kapsayacak şekilde yeni yükselen tehditlerden bahsetmiş, ardından da son yıllarda giderek daha fazla şiddetlenen Doğu Asya güvenlik ortamının bir resmini çizmiştir. Konuşmasında özellikle Güney Çin Denizi Anlaşmazlığı, Çin'in Japonya ve diğer Doğu Asya ülkeleri ile ilişkileri,

ve Başbakan Şinzo Abe tarafından ortaya konulan “Barışa Proaktif Katkı” olarak adlandırılan Japonya’nın yeni güvenlik doktrini üzerinde durmuştur. Bu analiz eminiz ki sadece Japon dış politikası ile ilgili anlayışı genişletmekle kalmayacak, Türkiye ve Japonya’nın birlikte ne yapabileceklerine de ışık tutacaktır.

Konuşmasında Doç. Dr. Mesut Özcan ise Türkiye’nin bölgesinden kaynaklanan zorluklar üzerinde durmuştur. Ortadoğu bölgesinde özellikle Suriye, Irak ve bölgenin geri kalan kısımlarındaki gelişmelerden kaynaklanan Türkiye’ye yönelik ciddi güvenlik tehditlerini inceledikten sonra, son on yıl içinde Türkiye’nin bölgedeki ekonomik işbirliğini artırdığına işaret etmiş, ancak Ortadoğu’daki son olayların bölgedeki Türk ekonomik çıkarları için engeller oluşturduğunu belirterek göçmen krizinin altını çizmiştir. Konuşmasını Türkiye Japonya işbirliğinin karşılıklı bölgesel anlayışları derinleştireceğini ve bu meseleler ile baş edebilecek daha iyi politikaların oluşturulmasına yardım edeceğini söyleyerek sonlandırmıştır.

Davetli Konuşmacılardan sonra yer alan birinci panelde Tetsuji Tanaka Japonya’nın Orta Asya ile olan ilişkisinin kapsamlı bir resmini çizmiş, ve Japonya ile Türkiye’nin daha barışçıl ve istikrarlı bir Orta Asya inşa etmekte nasıl işbirliği yapabileceklerinin üzerinde durmuş, bu sırada bölge ülkelerinin özellikle Türkiye ve Japonya’ya olan olumlu yaklaşımlarını vurgulamıştır. Daha sonra söz alan Oktay Tanrısever Türkiye’nin Orta Asya ile ilişkilerini anlatmış, ve Türkiye ile Rusya arasındaki krizin dinamiklerinin analizini yapmıştır. Konuşmasını Rusya’nın dünya görüşünün bir analizini yaparak bitirmiştir. Onun konuşmasından sonra Kohei İmai Japonya ve Türkiye’nin ortak diplomatik özelliklerini, özellikle her iki ülkenin aktivizminin altını çizen “insani diplomasi” kavramı üzerinden tartışmıştır. Kendisi Japonya’nın “ticaret devleti” politikasını Türkiye’nin Orta Doğu politikası için bir model olarak sunmuş, bu şekilde daha barışçıl, varlıklı, ve

istikrarlı bir bölgenin oluşturulabileceğini savunmuştur. Bu paneldeki son konuşmacı K.Ali Akkemik ise Türkiye’nin Japonya ile olan ekonomik ilişkilerini diğer Doğu-Asya ülkeleri ile olan ekonomik ilişkilerle kıyaslamak sureti ile bu ilişkilerin büyük resmini ortaya koymuş, ve eksik kısımlarını gözler önüne sererek geliştirilmeye müsait alanların tesbitinin yapmıştır.

İkinci panel yoğun bir şekilde Ortadoğu’ya odaklanmıştır. İlk konuşmacı Koichiro Tanaka Suudi-İran gerginliği ve enerji siyaseti hakkında konuşmuş, ve Çin’in Asya’daki durumu ve Suudi Arabistan’ın karşı karşıya olduğu zorluklar arasında ilginç bir jeopolitik karşılaştırma yaparak Yemen’deki son çatışmalar ve Suudi Arabistan’ın dış politikasının daha iyi anlaşılmasını sağlayacak ilginç önermeler yapmıştır. Konuşmacı Yutaka Takaoka ise DAES’in eleman toplama sisteminin detaylı bir görüntüsünü vermiş ve DAES’in nasıl yeni üyeler kazandığını anlamamızı sağlayacak alternatif bir model sunmuştur. Bu sunumu tamamlayacak şekilde bir sonraki konuşmada Haldun Yalçinkaya Yabancı Terörist Savaşçılar’dan (YTS) kaynaklanan güvenlik sorunları üzerinde durmuştur. Yalçinkaya Türkiye’nin YTS’in hareketliliklerinde önemli bir konumda yer aldığını, dolayısı ile YTS’nin özgürce hareket etmelerinin engellenmesinde başarısızlığın Türkiye için fazladan bir güvenlik sorunu oluşturduğunu, bunun engellenmesi için de uluslararası işbirliğine ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Bayram Sinkaya tarafından yapılan son konuşmada Türkiye-İran ilişkilerinin dinamikleri üzerinde durulmuştur. Sinkaya çalışmasında “kompartmantalizasyon” kavramı üzerinden nasıl iki ülke ilişkilerinde hem sürtüşme hem de işbirliğinin eşzamanlı olarak mevcut olduğunu anlatmıştır.

Bu çalışmadaki yazıların büyük çoğunluğu sempozyum sırasında yapılan konuşmaların transkripsiyonları şeklindedir. Bazı konuşmacılar ise konuşmalarını tam akademik makale şekline çevirmişlerdir ve bu çalışmalar *Perceptions* dergisinin Bahar

2016 Özel Sayısında yayınlanmıştır. Bu çalışmalarını SAM ve yazarların izinleri ile burada da tam makale şeklinde yayınlamayı tercih ettik ve inanıyoruz ki bu çalışmalar

Ortadoğu ve Orta Asya'ya yönelik Türkiye ve Japonya'nın perspektifleri ile ilgili anlayışlarımızın genişlemesine büyük katkıda bulunacaklardır.

I. AÇILIŞ KONUŞMALARI

1. Gürsel DÖNMEZ

(Başbakanlık Dış İlişkiler Başkanlığı, Başkan)

Büyükelçiler, değerli katılımcılar.

Aralarında kadim dostluk ilişkileri bulunan Türkiye ve Japonya'dan seçkin akademisyenleri bugün Ankara'da bir araya getiren bu sempozyumu düzenleyen ORSAM'ı, Japonya Büyükelçiliği'ni ve Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezini kutlayarak söze başlamak gerektiğini düşünüyorum. Bugün burada yapılacak konuşmaların, tartışmaların, fikir alışverişinin Türk Japon işbirliğinin daha da ilerletilmesine yönelik yeni ve somut vizyonlar ortaya koymasını diliyoruz. Bu girizgâh cümleleriyle hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Değerli katılımcılar, ülkelerimiz arasındaki coğrafi uzaklık tarih boyunca, günümüzde, devletlerimiz ve halklarımız arasında güçlü dostluk bağlarının kurulmasında engel teşkil etmemiş, aksine bu zorluklar belki hızlandırıcı etkide bulunmuştur. İki yıl önce diplomatik ilişkilerimizin 90. yılını kutlamış olduk ama Türkiye ve Japonya arasında sıcak, dosthane ilişkilerin Japonya'nın dünya tarih sahnesine dışı açılarak çıkmasından itibaren başladığı hepimizin malumu. Osmanlı Döneminde Sultan 2. Abdülhamit Han zamanında, Japon İmparatoruna dostluğun bir nişanesi olarak 2. Abdülhamit'in hediyeler göndermesi, sonrasındaki gelişmeler, hepimizin malumu. Filmlere konu olan, trajik ortak

hatıralarımızın da olduğu hepimizin malumu.

Sözümün burasında 80'li yılların ortasını hatırladım. Benim öğrencilik yıllarımda Türkiye'de akademisyenlerimiz, entelektüellerimiz birçok Japonya'yı anlatan, kısaca Japonya mucizesi denilen konuları ele alan yayınlar yapmışlardı. Japonya ve Japonya'nın başarıları modern Türkiye'nin her zaman ilgi alanına girmiştir. Kültürel yakınlığımız ve benzer noktalarımız da Türkiye'nin ve Türk halkının ilgisini çekmiştir. Böyle bir tarihsel, duygusal arka plandan yola çıkarak, nihayet 2013 yılında iki ülke arasında stratejik ortaklık diyebileceğimiz bir zeminin oluşmasını hep birlikte memnuniyetle takip ettik. Özellikle son yıllarda her iki ülke arasında en üst düzeyde karşılıklı ziyaretlerin başladığını ve artarak devam ettiğini görüyoruz. Yakın zamanda Japon başbakanı Türkiye'deydi. Japonya'dan gelen heyetler Türk devlet adamları tarafından en üst düzeyde karşılanıyorlar. Aynı şekilde biz Japonya'ya heyetlerimizle gittiğimizde üst düzey bir misafirperverlikle karşılandığımızı görüyoruz ve bundan çok büyük memnuniyet duyduğumuzu bu vesileyle burada ifade etmek istiyorum.

Ancak böyle bir çerçeve içerisinde karşılıklı ziyaretler, yapılan alışverişler, ortak yatırımlar ve birlikte yürüttüğümüz tica-

rete baktığımızda maalesef altını çizerek şunu söylemek gerekiyor; arzu ettiğimiz düzeyde bir ticaret hacmine henüz ulaşmadığımız görülmüyor. Diğer taraftan Japon teknolojisi, Japon yatırımcılar ülkemizde bizim büyük projelerimizde yer alıyorlar. Gönül istiyor ki, her iki ülke arasındaki işbirliği ve ilişkiler daha üst düzeye çıksın. Ben umuyorum ki bugün burada yapılacak sempozyum ve fikir alışverişi bu noktada ciddi bir katkı sağlayacaktır. Önümde 2014 yılının rakamları var. Ticaret hacmimiz 3.6 milyar dolar civarında kalmış. Bu, Japonya düşünüldüğünde, Türkiye'nin jeostratejik konumu düşünüldüğünde çok çok az bir rakamdır. Umuyorum ki önümüzdeki yıllarda, bu rakamı daha üst düzeylere çıkartacağız. Elbette ki Türkiye-Japonya ilişkisini sadece bir ticaret ilişkisi olarak değerlendirmek yanlış olur. Her iki ülke halkları arasında bir yakınlık duygusu bulunmaktadır. Mesela Japon milli takımı dünya kupasına katıldığında Türkiye'deki birçok Türk gibi ben de Japonya taraftarı oluyorum. Demek ki iki ülke arasında bir sempati var. Bize düşen de bu sempatiyi beraberliğimizi ve ortak çalışmalarımızı daha da arttırarak daha da üst düzeylere taşımak olmalıdır.

Bu vesileyle bu noktada, bir teşekkürü de ifade etmem gerektiğini düşünüyorum:

Bizim dünyanın birçok yerinde halklar arasında kültürel alışverişi arttırmak, tanışmayı derinleştirmek amacıyla kurduğumuz Yunus Emre Türk Kültür Merkezlerinden bir tanesi de Tokyo'da kurulmuştur. Konuyla alakalı Japon Dışişleri Bakanlığı ve Japon devlet yetkililerinin verdiği destek için bu noktada teşekkürlerimizi ifade etmek istiyorum. Diğer taraftan da özellikle akademik alanda, bilim alanında, Türk Japon Bilim ve Teknoloji Üniversitesi projemiz bulunmaktadır. Bununla alakalı olarak, biz Türkiye tarafı olarak İstanbul'da örneğin yer vs. gibi konularda olabildiğince hazırlanmış vaziyetteyiz. Bu projenin çok hızlı bir şekilde yürürlüğe girmesi ve taraflar arasında yapılması söz konusu olan anlaşmanın bir an önce hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu arzumuzu, tekrar bu şekilde ifade etmiş olayım.

Başlangıçta teşekkür cümleleri halinde ORSAM'a ve diğer destekleyici kurumlara, Japon devletinin ilgili kurumlarına teşekkür etmiştim. Bugünkü sempozyumun bundan sonra da devam ettireceğimiz sempozyum benzeri ortak faaliyetlerimizin iki ülke arasındaki iş birliğini arttırmasını dileyerek, katılımlarınız için teşekkür ediyor, hepinizi saygıyla selamlıyorum. (Arigato Gozaimasu)

2. Yutaka YOKOI

(Japonya Büyükelçisi, Japonya Büyükelçiliği, Ankara)

[Merhaba, hoş geldiniz. Ben Yutaka YOKOI, Japonya Büyükelçisiyim. Bugün burada sizinle bir arada olmaktan mutluluk duyuyorum. Dr. Gürsel Dönmez, President of External Relations Prime Ministry and Dr. Şaban Kardeş President of ORSAM, ladies and gentlemen, good morning.]

Japonya Büyükelçisi olarak iki yıl önce başlattığımız entelektüel diyalogun, bugün "Küresel İlişkilerde Türkiye-Japonya Diyaloguna" dönüştüğünü görmekten çok memnun kaldığımı dile getirmek isterim. Pek çok alanda kurduğumuz işbirliğinin yoğunluğu itibarıyla bugün Türkiye-Japonya ilişkilerinde altın çağın yaşandığını söylemek mümkündür. Geçen yıl Ertuğrul Firkateyni faciasının 105. yıl dönümü anılırken de iki ülke arasında üst düzey ziyaretler gerçekleştirildi. Bunun en güzel örneği Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Ekim ayında Tokyo'ya, Başbakan Abe'nin ise Kasım ayında İstanbul ve Antalya'ya yaptığı ziyaretlerdir. Aralık ayında Türk-Japon ortak yapımı olan Ertuğrul 1890 adlı film Türkiye ve Japonya'da gösterime girmiş ve her iki ülkede de 1 milyona yakın kişi tarafından izlenmiştir. Ve bu hafta Tokyo'da açıklanacak olan Japon Akademi Ödülleri'nde Ertuğrul 1890 pek çok dalda aday gösterilmiştir. Filmde anlatılan olaylar iki ülke arasındaki dostluğa örnek olan birçok olaydan sadece iki tanesidir. Tarihte, gerektiğinde her iki ülke de birbirine yardım etmiştir. 11 Mart 2016, Büyük Doğu Japonya Depremi'nin 5. yıl dönümü olacaktır. Daha önce görülmemiş bir felaket yaşadığımızda Türk hükümeti ve Türk halkı bize arama-kurtarma ekipleri ve yardım göndermiştir. İki ülke coğrafi anlamda birbirine uzak olsa da Japonya yapılan iyiliği unutmayacaktır. Aynı yıl Türkiye'de de deprem olduğunda, Japonya da Türkiye'ye elinden geldiğince yardım etmiştir.

Ekonomi alanındaki işbirliğine gelince; Marmaray, Osmangazi Köprüsü, Sinop Nükleer Santrali, TÜRKSAT gibi geniş çaplı projelerimiz bulunmaktadır. Bilim, teknoloji ve eğitim alanında ise dünyanın önde gelen üniversitelerinden biri olmayı hedefleyen Türk-Japon Bilim ve Teknoloji Üniversitesi'ni kurma çalışmaları içindeyiz.

Bugünkü sempozyumda davetlilerin ülkelerimizdeki diplomatik ortam ve güvenlik durumu ile ilgili konuşmalarının ardından Ortadoğu, Orta Asya ve ikili işbirliği konuları hakkında bir dizi aktif diyalogun yapılmasını bekliyorum. Özellikle Suriye ve diğer ülkelerde bölgeye gölge düşüren terör nedeniyle Türkiye'deki durum endişe vericidir. Japonya'daki durum da Güney Asya, Güney Çin Denizi ve Kuzey Kore'deki gelişmeler sebebiyle giderek zorlaşmaktadır. Bu sempozyum, fikir alışverişi yaparak her iki tarafın durumunu ve düşüncelerini anlamak için güzel bir fırsattır. Böylece karşılıklı ilişkiler daha da gelişecektir. Türkiye'nin, Orta Asya ve Kafkas ülkelerinin sizinle arkadaş ve akraba olarak kabul edildiklerini düşünüyorum. Japonya da bu bölgedeki ülkelerle işbirliği konusunda daha aktif olmaya başlamıştır. Türkmenistan ve diğer ülkelerde Türk ve Japon şirketlerin ortak yürüttüğü geniş çaplı projeler bulunmaktadır. Suriye ve diğer ülkelere gelen sığınmacı sorununa gelirsek, şu an 2,5 milyon belki de daha fazla Suriyeli sığınmacı Türkiye'de yaşamaktadır. Bu konuda Türk hükümetinin ve Türk halkının gösterdiği özveriye takdir ediyoruz. Japon hükümeti, Türkiye'nin doğusundaki yerel belediyelerin altyapısını 330 milyon ABD doları değerindeki program ile destekleyerek ve diğer BM kuruluşlarına da yardım etmek sureti ile Türkiye'nin omuzlarındaki yükü hafifletmeyi ümit etmektedir.

Bu sempozyumun bulunduğumuz bölgedeki durumun nasıl iyileştirilebileceği

konusundaki tartışmaları ateşlemesini temenni ediyorum. Bu sayede aramızdaki işbirliğinin ufuklarını daha da geliştirebiliriz. Son olarak, katılımcılara da sempozyuma katıldıkları için teşekkür ediyorum.

SAM'a, Başbakanlık'a, ORSAM'a ve bu sempozyumda emeği geçen diğer kuruluşlara da ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Diyalogumuzu sürdürmek dileğiyle. [Çok teşekkür ederim.]

3. Ali Resul USUL*

(T.C. Dışişleri Bakanlığı, Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM))

Teşekkürler. Günaydın sayın büyükelçiler, değerli katılımcılar, hanımefendiler ve beyefendiler. Doğru bir zamanda gerçekleşen bu sempozyumu organize eden ortaklarımızı en içten dileklerle kutlarım. Büyük Asya kıtasının iki ayrı ucunda yer alsalar da Türkiye ve Japonya güçlü ikili ilişkileri olan, aralarında köklü dostluk bağı bulunan iki ülkedir. Japonya ve Türkiye uluslararası kuruluşlarda önemli görevler üstlenmiştir. Her iki ülke de geleneksel değerleri modern hayatla birleştirmekte ve dış politikaları ile birbirlerine benze-

mektedir. Enternasyonalizme bağlı kalan ve insan odaklı yaklaşımları anlamaya çalışan barışsever ülkeler olarak her iki ülkenin Ortadoğu ve çevresindeki politikalarının uyumluluk göstermesi günümüz için oldukça önemlidir. İki ülkeden de katılan saygıdeğer uzman ve akademisyenleri bir araya getiren bu etkinlik tam da bu amaçla yöneliktir. Ortaklarımıza bu etkinliği düzenledikleri için tekrar teşekkür ediyor, sempozyumun başarılı geçmesini temenni ediyorum. Teşekkürler.

* Sempozyuma gönderdiği mesaj okunmuştur.

II. DAVETLİ KONUŞMACILAR

1. Shingo YAMAGAMI

(*Japonya Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (JIIA), Genel Direktörü*)

Japonya'nın Doğu Asya'nın Barış, Güvenlik ve İstikrarına Katkıları

Herkese günaydın. Önceki konuşmacılar gibi hazır bir metnim olmadığından doğaçlama konuşacağım. Türkiye'ye ilk defa geliyorum. Bu sebeple sempozyumun hazırlanmasında emeği geçen herkese, içten davetleri için de özellikle ORSAM'a teşekkür ederim. Gösterdiğiniz sıcak karşılama için de ayrıca teşekkür ederim., Japon dışişlerinde (uzun boyunun yanı sıra) liderliği ve ileri görüşlülüğü ile bilinen Büyükelçi Yokoi de teşekkürlerimi sunarım.

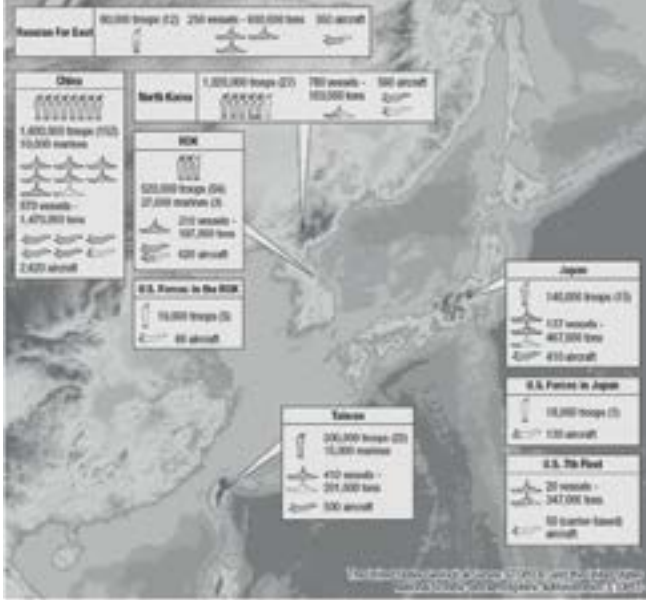
Sözlerime günümüzde Türkiye ve Japonya arasındaki ilişki hakkındaki düşüncelerimi paylaşarak başlamak istiyorum. İki ülke arasında 9000 km mesafenin ayıramadığı bir dostluk ve ortaklık vardır. Her iki ülkenin de ikili ilişkilerinde ortak noktalar bulunmaktadır. Birincisi, Türkiye ve Japonya buldukları bölgede lider ülke konumundadırlar. Her iki ülke de uzun ve ilginç bir tarihe, zengin bir kültüre; dürüst, onurlu ve saygın bir halka ve her şeyden önemlisi zengin bir mutfağa sahiptir. İkincisi, her iki ülkenin tarihinde de büyük askerler yer almıştır. Dört yıl önce Londra'da görev yaparken sık sık gittiğim bir kitapçı vardı. Savaş tarihi okumayı çok severim. Bu konu ile ilgili yazılmış birkaç kitap dikkatimi çekti. Bunlar *Gallipoli of 1915 (Çanakkale Savaşı)* ve *Singapore (Singapur) 1942* idi. Buradan anlaşıyor ki atalarımızın dira-

yet, mertlik, ve cesaretinin Birleşik Krallık tarafından iyi hatırlandığı görülmektedir. Üçüncüsü ise her iki ülkenin olduğundan daha hafif ve önemsiz algılanmakta olmasıdır. Bazı ortaklarımızın algılanan propagandalarının aksine mesajımızı dünyaya iletme konusunda başarısız olduğumuzu kabul etmemiz gerekmektedir. Benim Türkiye ile ilgili ilk deneyimim "Arabistanlı Lawrence" ve "Geceyarısı Ekspresi" gibi Hollywood filmleri ile olmuştu. Bu filmlerde veya İngiliz yapımı "Downtown Abbey" dizisi gibi yapımlarda Türkiye'nin ve Türk halkının ele alınma şeklini beğenmediğinizin farkındayım. Japonya hakkında çekilen Hollywood filmleri ve diğer filmler için de benzer bir durum söz konusudur. "Kwai Köprüsü", "Bir Konuşabilse" ve daha da beteri "Kill Bill" bu filmlere örnektir. Bu konuda bir şeyler yapmamız gerekmektedir. Belki de yeniden ortak filmler yapmak için tam zamanıdır.

Konuşmama günün esas konusu olan Japonya çevresindeki güvenlik durumunu ve Japonya'nın nasıl karşılık vereceğini anlatarak devam etmek istiyorum. Bu arada geçtiğimiz yıl Ekim ayına kadar Japon Dışişleri Bakanlığı'nda görev yapıyordum. Şu anda özel bir düşünce kuruluşunda çalışıyorum yani ayağımdaki devletin zincirlerinden tamamı ile kurtulmuş durumda-

yım. Şimdi anlatacaklarım tamamen kendi gözlemlerime dayanmaktadır ve anlatacaklarımın hiçbir şekilde Japon hükümeti veya çalıştığım kurum olan Japonya Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (Japan Institute of International Affairs) ile herhangi bir ilişkisi yoktur.

Öncelikle, Doğu Asya'da güvenlik ortamının giderek kötüleştiğinin sıklıkla dile getirildiğini söylemekle sözlerime başlayayım. Bununla ne kastedilmektedir? İzinizle açıklayayım: Belki Türk dostlarımız aşına olmayabilir ancak Japonlar bu haritayı bilirler. Haritanın ortasında Kore

Yarımadasını görüyorsunuz. İlginçtir, bölgedeki bazı Amerikalı uzmanlar burayı Japonya'nın kalbine doğru yönelmiş Demokles'in Kılıcı olarak ifade ediyorlar. Neden? Çünkü tarihte Japonya'ya yönelik millî güvenlik tehditlerinin çoğu bu yarımada üzerinden gelmiştir. 13.Yüzyılda Moğollar tarafından Çin'de kurulan Yuan Hanedanlığının Japonya'yı iki kez ele geçirmeye çalışması buna bir örnektir. Aynı şekilde Japonya'nın modern tarihinde yaptığı iki büyük savaş da buna örnektir. 1894-1895 Çin-Japon Savaşı ve 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'ndan bahsetmekteyim. Bu iki savaş da Kore Yarımadası'nın hakimiyetini ele geçirmek ve etki altına almak için yapılmıştır. Ayrıca bu bölgede yaşanan İkinci Dünya Savaşı da Çin üzerine yapılmış bir Japonya-Amerikan savaşı olarak algılanmaktadır. Bazıları bunun basite indirgeme olduğunu söyleyebilir fakat bu da tarihin bir yüzüdür.

Dikkatinizi çekmek istediğim nokta ise halihazırda Japonya'nın çevresinde nükleer silahı olan veya nükleer silahlara sahip olduğunu deklere etmiş ülkeler (yani Rusya, Çin ve Kuzey Kore) ile çevrili olmak gibi "imrenilen" bir konumda olduğu gerçeğidir. Burada bahsettiğim bu ülkelerin her birinin sayısı bir milyondan fazla olan daimî orduları bulunmaktadır. Bu yüzden Japonya'nın durumunu "imrenilen" olarak betimledim. Türkiye, komşuları ile sorunlar yaşıyor olabilir ancak Japonya'nın içinde bulunduğu duruma kesinlikle sempati duyacaktır. Dahası Çin'in açıklanan savunma bütçesi 27 yılda 41 kat, 10 yılda 3,6 kat artmıştır. Bu rakam Japonya'nın şu anki bütçesinden 3,3 kat daha fazladır.

Şimdi de Kore Yarımadası'ndan başlayarak bölge bölge güvenlik durumunu inceleyelim. Sanırım Kuzey Kore'nin nükleer denemelerin yanı sıra balistik füze fir-

latma denemeleri de yaptığını bilmeyen yoktur. Son deneme bu yıl Ocak ayında yapılmıştır. Burada ilginç bir şablon ortaya çıkmaktadır: Nükleer deneme, uydu fırlatma, nükleer deneme, uydu fırlatma, nükleer deneme, uydu ya da balistik füze fırlatma. Bu kez önce nükleer test yapılıyor ardından uydu fırlatılması geliyor. Bazıları bu Mayıs ayında 36 yıl sonra ilk kez Kore İşçi Partisi Konferansı yapılacağını dile getiriyor. Artık genç liderlerinin liderliğini gösterme zamanı geldiği düşünülüyor, bu da bizi endişelendiren diğer bir konudur.

Şimdi Güney Çin Denizi'ne dikkat çekmek istiyorum. Bu kıta ülkesinin belirlediği "dokuz çizgili haritanın" akıl almazlığı daha önce iyi ve net bir şekilde açıklanmıştır. Bu durum özellikle Filipinler ve Vietnam gibi kıyı devletler başta olmak üzere bütün kıyıdaş ülkeleri fazlasıyla endişelendiren bir sorundur. Burada vurgulamak istediğim husus ise bu deniz bölgesi sadece kıyı devletleri için değil, Japonya, ABD ve hatta Türkiye ve Avrupa ülkeleri için de önemli olduğudur. Kuzeydoğu ve Güneydoğu Asya ülkelerine ihraç edilen malların ve hizmetlerin tümü bu deniz üzerinden geçmek zorundadır. Yani bu

denizin bağımsız, güvenli ve açık olması hepimiz için önemli bir mesele olmalıdır.

Bir sonraki resimde Güney Çin Denizi'ni hızla sahiplenildiğini ve denizin bazı kısımlarının silahlandırıldığını görüyoruz. Hainan'da uçak gemileri için tesisler bulunmaktadır. Güney Çin Denizi'ndeki bu adalarda ya da mercan kayalarının üzerinde uçak pistleri ve liman tesisleri inşa edilmiş, yakın zamanda da karadan-hava-ya füze bataryaları da konuşlandırılmıştır.

Ayrıca eğer stratejik bir üçgen oluşturulacak şekilde bu kilit adalarda tesislerin inşası tamamlanırsa, bu Güney Çin Denizindeki bütün deniz ve hava sahasının tek bir ülkenin kontrolü altına girmesi anlamına gelmektedir. Uluslararası camia serbest deniz ulaşımı ve uçuş özgürlüğünü desteklemeli derken kastettiğimiz şey budur. Burada biz Türk dostlarımıza Japonya, ABD ya da Çin'den herhangi birinin tarafını tutmalarını söylemiyoruz. Üzerinde dikkatlice ve akılcıca düşünülmesini

istediğim, bu bölge ve ötesinde ne tür bir bölgesel ve uluslararası düzen görmek istediğinzdir.

Güney Çin Denizi'ndeki bu saldırgan uygulamalara, aralarında Filipinler'in de bulunduğu Güneydoğu Asya ülkelerine karşı

alayıcı ve gözdağı verici tutumlar da eklenmektedir. Bir sonraki slaytta da Filipinli bir gazetede yayınlanan Çinli bir hükümet yetkilisinin yaptığı açıklama ile Çin'in Manila Büyükelçiliği'nin yayınladığı bir reklamı görüyorsunuz. Farkındaysanız burada üstü kapalı değil, bariz bir şekilde bir uyarı söz konusudur. Filipinli dostlarımızın bunu hakaret olarak kabul etmeleri son

derece normaldir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, her ülkenin birbirine eşit davrandığı bölgesel ve uluslararası bir düzen oluşturmamız gerekmektedir. Çin sık sık Japonya'ya tarihten ders alması konusunda nutuk çekmektedir. Japonya'nın yıkıcı bir savaşta aldığı yenilgiden öğrendiği bir ders varsa o da eşit ortaklığın önemidir.

China's position?

Foreign Ministry Spokesperson
Hua Chunying (May 26, 2015)

Here is a gentle reminder to the Philippines:
China will not bully small countries,
meanwhile, small countries shall not make
trouble willfully and endlessly.

Ads on a Philippine newspaper

(from the "Philippine Star", 11 Aug 2015, placed by the Embassy of China in the Philippines) 8

Az önce anlattığım yakın zamanda Güney Çin Denizi'ndeki gelişmelere karşı Japonya'nın verdiği cevap ta kısa ve öz-dür; denizlerde hukukun üstünlüğü. Başbakan Abe, 30 Mayıs 2014'te 13. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (IISS) Asya Güvenlik Zirvesi "Shangri-La Diyalogu"ndaki konuşmasında "hukukun üstünlüğü hakkında üç ilke" den bahsetmiştir: 1. Devletler hak taleplerini uluslararası hukuka üzerine temellendirmelidirler, 2. Devletler hak talep ederken zor kullanma veya tehdide başvurmamalıdır, 3. Devletler anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözmelidir. Çoğunuz doğrusu bu diye düşünebilirsiniz, fakat Doğu Asya'da sorunumuz henüz sağduyunun hâkim olmamasıdır.

Bir de Doğu Çin Denizi'nde neler olduğuna bakalım. Burada Senkaku Adaları ismi verilen Japon adaları bulunmaktadır. 75 yıldan fazla bir süredir sessizliğini koruyan Çin, ancak 1971 yılında bu adalar üzerinde hak iddia etmeye ve adaların etrafındaki karasularına izinsiz girmeye

başlamıştır. İzinsiz girişler Japonya'nın adalardan bazılarını kamulaştırdığı 2010 yılında değil, 2008'de başlamıştır. Bu arada bir Çin balıkçı teknisinin Japon sahil güvenlik gemisine çarpması gibi şok edici bir olay da yaşanmıştır. Çinin sadece denizde değil havada da aktiviteleri yoğunlaşmış, Hava Savunma ve Tanımlama Bölgelelerinin ilanı ve askeri uçaklarla yaptıkları tehlikeli uçuşlarla durumu tırmandırmıştır. Ne yazık ki hem havadan hem denizden kışkırtmalar devam etmektedir. Sırf bu adalar üzerindeki Japon egemenliği ve kontrolünden hoşnut değilsiniz diye ihtilaflı sulara tekne gönderemezsiniz. Önce sorunları barışçıl yollardan çözülmeye çalışmanız gerekir, ancak ne yazık ki Doğu Çin Denizi'nde durum bu değildir. Son yıllarda karasularına ve bahsi geçen adaların etrafındaki bitişik bölgelere izinsiz girişlerin sıklığı artmıştır. Daha da önemlisi Japonya Başbakanı Shinzo Abe ve Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in zirve buluşmasından sonra bile bu girişlerin devam etmekte olmasıdır.

Bütün bunların üzerine bir de Doğu Çin Denizi'ndeki kıta komşumuzun petrol ve doğal gaz kaynaklarını tek başına sömürmesi sorunu da bulunmaktadır. Japonya ve Çin, Doğu Çin Denizi'nde iki ülke arasındaki ekonomik münhasır bölgelerin ve kıta sahanlığının sınırları üzerinde henüz anlaşmaya varamamıştır. Çin Japonya'nın bunu durdurması yönündeki ısrarlarına kulak asmadan buradaki kaynaklardan tek taraflı bir şekilde faydalanmaya devam etmek sureti ile Japonya'nın hak ve çıkarlarını ihlal etmeye devam etmektedir.

Son olarak Japonya kuzey komşusunu da unutmamalıdır. Evet, Rusya Türkiye'nin olduğu gibi Japonya'nın da komşusudur. Japon hava savunma kuvvetlerinin Rus uçaklarına karşı yaptığı uçuş sayısı giderek artmaktadır. Rus pilotlar bu kuvvetlere Tokyo Express adını vermektedir. Rusya Japonya'nın endişelerini artıracak şekilde Japon Takımadaları etrafında uçuşlar yapmaktadır.

Japonya'nın Doğu Asya'da karşılaştığı sorunlar bu şekildedir. Burada Doğu Asya'da yaşananlar ile sizin kendi bölgenizde yaşadıklarınız arasında benzerlik olduğu düşünülebilir. Başbakan Abe ve Dışişleri Bakanı Kishida zorla veya baskıyla statüko değiştirme girişimlerine göz yummayacağını defalarca belli etmişlerdir. Bu sadece Kırım Yarımadası ve Ukrayna değil Güney ve Doğu Çin Denizi'ndeki durum için de geçerlidir. Japonya'nın bölgesel durumunu yakından inceledikten sonra, asıl noktaya gelmek istiyorum: Japonya bütün bunlara nasıl karşılık verecektir? Söyleyeceğim klişe gelebilir ama hiçbir ülke, özellikle Japonya, barış ve güvenliği tek başına

sağlayamaz. Dolayısı ile Japonya'nın, ABD ile ittifakını ve ortakları ile işbirliğini, BM kolektif güvenlik önlemleri ve barış-gücü operasyonları üzerinden güçlendirmesi gerekmektedir. Japonya'nın spesifik olarak yapması gerekenler nelerdir?

Bu Başbakan Abe'nin açıkladığı "barışa yönelik proaktif katkı" politikasıdır. Japonya'nın barışçıl yönelimin değişeceği yönünde bir endişeniz olmasın. Evet, aynı kalacaktır. Ancak Japonya daha proaktif olmak istemektedir. Bunu iki şekilde gerçekleştirecektir: birincisi Japonya'yı savunmak için her türlü duruma hatasız karşılık vermek, ikincisi uluslararası barış ve istikrara daha fazla katkıda bulunmak. Bu iki madde Başbakan'ın "barışa yönelik proaktif katkı" politikasının temelini oluşturmaktadır. Özellikle neler değişecektir? Türk dostlarımızın ilgileneceği üç büyük değişiklikten bahsedebiliriz. İlk olarak Japonya BM barış operasyonlarına ve uluslararası yürütülen diğer çalışmalara daha geniş katılım gösterecektir. Uluslararası yürütülen çalışmalar arasında AB tarafından yürütülen ortak güvenlik ve savunma politikası girişimleri bulunmaktadır. Türk hükümetinin de BM barış operasyonlarına katkısını artırmak istediğini biliyorum. Bu noktada ortak bir temelde buluşuyoruz. İkinci değişiklik ise, Japonya'nın uluslararası askeri operasyonlar için lojistik destek sağlamaya devam edebilecek olmasıdır. Örneğin yeni bir Irak Savaşı ya da Afganistan görevi olması durumunda, Japonya'nın sağlayacağı lojistik destek daha da güçlendirilebilir. Mesela mühimmat temin edilebilir, savaş görevi için kalıpta olan uçaklara yakıt ikmali yapılabilir. Üçüncü değişiklik ise müşterek meşru

müdafa hakkının kullanılmasıdır. Uluslararası hukuk okuyan pek çok öğrenci haklı olarak, bununla ne demek istediğimi soracaktır. Evet, her bir BM üyesi sadece meşru müdafa değil, müşterek meşru müdafa hakkına da sahiptir. Anayasadaki barış maddesi sebebiyle Japonya müşterek meşru müdafa hakkını uzun bir süre kullanmamaya çalıştı. Detaylı ve etkili geçen aktif hukuksal münazaraların ardından Japonya, anayasanın yorumlanmasında yapılan değişiklik ile güç kullanımını için üç yeni şart getirmiştir. Japonya'nın bu tutumunu kanunlara aşırı bağlılık olarak görebilirsiniz, ama öyleyiz. Sadece bu şartların yerine getirilmesi halinde Japonya müşterek meşru müdafa hakkını kullanmaya izini olmaktadır. Savunma tedbirleri olarak "Güç Kullanımı" için üç yeni şart şu şekildedir:

1. Japonya'ya (bireysel meşru müdafa durumu) veya Japonya'nın yakın ilişkiler içinde olduğu yabancı bir ülkeye (müşterek meşru müdafa durumu) yönelik silahlı bir saldırı durumunda ve neticesinde Japonya'nın bekasını tehdit eden ve insanların yaşama, özgürlük ve mutluluğu arama haklarının tümüyle ihlali gibi tehlike teşkil eden durumlarda

2. Saldırıyı püskürtmek ve Japonya'nın bekasını ve halkını korumak için başka uygun yöntem olmadığında,

3. Anayasanın altında meşru müdafa önlemleri olarak minimum gerekli düzeyde güç kullanımına müsaade edildiği yorumu kabul edilmelidir.

Bu söylenenler ne kadar kuralcı ve hukuka aşırı bağlılık olarak gözükmüşse gözüksün, Japonya Ortadoğu'daki güvenlik durumuna kayıtsız kalmayacaktır. Aslında meclis görüşmelerinde Hürmüz Boğazı'nın deniz mayınlarıyla ablukaya alınması şeklindeki bir olası senaryo birçok kez gündeme getirilmiştir. Tabii ki bu özel durumlara bağlıdır, fakat şu anda Ortadoğu'daki güvenlik durumunun, Japonya'nın öne sürdüğü şartlara uyma olasılığı bulunmaktadır ve

Japonya bu üç şarta bağlı kalarak müşterek meşru müdafa hakkını kullanmaya izni olabilir.

Konuşmamı Japonya'nın yeni güvenlik politikasına yönelik eleştirilere değinerek noktalamak istiyorum. Bazı Kuzeydoğu Asya ülkelerinde "Japonya askeri bir devlete dönüşecek ve bölgede, tekrar, tehdit oluşturacak" şeklinde fikirler ortaya atılmaktadır. Buna cevabım: "Endişelenmeyin, hiçbir şey gerçekten bu kadar uzak olamaz". Başbakan Abe niyetini defalarca dile getirmiştir: Barışçıl yönelim asla değişmeyecektir. Size ilginç bir istatistikten bahsetmek istiyorum. Birkaç ay önce pek çok ülkede bir anket yapıldı. Anket sorusu "Ülkenizi kapsayan bir savaş durumunda, ülkeniz için savaşır mıydınız?" Çin ve Rusya gibi ülkelerde de aynı soru soruldu ve gerçekten de "evet" diyenlerin sayısı oldukça yüksekti. Fransa, Birleşik Krallık ve Almanya gibi Avrupa ülkelerinde "evet" diyenlerin sayısı nispeten azdı. En az "evet" diyen ülke ise Japonya'ydı. Ankete katılanların sadece %11 "Evet Japonya için savaşırım" demiş. Sanırım Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk gibi bir savaşçı bunu duysaydı "ne acı" derdi. Hakikaten çok acı, ama bu Japonya'da savaş sonrasında barışın ne kadar köklü olarak yerleştiğini göstermektedir. Yani Japonya savaş çıkaran, militarist bir ülkeye dönüşmeyecektir. Ayrıca Japonya'nın güvenlik politikasının diğer Asya ülkeleri tarafından desteklenmediğine dair yanlış bir algı bulunmaktadır. Burada sorun Japonya'nın komşularından birinin Asya kamuoyu üzerinde tekelinin olduğunu zannetmesidir. Böyle bir şey söz konusu değildir. Politikamızı destekleyen birçok ülke bulunmaktadır. 2015 itibarıyla 18 Asya ülkesi ile dünyanın farklı yerlerinden pek çok ülke Japonya'nın barışa yönelik proaktif katkı politikasını olumlu bulduklarını ya da desteklediklerini ifade etmişlerdir.

Üzülmediğim tek şey bu ülkeler arasında Türkiye'nin olmamasıdır. Türkiye'nin Japonya'yı destekliyorum dediği günü sabırsızlıkla bekliyorum. Hepinize teşekkür ediyorum.

2. Mesut ÖZCAN (T.C. Dışişleri Bakanlığı)

Türkiye'nin Yakın Çevresindeki Güvenlik Sorunları

Çok teşekkür ediyor, organizatörler adına tüm katılımcılara hoş geldiniz demek istiyorum.

Sayın Büyükelçiler, değerli hanımefendiler beyefendiler,

Büyükelçi Yamagami'nin Japonya'daki güvenlik sorunları hakkındaki konuşmasını dinledim. Bulduğu bölgede ve yaşadığı sorunlar itibariyle Türkiye'deki güvenlik durumunu düşündüğümde her iki ülkenin de benzer sorunlarla yüzleştiğinin farkına vardım. Türkiye de sorunlu bir bölgede bulunmaktadır ve Türk dış politikası her gün bu sorunlu bölgeden kaynaklanan olumsuz sonuçlar ile yüzleşmektedir. Maalesef son günlerde de bulunduğumuz bölgede güvenlik sorunları yaşıyoruz ve bu sorunların ele alınması gerekiyor. Konu bölgedeki güvenlik sorunları olduğunda maalesef son yıllarda akla gelen Ortadoğu olmaktadır. Bu olaylar bölgede batık devletlerin (failed states) ortaya çıkması Türkiye'nin ve Türk dış politikasının en önemli sorunlarından bazıdır. Ortadoğu'da yaşanan olaylar yüzünden, Suriye, Irak veya bölgedeki diğer ülkeler Türkiye için ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. Türkiye'nin bu güvenlik sorunlarıyla başa çıkması gerekmektedir. Ayrıca bölgede yaşanan olaylar Türkiye'nin ekonomisinde de sıkıntılara neden olmaktadır. Son on yıldır Türkiye Ortadoğu ile ekonomi alanında işbirliğini artırmıştır. Bölgede istikrarın bozulması, Türkiye'nin ekonomik çıkarlarının aksamasına neden olmuş, ekonomi alanında zorluklar yaşamasına yol açmıştır. Öte yandan, geçen yıl itibariyle petrol fiyatlarının düşmesi, petrol ve doğal gazın önemli ithalatçılarından biri olan Türkiye için güzel bir gelişmedir. Ancak petrol kaynaklarının azalması ise dolaylı olarak Türk pazarını kötü etkilemektedir. Yani petrol fiyatlarının düşüşünden doğrudan

faidalansak da bu düşüş Türkiye'yi dolaylı olarak kötü etkilemekte, aynı zamanda Ortadoğu pazarlarını da Türk malları için giderek daraltmaktadır.

İnsani açıdan bakıldığında ise bölgedeki diğer bir önemli sıkıntı da mülteci sorunudur. Diğer konuşmalarda da geçtiği gibi Türkiye'de 2,5 milyondan fazla Suriyeli ve 2,000,000 civarında da Iraklı mülteci yaşamaktadır. Türkiye'nin karşılaştığı en büyük sorun budur. Mülteci sorunu nedeniyle Türkiye, özellikle Suriye ve Irak'a yakın ilçelerde sıkıntı yaşanmaktadır. Örneğin şu anda Kilis gibi ilçelerde Suriyeli nüfusu yerel halkın nüfusundan daha fazladır. Bu sadece ekonomi anlamında değil, sosyal anlamda da büyük bir yüküdür. Türk hükümeti ve Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları da bu sorunla insani açıdan ilgilenmeye çalışmaktadır.

Ortadoğu'daki komşuluk ilişkilerimize gelirse, Türkiye her gün ciddi güçlüklerle karşılaşmaktadır. Ne yazık ki komşuluk ilişkileri bakımından sadece Ortadoğu'da değil, diğer yerlerde de, özellikle kuzeyde, eski Sovyet Rusya'nın bulunduğu Kafkasya'da da sorunlar yaşıyoruz. Geçen hafta Dışişleri Bakanı ile birlikte Gürcistan'daydık. Türkiye, Kafkas ülkeleri ile de iyi ilişkiler içinde olmak istiyor. Bugün bölge çok büyük baskı altındadır. Hatta Gürcistan'ın toprak bütünlüğü tehdit altındadır. Karabağ'ın işgali nedeniyle Ermenistan ve Azerbaycan arasında ateşkes hattında gerilimi artıran anlaşmazlıklar ve çatışmalar devam etmektedir. Bu yaşananlar Türkiye'yi bu bölgelerde de tetikte olmaya zorluyor. Ukrayna'da Kırım'ın işgali gibi son yaşananlar ve Ukrayna'nın doğusundaki gelişmeler de Türkiye'nin kuzeyde de zorluklarla karşılaştığını göstermektedir. Bu zorlukların neticesinde, ne yazık ki kuzeyde de güvenlik durumumuz kötüye

gitmekte, bu nedenle bu bölgede de tetikte olmamız gerekmektedir.

Türkiye'nin Batı ile yakın ilişkileri sayesinde kendisine yönelik güvenlik sorunları kontrol altındadır. Fakat ekonomik kriz ve sonrası dönem Avrupa ve Türkiye'yi etkilemeye devam etmekte ve Ortadoğu'da yaşananlar sonucu ortaya çıkan mülteci sorunu da Avrupa'daki gelişmeleri, özellikle Yunanistan'ı, Balkan ülkelerini ve Almanya'ya kadar bütün ülkeleri doğrudan etkilemektedir. Geçen sene takip etmişsinizdir, mülteci sorunu Avrupa'nın gündeminde önemli bir yer tutmuştu ve bu yıl da tutmaya devam edecektir. Bu bağlamda Türkiye'nin batısında güvenlik problemleri yaşamasak da insani ve ekonomik sorunlar hala devam etmektedir.

Olumsuz konulara değindikten sonra biraz da olumlu gelişmelerden bahsetmek istiyorum. Kıbrıs'ta çözüme yönelik olumlu işaretler alıyorum. Görüşmeler olumlu yönde ilerliyor. Bugün Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Yunanistan'daydı, Dışişleri Bakanı da Pazartesi günü Yunanistan'ı ziyaret edecek. Türkiye ve Yunanistan arasında bazı sorunlar yaşansa da ikili müzakerelerle aradaki gerilimin azalacağından ve sorunların aşılıp çözümleneceğinden eminim. Bölgesel güvenlik açısından da bu görüşmelerin olumlu dinamikleri olacağına inanıyorum. Ortadoğu'da İran Nükleer Programı kapsamında yapılan nükleer anlaşmanın da Türkiye açısından olumlu bir gelişme olduğunu düşünüyorum. Türkiye bu konunun başından beri diplomatik yollarla ele alınması gerektiğini savundu ve birkaç yıl öncesine kadar Brezilya ile de benzer bir girişimde bulundu. Bu anlaşma sayesinde İran'ın Nükleer Programı'na yönelik endişelerin giderileceğine, bölgedeki

gerilimin azalacağına ve ekonomi alanında Türkiye ve bölgedeki diğer ülkeler için fırsatlar doğacağına inanıyorum. Bu da her zaman için olumlu bir gelişmedir.

Son olarak, Türkiye sadece komşu ülkelerle değil diğer ülkelerle de ilişkilerini artırmak istiyor. Örneğin Cumhurbaşkanı ve yetkililer şu sıralar Batı Afrika'yı ziyaret ediyor, Latin Amerika ve Doğu Asya ülkeleri ile ilişkileri güçlendirmeye çalışıyor. Her ne kadar Türkiye ve Türk dış politikası bulunduğu coğrafya itibarıyla sıkıntılar yaşasa da Türkiye dış dünyaya açılarak seçeneklerini çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı'nın aktif olması güzel bir örnektir. Türkiye diğer ülkelerle geliştirmeye başladığı ilişkilerin faydasını görmektedir. 2016 yılı için konuşursak Türkiye bölgede sorunlar yaşamaya devam edecektir. Öte yandan Türkiye ortaya çıkan olumsuz sonuçların en azından bir kısmını bertaraf etmek için de elinden geleni yapmakta, Kıbrıs ve Ege'de yaşanan sorunların çözümü için katkıda bulunmaya devam etmektedir. Ayrıca Ortadoğu'daki savaş yüzünden ortaya çıkan insani sorunların çözümüne de katkıda bulunmaktadır.

Umarım bu sempozyum Türkiye ve Japonya'nın kendi bölgelerinde yaşadıkları sorunların çözümünde yararlı olur. Her ne kadar Japonya'ya ilgi duyulsa da Doğu Asya'da Japonya'nın karşılaştığı güvenlik sorunları ya da gelişmeleri hakkında Türkiye'nin bilgisi sınırlıdır. Bu sempozyumun ve Türk-Japon mevkidaşların yaptığı işbirliğinin, iki ülkenin birbirlerini ve buldukları bölgeyi daha iyi anlamasına katkıda bulunmasını diliyorum. Katılan herkese teşekkür ediyorum.

III. ÖZEL MAKALE

*Shingo YAMAGAMI*¹

(Japonya Uluslararası İlişkiler Enstitüsü (JIIA), Genel Direktörü)

Japonya Geri Döndü

Önsöz: Japonya nerede?

Birkaç yıl önce Japonya Londra Büyükelçiliğinde Siyasi Temsilci olarak görev yaparken bir Chatham House etkinliğinde bir beyefendi ile tanıştım. Kibar Oxbridge aksanı ile bana “Japonya’nın nerede olduğunu söyleme nezaketini gösterir misiniz?” diye sordu. Aslında belli ki, ülkesinin insanlarının Asya’yı kastederken daha çok Avrupa merkezli ‘Uzak Doğu’ ifadesini kullandığı Doğu Asya coğrafyasını bilmeyen birisi değildi. Sorusunu şu şekilde açıkladı: “Japonya artık İngiltere’nin radar ekranında yer almıyor.”

Radar ekranında görünsün görünmesin, Japonya Batılıların kendisini bazen gereğinden fazla bazen ise gereğinden az değer vermesine alışmıştır. Örneğin, 1904-1905 yıllarında Batılıların çoğu Rus-Japon Savaşında Japonya’nın ses getiren bir galibiyet elde edeceğini hiç beklememiştir. Ankara’ya son ziyaretimde bana bu olayın Rusya ve diğer Avrupa güçlerinin elinde gerileyen Osmanlı İmparatorluğunun utancını yaşayan çaresiz durumdaki ulu önder Kemal Atatürk dâhil olmak üzere pek çok Jön Türk’ü büyük ölçüde etkilemiş olduğu söylendi. Öte yandan olayların beklenmedik şekilde gelişmesine verilen çok farklı bir tepki ise, ABD’nin yabancı düşmanlığına varan ve hatta Japonların ABD’nin batı kıyısını işgal edeceği endi-

şesiyle son noktaya ulaşan ‘Sarı Tehlike’ korkusunun su yüzüne çıkması olmuştur.² Benzer şekilde, zapt edilemez olduğu iddia edilen Singapur kalesinin Şubat 1942 tarihinde düşmesi, Batılı güçlerin sömürgeci hâkimiyeti altında yaşamaktan uzun süredir şikayet eden pek çok Asyalı üzerinde çok farklı bir etki uyandırırken pek çok Batılıyı da şoka uğratmıştır.³

Japonya’nın İkinci Dünya Savaşındaki yıkıcı yenilgisinin sonra, bir süre ‘Japon malı’ ucuz ve kalitesiz ürün anlamına gelmişti. Ancak 1960 ve 1970’lerde görülen hızlı ekonomik büyümenin ardından, 1979 yılında yayınlanan ‘Japan as No.1’ başlıklı bir kitap 1980’li yıllarda açık ara farkla en çok satan kitap olmuştur. En tanınmış Harvard Sinologlarından biri tarafından yazılmış bu kitap Amerikalıların Japonya’nın başarısından alması gereken derslere odaklanmıştır.⁴ Bu pembe gözlüklü bakış açısı uzun sürmemiştir. 1990’ların başlarında Japonya’daki ekonomik balonun patlaması ve sonrasında gelen zayıf ekonomik performans yılları Batı’da Japonya’nın ‘kaybolan yıllarına’ ilişkin yeni bir söylemin ortaya çıkarmasına sebep olmuştur. Son yıllarda Japonya’ya dünyada iyi işler yapma kabiliyetini kaybetmiş ve sürekli düşüş kaydeden bir ülke gözüyle bakılmaya başlanmıştır. Aslına Ne ‘Japan as No.1’ kitabının zafer sarhoşluğu ne de 1990 sonrasının kötümserliği doğrudur.

Batının Japonya algısındaki bu aşırı iniş-çıkış neden kaynaklanmaktadır? Hem ABD hem de Avrupa'dan uzak olmanın zorluğunun Japonya'nın doğru ve nesnel bir şekilde anlaşılmasını engellediği söylenebilir. Bunun nedenlerinden birinin de Japonların kendilerine ilişkin çizdiği kötü portreler olduğu söylenebilir. Ayrıca, aşırı eleştirel yaklaşımların bir kısmında da *Schadenfreude* unsuru bulunduğu söylenebilir.

Japonya'daki son durumlara yakından bakarsak, bu tür inişli çıkışlı düşünceleri daha iyi kavrayabilir ve Türkiye ile Japonya'nın diğer önemli ortaklarının Güneşin Doğduğu Topraklarla ilişkilerinden ne tür faydalar edinebileceklerine ilişkin fikirler elde edebiliriz.

Japonya'nın Durumu

Japonya'nın mevcut durumunu şu cümleyle anlatabiliriz: "Mesele ekonomi, aptal." Başbakan Shinzo Abe daha önce kabinesinin bir numaralı önceliğinin ekonomi olduğunu defalarca ve açıkça dile getirmiştir. Aynı zamanda iki ve üç numaralı önceliklerinin de yine ekonomi olduğunu söylemiştir.⁵

Tabii ki, 'kaybolan yıllar' kavramı meşru bir neden olmaksızın ortaya atılmamıştır. Japonya ekonomisinin 2012 yılında %0,9 ve 2013 yılında %2,0 gibi düşük büyüme oranları kaydettiği doğrudur. Hatta 2014 yılında -%1,0 oranında olumsuz bir

büyümeye dahi tanık olunmuştur.⁶ Abe hükümetinin bu düşük büyüme oranı ve deflasyon sarmalından kurtulmayı acilen yerine getirilmesi gereken bir görev olarak görmesi şaşırtıcı değildir.

Ancak diğer rakamlara bakıldığında çok farklı bir izlenim ortaya çıkmaktadır. Örneğin, son yıllarda, özellikle Başbakan Abe göreve geldikten sonra kurum kârlarının ve borsa değerlerini bir kısmının en yüksek seviyelere ulaştığı görülmüştür. 2013 yılı kârları bir önceki yıla göre %28,4 artış göstermiştir.⁷ Ekonominin geleceğine ilişkin iş dünyasının görünümünü yansıtan Nikkei 225 ortalaması Ocak 2012'de 8.560'tan, Ocak 2016'da ise 18.450'den kapanmıştır.⁸

Dikkate değer bir olgu Japonya'nın GSMH'si (Gayri Safi Milli Hâsıla) ile GSYH (Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla) arasında artan farktır. 2013 yılında, bu fark Japonya'nın GSYH'sinin %3,55'ine ulaşmış ve ABD ekonomisi için olan rakamın neredeyse iki katına çıkmıştır (Tablo 1). Bu ne anlama gelmektedir? Bu, Japon firmalarının Japonya dışından çok kâr ettiği anlamına gelmektedir. Bu da Japonya'nın son birkaç yıldır doğrudan toplu yatırım dahil olmak üzere, denizaşırı iş faaliyetlerinde gerçekleştirdiği kapsamlı genişlemeyi göz önüne getirmektedir. Toyota'nın günümüzde dünya çapında yaklaşık 9 milyon araba üretirken bunlardan yalnızca 3 milyonunun Japonya'da üretildiği söylenmektedir.⁹

Tablo 1. GSMH-GSYH Farkı

(GSYH %)	1990	2000	2006	2010	2013
Japonya	%0.62	%1.27	%2.84	%2.64	%3.55
ABD	%0.85	%0.63	%0.76	%1.65	%1.76

Kaynak: Dünya Kalkınma Göstergeleri, DB.

Gözlemciler bazı düşük rakamların Japonya'nın iş faaliyetlerinin gerçek durumunu yansıtmadığına dikkat etmelidir.

Nitekim ülke, emsali görülmemiş sorunlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Hızla yaşlanan toplum ve azalan nüfus¹⁰ gibi

demografik meseleler refahın gelecekte sürdürülebilirliği açısından büyük sorun teşkil etmektedir. Bununla beraber, bu tür meseleler Japonya ile sınırlı değildir. Diğer pek çok ülke de benzer sorunlarla yüzleşmektedir. Güney Kore ve Singapur gibi ülkelerin doğum oranı Japonya'dan da düşüktür¹¹ ve Çin'in yaşlanma hızı zenginleşme hızından daha fazladır.¹² Bu bakımdan, Japonya'nın yaşadığı sorunlar Türkiye dâhil olmak üzere diğer pek çoklarının da karşılaşıacağı sorunların habercisi olarak tanımlanabilir.

3C Ülkesi

Japonya'yı ziyaret eden yabancılar çevrelerine bakar ve ülkenin gerçekten durgunlukta olup olmadığını merak ederler.¹³ Gerçekten de, mağazalar ve restoranlar büyümekte, gökdelenler yükselmeye devam etmekte ve yollar ve caddeler güzellik içinde bakılmakta ve sürekli gelişmektedir.

Bir zamanlar dünyayı gezen biri bana Japonya'nın bir "3C" ülkesi olduğunu söylemiştir: Clean, Convenient, Comfortable (Temiz, Pratik/elverişli ve Rahat. Bu, ülkeyi ziyaretemiş veya ülkede yaşamış çoğu insan için yabancı değildir. Diğerleri için ise açıklama yapmak gerekebilir.

Temiz (Clean): Arabalar, caddeler, evler ve işyerleri kesinlikle böyledir. Hatta taksi sürücüleri beyaz eldiven giymektedir! Otobüs veya metrolarda yerlerde neredeyse hiç gazete kâğıdı ve poşet bulunmamaktadır. Kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamak için mağaza ve istasyonlardaki umumi tuvaletlerde otomatik açılan taharet muslukları kullanıcıların temizlik ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Geçen gün Japonya'ya gelen bir Türk işadınının tuvalette neredeyse bir saat harcadığını çünkü tuvaletteki cihazlardan çok etkilendiğini ve sunulan tüm işlevlerden yararlanmaya çalıştığını öğrendim.

Pratik/Elverişli (Convenient): Tokyo gibi büyük şehirlerde metro, tren ve otobüsler dahil olmak üzere kapsamlı toplu taşıma

ağları hareket imkanını çok kolaylaştırmakta ve hızlandırmaktadır. Kullanıcılar akıllı telefonları aracılığıyla en hızlı ve en ucuz rotayı bulabilirler. Bu durum, mantar gibi hızla türeyen arabalar ve dolayısıyla artan trafik sıkışıklığı sorunlarından mustarip yükselen ekonomilerden çok farklıdır. Japonya'da mobilya ve elektrikli eşya teslimatı için iki saatlik bir zaman dilimi belirleyebilirsiniz ve kesinlikle vaktinde orada olacaksınız. Japan Postası birinci sınıf postaların teslimatı içinde benzer bir zaman dilimi sunmaktadır. Ertesi gün için yumurta ve yoğurt almayı unutsanız da pek çok bakkal 24 saat açıktır. Bu dükkânlar yaşlı vatandaşlar için porsiyon yemek paketleri göndermenin yanı sıra, para çekme, posta gibi hizmetler sunmaktadır. Bir soda almak isterseniz, pek çok sokak köşesinde susuzluğunuzu giderecek otomatlar sizi beklemektedir.

Rahat (Comfortable): Diğer gelişmiş ekonomilere kıyasla suç oranları önemli ölçüde düşüktür.¹⁴ Mart 2011'de yaşanan Uzak Doğu Japonya depremi ve Nisan 2016'da yaşanan Kumamoto depremi gibi ciddi afetlerde dahi ayaklanma ve yağmalama vakaları neredeyse hiç görülmemiştir. Göçmen sorunları ve etnik gerginliklere de küresel standartlar nezdinde neredeyse hiç görülmemektedir. Hokkaido'daki toz kar kayak tesislerinden yarı tropikal Okinawa'daki beyaz kum sahillerine kadar ülke genelindeki pek çok güzel turist merkezinin yanı sıra, eşsiz mutfak ve dört farklı mevsimiyle uzun tatillerin yanında günlük gezilere çıkmanız için de ideal koşullar mevcuttur. Bu arada, Japonya hem yaz hem kış Olimpiyat Oyunlarına ev sahipliği yapmış birkaç ülkeden biridir.¹⁵

Yaşam Kalitesi

Geçen gün kıdemli bir İtalyan diplomat ile İmparatorluk Sarayı yakınında yeni açılan ve çok şık bir mekan olan bir İtalyan restoranında öğle yemeği yedim. Yemekten memnun kalan diplomat bana İtalya'nın dışında en iyi İtalyan yemeğinin Japonya'da bulunduğunu söyledi. Başka

bir seferde de, uzun zamandır Tokyo'da yaşayan bir Çinli yaşam alanı dışında Japonya'nın kendisine ve ailesine en üst düzey yaşam kalitesini sunduğunu belirtti.

Bütün bunların sonu nereye çıkıyor? Bu hikayeleri böbürlenmek için anlatmıyorum. Çoğunlukla ekonomik istatistiklere bağlı kalmak yerine, görünen somut gerçekleri kullanarak Japonya'nın gerçekten nasıl bir gidişatının olduğu ve oradaki insanların günlük hayatlarının nasıl olduğu daha iyi anlaşılabilir. Nitekim güvenli ve temiz caddeler, dikkat ve ilgiyle sunulan hizmetler ve temiz hava ve su ile stresiz, sakin ve konforlu bir ortam doğrudan GSYH rakamlarına yansımamaktadır. Ancak bunlar da daha iyi bir yaşam kalitesi aranan bir dünyada kesinlikle bulunması gereken unsurlardır.

Abe Hükümeti

Japonya'nın son zamanlarda uluslararası radar ekranında daha sık görülmesine neden olan değişiklikler nelerdir? Çoğu, Başbakan Abe'nin liderliğindeki mevcut hükümetin sunduğu ve yürürlüğe koyduğu çeşitli tedbirlere dikkat çekmektedir. Ben bu noktada mevcut hükümeti üç standart altında tanımlıyorum: istikrar, üretkenlik ve faydacılık.

İlk olarak istikrardan bahsetmek gerekirse, Başbakan Abe'nin ilk döneminden itibaren Japonya sırasıyla altı başbakan görmüştür¹⁶ ve bu başbakanların görev süresi aşağı yukarı bir yıl olmuştur. Bundan da önce, eski bir Alman Şansölye Japon başbakanların çok sık değiştiğini ve bu nedenle artık isimlerini aklında tutma zahmetine dahi girmediğini söylediği iddia edilmiştir. Önceki uygulamaların aksine, Abe kabinesi Aralık 2012'de iktidara geldikten sonra son üç yıldır istikrarını korumuştur. Abe'nin partisi LDP'nin (Liberal Demokrat Parti) bir önceki iktidar partisi Japonya Demokratik Partisinden (DPJ, bugünkü adı Minshin-to veya Demokratik Yenilik Partisi) görevi devraldıktan üç yıl sonra, onaylanma oranı hala yaklaşık %40-

50 civarındadır.¹⁷ Bu oran Japon siyaseti standardına göre oldukça yüksektir. Partisine (LDP) verilen destek oranının yüksek olmasının yanı sıra¹⁸, kabinesine verilen böyle güçlü bir destek Tokyo'daki pek çok siyaset uzmanına birkaç yıl boyunca istikrarın sürebileceğini düşündürmektedir.

Politika değişiklikleri ve görev tamamlama konusunda, mevcut hükümet aynı zamanda üretkenliğiyle ön plana çıkmaktadır. Bunun iyi bir örneği ulusal güvenlidir. Ulusal Güvenlik Konseyinin (NSC) kurulması, Ulusal Güvenlik Stratejisinin (NSS) geliştirilmesi ve yeni ulusal güvenlik mevzuatının yürürlüğe konması eşi benzeri görülmemiş ve çığır açan gelişmelerdir. Aynı zamanda Japonya savunma donanımı ve teknolojisinin deniz aşırı aktarımının yolu resmen açılmıştır. Diğer bir örnek ise ekonomidir. 'Abekonomi' hakkında pek çok şey konuşulmuştur. 'Üçüncü ok' reformlarının etkilerini görebilmek için daha uzun süre beklemek gereklidir çünkü yapısal reforma uygulanabilecek süre birinci ok (para politikası) ve ikinci ok (mali politika) için gereken süreden farklıdır.

Mevcut hükümetin üçüncü özelliği ise pragmatizmdir. Bazı gözlemciler Başbakan'a hemen aşırı sağcı veya revizyonist etiketi yapıştırmakta hızlı davranmışlardır. 'Revizyonist kelimesinin bir zamanlar Dörtlü Çete ve Çin'deki Kültür Devrimi taraftarlarının Deng Şiaoping ve destekçilerine verdiği isim olduğu düşünüldüğünde, bu sözcüğün seçilmesinin bir miktar akılları bulandırdığını düşünmekten kaçınmak zordur. Bu durum tetikçi atışlarının hedef alındığı özel bir siyasi açı izlenimi bırakabilir. Bu tür eleştirilerin arkasındaki olası siyasi motivasyonlar göz ardı edildiğinde, Abe hükümetinin son üç yılda bulunan kaydı her şeyi ortaya koymaktadır. İkinci Dünya Savaşının sona ermesinin 70. yıl dönümünde yapılan resmi açıklama ele alındığında, hükümetin bu son derece hassas konuya nasıl pragmatik bir bakış açısıyla yaklaştığı görülmektedir.¹⁹ Pragmatikliğin diğer bir iyi örneği de hükümetinin Kore Cumhuriyeti ile seks köleleri

konusunda imzaladığı tarihi anlaşmadaki tutumu olmuştur.²⁰ Bu konuyu bir engel olarak öne sürerek Japonya Başbakanı ile bir zirve toplantısının düzenlenmesine bile sürekli karşı çıkan Kore Cumhuriyeti'nin ısrarcı ve görünüşte uyumsuz tutumuna bakıldığında, Dışişleri Bakanı Fumio Kishida'nın Güney Koreli mevkidaşı ile sorunun tekrar etmeyecek şekilde çözüldüğünü onaylayan ortak bir basın konferansı düzenlemesi mevcut hükümetin pragmatik diplomasisinin bir diğer kanıtıdır.

Diplomasi

Japonya'nın uluslararası toplumda yükselmesinde Abe hükümetinin başarılı küresel diplomasisinin büyük payı vardır.

İlk ve en bariz unsur hükümetin aktif katılımıdır. Japonya Başbakanının Mayıs 2013'te Türkiye'ye yaptığı ziyaret yedi yılda gerçekleşen bir ilk olmasının yanı sıra aynı yıl içinde benzeri ziyaretleri de beraberinde getirmiştir. Türkiye başbakanının tek durağı değildir. Mevcut başbakan kendinden öncekilerin ziyaret etmediği İrlanda ve Portekiz gibi ülkelere de ziyaretlerde bulunmuştur. Ocak 2016'dan itibaren Başbakan Abe 63 ülkeyi ziyaret etmiştir.²¹ Diğer ülkelerin üst düzey liderlerinin Japonya'ya ziyaretlerini önemli ölçüde artırması da dikkate değerdir. Abe hükümeti iktidardayken 95 devlet lideri Japonya'yı ziyaret etmiştir.²² Bu hükümet dönemindeki dikkat çekici bir husus da güçlü bir şekilde Omotenashi (Japoncada misafirperverlik) gösterilmesidir: Başbakan hemen her seferinde deniz aşırı yüksek rütbeli misafirleri ağırlamakta, makamında resmi ikili görüşmeler düzenlemenin yanı sıra öğle ve akşam yemeklerinde de şahsen ev sahipliği yapmaktadır.²³

Abe diplomasisinin bir diğer özelliği de stratejik düşüncedir. ABD ile ittifak yönetimi gerekliliği Abe yönetimi politika belirleyicilerinin akıllarında yer etmiştir. Japonya ile ABD arasındaki güvenlik işbirliği ilkelerinin gözden geçirilmesi önde gelen bir örnektir. Aynı zamanda, ilk

defa İkinci Dünya Savaşı sonrası tarihinde Japonya'nın müşterek meşru müdafaa hakkını kullanmasını mümkün kılan yeni ulusal güvenlik mevzuatının yürürlüğe konması tek müttefiki ile güvenlik bağlarının güçlendirilmesine önemli katkılarda bulunmaktadır. Hükümetinin ABD donanmasının Okinawa'da bulunan Futenma'daki yerini değiştirme gibi siyasi açıdan hassas bir meseleyle baş etmede gösterdiği tutarlı ve sürekli çabalar ittifakı güçlendirmeye güçlü bir bağlılık gösterdiğinin kanıtıdır.

Stratejik diplomasisinin bir diğer mihenk taşı da Avustralya ve Hindistan ile yakın ilişkiler kurulmasıdır. Tokyo ve Canberra arasındaki ikili ilişkilerinden bugün "özel bir ilişki" olarak bahsedilmektedir.²⁴ Neredeyse müttefik statüsü kazanmış Japonya ve Avustralya müşterek tatbikat ve diğer askeri işbirliklerinin kolaylaştırılmasına yönelik anlaşmanın müzakere sürecindedir. Avustralya'nın yeni denizaltı filosu kararına bakıldığında, Avustralya eski başbakanı Tony Abbott geçen Şubat ayında Japonya Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde yaptığı konuşmada Fransız ve Alman tekliflerinin ticari amaçlı olduğunu ancak Japonya'nın teklifinin stratejik nitelik taşıdığını belirtmiştir.²⁵ Avustralya'nın talihsiz seçimine rağmen, Japonya'nın en gelişmiş teknolojisini sunma kararı kısa bir süre öncesine kadar akla gelmeyecek yeni bir tarihi adım olmuştur. Ayrıca, Japonya, ABD ve Avustralya Güney Çin Denizindeki kıyı ülkelerinin kıyı güvenlik kapasitelerini geliştirmede birlikte çok yakından çalışmaktadır.

Japonya Başbakanının Hindistan'a düzenlediği son ziyarette büyük başarı kaydedilmiştir. Modi ve Abe sivil nükleer işbirliği, Mumbai-Ahmedabad hattındaki Japonya yüksek hızlı trenlerinin hizmete girmesi ve hem Hint hem Amerikan donanmasını kapsayan Malabar tatbikatına Japonya'nın düzenli bir şekilde katılımı konusunda uzlaşmıştır.

Başbakan Abe'nin ASEAN ve diğer Asya ülkeleri ile bağlarını güçlendirmek için gösterdiği özenli çabalar özellikle dikkate değerdir. Göreve başladıktan kısa süre sonra 10 ASEAN üye ülkesinin başkentlerini ziyaret etmeyi öncelik olarak belirlemiştir. Nitekim yakın zamanda başlıca ASEAN ülkelerinde yapılan bir kamu araştırmasına göre Japonya Çin ve hatta ABD'yi geride bırakarak ASEAN'ın en güvenilir ortağı olarak görülmektedir.²⁶

Bangladeş Başbakanı Hasina ile arasındaki güven bağı Japonya'nın BM Güvenlik Konseyi'ne dönmesinde önemli rol oynamıştır. Japonya'ya karşı büyük bir dostluk ve saygı gösterme nezaketini gösteren Bangladeş, Japonya'dan önce adaylığını açıklamış olsa da BMGK geçici üyeliği adaylığından geri çekilmiştir.²⁷ Bu Japonya'nın 11. kez BMGK geçici üyesi seçilmesinde Asya ve uluslararası topluluğun güvenini vurgulamakta ve bir Guinness Dünya Rekoru kırıldığını göstermektedir.²⁸

Son zamanlarda Türkiye ile Japonya arasında ikili ilişkilerin iyileştirilmesi, Japonya hükümetinin diplomatik ufkunu genişletme çabalarının ötesinde özellikle önem taşımaktadır. Tarihi bağlara sahip iki ülke sivil nükleer enerji ve bilim ve teknoloji gibi alanlarda ikili işbirliğine yönelik büyük potansiyel olduğunu düşünmektedir. Ayrıca, Orta Asya'daki pek çok ülke ile ilişkilerinin yanı sıra, Türkiye'nin jeopolitik konumu ve bölgedeki önemi artan rolünün ışığında, Japonya istihbarat paylaşımı ve mültecilere insani yardım dâhil olmak üzere işbirliğini güçlendirmeye yönelik özel yöntemleri ciddi bir şekilde aramakta fayda görebilir. Avrasya kıtasının iki kanadını oluşturan iki ülkenin sürekli ve tutarlı çaba göstermesi gerekmektedir.

Mevcut Japonya diplomasininin üçüncü yönü ise demokrasi, pazar ekonomisi, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü gibi değerlerin vurgulanmasıdır. Mayıs 2014'te Başbakan Abe'nin Shangri-La Diyalogunda yaptığı açılış konuşması tipik

bir örnektir. Hem Güney hem de Doğu Çin Denizlerinde artan tek taraflı mücadele çabalarına karşılık, denizde hukukun üstünlüğüne yönelik üç ilke önermiştir.²⁹ Konuşmasında bahsettiği tüm sağduyu ilkeleri henüz giderek sertleşen Doğu Asya sularında hâkim olamamışken, Başbakan dünyada olduğu kadar bölgelerde de istikrarı ve refahı sağlamak için zorlu zamanlarda yüksek ve tek bir sesle konuşmanın önemini vurgulamıştır. Bu yaklaşım belirli uyumsuzluklarda belli bir tarafı tutmaya zorlamak yerine ne tür bölgesel ve uluslararası düzenin arandığına odaklanan Japonya'nın görüşünü güçlendirmektedir.

Çin ile İlişkiler

Çin ile ne tür ilişkiler yürütülmektedir? Türkiye her ülkenin yakın komşuları ile belirli ortak hususları olduğunu bilmektedir. Japonya ve Çin'de de aynı durum görülmektedir.

Doğu Asya'nın iki ekonomik devi arasındaki mevcut ilişkilerin yüzeysel incelenmesi dahi şaşırtıcı olacaktır. 2014'te iki taraflı toplam ticaret 309 milyar dolara ulaşmış ve Çin Japonya'nın en büyük ticaret ortağı olurken Japonya ABD'den sonra Çin'in ikinci en büyük ortağı haline gelmiştir.³⁰ Çin'deki Japon işletmelerin sayısı 31.000'i geçmiştir.³¹ Bu rakam herhangi bir ülkeninkinden daha yüksektir. Japonya'nın Çin'deki doğrudan yabancı yatırımı 2014 yılı için 4.33 milyar dolardır. Bu Japonya'nın Singapur'dan sonra Çin'deki en büyük ikinci yatırımcı olduğunu göstermektedir.³²

Tarihe baktığımızda, 1970'lerden bu yana Japonya Çin'in Reform ve Açık Kapı Politikasının daimi destekçisi olmuştur. Pek çok Çinli aydın Japonya'nın ekonomik yardımı, doğrudan yatırımı ve hem teknoloji hem iş alanında bilgi aktarımı olmaksızın Çin ekonomisinin bu kadar hızlı ve çok büyüme kaydedemeyeceğini şahsen kabul etmektedir. İki ülke arasındaki ekonomik bağlılığın iyi bir örneği küresel tedarik zincirlerinin geliştirilmesidir. Akıllı telefonla-

ra bakınız. Çok sayıda telefon Çin'de nihai ürün haline gelse de kamera, likit gösterge panelleri, sensörler ve lityum-iyon bataryaları Japonya tarafından tedarik edilmektedir.

Yakın ekonomik ilişkiye teşvik edenlerin endişe ettiği bir nokta Japonya'nın Çin'deki DYY'sinin 2013 yılında önceki yıla göre %48, 2014 yılında ise %35 düşüş göstermesidir.³³ Pek çok analistin belirttiği üzere, bu düşüşün nedenleri arasında Çin'in işçilik maliyeti, Çin'de özellikle fikri mülkiyet haklarının korunması ve siyasi risklere ilişkin şeffaflık bulunmaktadı. Japon iş dünyası için kullanılan kelime 'Çin-Artı Bir'dir. Bu sorunlara karşılık, pek çok Japon şirketi yatırım noktalarını değiştirmektedir. Bu durum 2013 yılında Japonya'nın ASEAN'daki DYY'sini %55 artırmaya kanıtlanabilir.³⁴

Büyük ekonomik faaliyetler ve yoğun karşılıklı bağımlılığa rağmen, Japonya takımadasını Çin anakarasından ayıran Doğu Çin Denizi dalgaları hala çalkantılıdır. Bu noktada iki husustan özellikle bahsetmek gerekir.

İlk olarak, Çin hükümeti gemilerinden Japonya hakimiyetindeki Senkaku Adalarındaki karasularına yönelik ihlaller devam etmektedir. Japonya hükümetinin görüşü, tarihi gerçekler ışığında ve uluslararası hukuk temel alındığında Senkaku Adalarının Japon topraklarının karşı çıkılmaz bir biçimde ayrılmaz bir parçası olduğudur.³⁵ Japonya iki ülke arasında Senkaku Adalarına ilişkin bir kara uyuşmazlığı sorunu olduğunu kabul etmemektedir.

Daha basit ifade etmek gerekirse, Çin'in iddiaları makul ve yasal açıdan anlamlı bulunmamaktadır. Bu iddiayı dikkate alacak büyük bir hedef kitle bulabilmesi için Çin'in özellikle iki soruyu ikna edici bir şekilde açıklaması gerekmektedir. Japonya'nın Senkaku adalarını kendi topraklarına kattığı 1895'ten Çin'in ilk kez böyle bir iddiada bulunduğu 1971 yılında

kadar geçen 75 yılı aşkın sürede Çin neden Japonya'nın Senkaku Adalarındaki hakimiyetine sessiz kalmış ve hiç itiraz etmemiştir?

Öncelikle ikna edici bir açıklama bulmaları gereken ikinci soru ise, Japonya'da bulunan ABD güçlerinin bu adaların yönetim hakkını 1970'lerin başında Japonya'ya iade edinceye kadar iki Senkaku Adasını atış ve bombalama menzilleri olarak kullanmalarını Çin'in neden protesto etmediğidir.³⁶ Bugün Pekin Senkaku Adalarından Çin'in kutsal toprakları olarak bahsetmektedir. Madem bu kadar kutsallar, neden itiraz etmeden yabancı askerlerin bu toprakları kullanmalarına izin verdiler? Bu açıklığa kavuşturulması gereken ilginç bir muammadır.

Bu iki soruya cevap verilmezse Çin yasal davasını ciddi bir şekilde sunamıyor demektir. Bu sorulara cevap verilememesi tedirgin ediciyken, daha temel ve ciddi bir husus da Pekin'in diplomat yerine neden silahlı gemiler gönderdiğidir. Başbakan Shinzo Abe ve Devlet Başkanı Şi Ceping arasında düzenlenen iki zirve toplantısından sonra bile Çin gemileri ayda üç kez bu adaların karasularını ihlal etmeye devam etmektedir.³⁷ Yasal açıklamaların olmadığı düşünüldüğünde, neden akılcılık veya uluslararası hukuka başvurarak mevcut durumu reddedildiğini göstermek yerine gözdağı vererek bir oldubitti politikası uygulanmasına çalışıldığı doğal olarak merak konusu olmaktadır.

Çin'in Doğu Çin Denizinde doğal kaynaklarını tek taraflı geliştirmesi değinilmesi gereken bir diğer kilit husustur. Cetketler ve deniz platformları dahil olmak üzere, Çin'in inşa ettiği 16 yapı hava fotoğrafları ile kaydedilmiştir.³⁸ Burada Japonya'yı endişelendiren, Japonya ve Çin'in Haziran 2008'de bu kaynakların geliştirilmesi için işbirliği yapacakları konusunda anlaşmasına rağmen Çin'in neden Japonya tarafındaki kaynaklara zarar verecek şekilde tek taraflı faaliyetlerde bulunduğu. Yine

Güney Çin Denizinde olduğu gibi, komşu ülkelerin hak ve menfaatlerine hassasiyet gösterilmesi ve dikkat edilmesi gerekmektedir.

Görünüşte siyasi amaçlar için suni tarih kartını durmadan kullanmanın yanı sıra, denizde bu tür saldırgan eylemlerde bulunmak Japonya'nın Çin'e yönelik iyi niyetini bitirmiştir. Son zamanlarda yapılan kamuoyu yoklamasında Japonların %80'den fazlasının Çin'e karşı hiçbir yakınlık duymadığını göstermiştir.³⁹ Bu durum, Japonya-Çin dostluk marşlarının Japonya'da sokakları ve konferans salonlarını doldurduğu önceki zamanlara tam bir tezat teşkil etmektedir.

Çin'den Japonya'ya gelen turist akınındaki artış sayıfı bile olsa, bir umut ışığı niteliğindedir. Geçen yıl Çin'den gelen turist sayısı, ülkeye gelen 19 milyon turistten yaklaşık 5 milyonuna tekabül etmiştir.⁴⁰ Modern Japonya'ya yakından baktıktan sonra Çin'in devlet kontrolündeki medyada gösterilen kalıplardan ve dogmatik propagandadan sıyrılan pek çok turistin Japonya'ya karşı daha sıcak duygular beslediği görülmektedir.

Küresel bir Aktör olarak Japonya

Bunlar 2016'da Japonya'da çekilmiş birkaç fotoğraf karesidir.

Kimileri "Japonya'nın bir mücadele içinde olmasına rağmen hala dünyanın en büyük üçüncü ekonomisi" olduğunu dile getirirken, ülkede yaşayan Japon veya farklı uyruktan pek çok kişi şunları söyleyebilir: "Japonya en büyük ikinci gelişmiş ekonomidir ve biz gerçekten istikrarlı siyasetin ve olgun bir ekonominin meyvelerini alıyoruz." Böylece tarafsız gözlemciler, görmek inanmaktır altın kuralını kavrayabilir.

Türkiye hem bölgesel hem uluslararası bağlamda daha önemli bir rol oynar-

mak istiyorsa, politika uygulayıcılarının Japonya'yı ne abartarak ne de küçük görerek, onu doğru bir şekilde kavraması ve Türkiye ve Japonya'nın birlikte neler yapabileceğini ciddi ve gerçekçi bir tavırla değerlendirmesinde yarar vardır.

Nitekim Japonya'nın ekonomik deneyiminden yararlanılmalıdır. Gözlemcilerin söyleyebileceği gibi, Japon doğrudan yatırımı ABD, İngiltere, Güneydoğu Asya Milletleri Birliği, Çin ve Hindistan dâhil olmak üzere farklı yerlerde sanayi üretiminin manzarasını önemli ölçüde değiştirmiştir.

Japonya'nın siyasi anlamda suskun tavrının değişme zamanı gelmiştir. Sahip olduğu değerleri kabul ettirme konusunda çığırkıcı rolünü oynamasa da, İkinci Dünya Savaşından bugüne kadarki sicili ve yüksek eğitimli insanların tükenmez çabaları ile Japonya örnek teşkil etmeye devam edebilir. Uluslararası toplumun istikrarı ve refahına olumlu katkı sağlama konusundaki kararlılığı ve yetkinliği açısından ülkenin rakibi yoktur.

Güvenlik açısından Japonya'nın Meşru Müdafaa Güçlerinin oynadığı roller hiçbir zaman daha büyük ve geniş kapsamlı olmamıştır. Kamboçya'daki BM Barış Koruma Operasyonları, Hint Okyanusundaki ikmal misyonu, Aden Körfezi'nin korsanlık karşıtı operasyonları ve Cibuti'deki operasyonel tesislerden Güney Sudan'daki mühendislik faaliyetlerine kadar, ayak izleri geniş ve çeşitli bölgelere yayılmaya başlamıştır.⁴¹ 29 Mart 2016 tarihinde yürürlüğe giren yeni ulusal güvenlik mevzuatı kapsamında, müşterek müdafaa hakkının uygulanmasının yanı sıra, Japonya daha çok BM Barış Koruma Operasyonuna ve diğer uluslararası koordineli çabalara katılabilecektir. Gelişmiş savunma donanımı ve teknolojisinin aktarımı Türkiye ile birlikte dinamik bir şekilde yürütülebilir.

Türk halkına Japonya'nın yumuşak gücünden bahsetmeye gerek yoktur. Japonya'nın modernleşme sürecinde attığı adımlar gelecek vaat eden Türkler tarafından sempati ve sevecenlikle karşılanmıştır.

Türkiye daha yakın ortaklıklar kurma çabasına girdiğinde daha yakından inceleme yapmak zaruri olacaktır. Küresel erişime sahip büyük bir güç olarak, Japonya doğal bir ortak olacaktır.

Sonuç

Bu yıl Japonya G7 Zirvesine⁴² ev sahipliği yapıyor ve Ocak 2016'dan itibaren iki yıl boyunca Japonya BM Güvenlik Konseyi üyesi olacaktır. Ağustos ayında Japonya, tarihinde ilk kez ülke dışında, Kenya'da

TICAD'a (Tokyo Uluslararası Afrika Kalkınma Konferansı) eş başkanlık edecektir.⁴³ İstikrarlı bir hükümet döneminde, Japonya'nın diplomatik cepheleri genişlemektedir.

Japonya geri döndü. Geleneksel anlamda Japonya ile özel bağlara sahip Türkiye'nin artık Japonya'yı başkalarının bulanık bakış açısından değil, kendi gözünden görerek Japonya ile yeniden bir dizi bloklar halinde özel işbirlikleri kurması zamanı gelmiştir.

Ortak tarihimiz boyunca, Türkiye ve Japonya "kara günlerde" kimin gerçek dost olduğunu görebildiklerini birbirlerine kanıtlamıştır. Nitekim iyi günde kötü günde iki ülke daha yakın bir ilişki kurmalıdır ve kuracaktır.

NOTLAR

- 1 *Sayın Büyükelçi, Shingo YAMAGAMI, Japonya Uluslararası İlişkiler Enstitüsünün (JIIA) Genel Müdürüdür (Vekili). Bu makale 1 Mart 2016 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilen Küresel İlişkiler Üzerine Türkiye-Japonya Diyalogu başlıklı ortak sempozyuma yazarın katkılarını ele almaktadır. Burada ifade edilen görüşler yazara aittir ve ilişkili olduğu hiçbir kuruluşun görüşünü yansıtmamaktadır.*
- 2 Sankei-Shinbun News Service, "Roosevelt Hiroku"(Secret Records of Roosevelt), 2000, Vol. I, p.269 and Vol. II, p.240. A description of one such war scares is made in Horner Lea's "The Valor of Ignorance" (Harper &Brothers, 1909).
- 3 Bu olayın İngilizlere olan etkisi birçok yerde getirilmiştir. En canlı anlatımlardan birisi Sör Arthur de la Mare'in (İngiltere'nin savaş sonrası Singapur Yüksek Komiseri) veda duyurusunda bulunabilir. Bu doküman, Matthew Parris' & Andrew Bryson's "Parting Shots" (Penguin Books, 2011) içerisinde bulunmaktadır. Singapur'luların algılaması ise Lee Kuan Yew'in "Memoir" ve Kishore Mahbubani'nin "Can Singapore Survive?" (Strait Times Press, 2015, p.129) çalışmalarında bulunabilir.
- 4 *Ezra Vogel, Japan as Number One: Lessons for America*, New York: Harper Colophon, 1979.
- 5 Sankei-Shinbun News Service, "1 億総活躍社会に新三本の矢… 安倍首相のホンネは「経済、経済、経済」" 15 November 2015.
- 6 Cabinet Office Japan, <http://www.cao.go.jp/index-e.html> (son ziyaret 19 Nisan 2016).
- 7 Tankan, Bank of Japan, <http://www.boj.or.jp/en/statistics/tk/index.htm/> (son ziyaret 19 Nisan 2016).
- 8 The Nikkei225 is a stock market index for the Tokyo Stock Exchange (TSE); Nikkei, <http://indexes.nikkei.co.jp/en/nkave/archives/data> (son ziyaret 19 Nisan 2016).
- 9 Production Statistics, Toyota, http://www.toyota.co.jp/jpn/company/about_toyota/data/monthly_data/j001_15.html (son ziyaret 19 Nisan 2016).
- 10 MHLW Japan, Trends in Japan`s Population, http://www.mhlw.go.jp/english/social_security/dl/social_security6-g.pdf (son ziyaret 19 Nisan 2016).
- 11 Cabinet Office Japan, "White Paper on Aging Society" [Shoshika Shakai Taisaku Hakusho], <http://www8.cao.go.jp/shoushi/shoushika/whitepaper/measures/w-2014/26webhonpen/index.html> (son ziyaret 19 Nisan 2016).
- 12 Benjamin Shobert, "China will get old well before it gets rich," CNBC, 10 October 2016.
- 13 David Pilling, *Bending Adversity: Japan and the Art of Survival*, Penguin Press, 2014.
- 14 OECD. Factbook 2009, <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/3009011ec096.pdf?expires=1461054162&id=id&accname=guest&checksum=0F59432778096738D04CDF4EADFC309B> (son ziyaret: 19 Nisan 2016).
- 15 2020tokyo2020.com, <http://2020tokyo2020.com/jp/olympic/history.html> (son ziyaret 19 Nisan 2016).
- 16 15. The 90th Prime Minister Shinzo Abe (LDP, September 26, 2006 – September 26, 2007) was succeeded by the 91st Prime Minister Yasuo Fukuda (LDP, September 26, 2007 - September 24, 2008), the 92nd Prime Minister Taro Aso (LDP, September 24, 2008 – September 16, 2009), the 93rd Prime Minister Yukio Hatoyama (DPJ, September 16, 2009 – June 8, 2010), the 94th Prime Minister Naoto Kan (DPJ, June 8, 2010 – September 2, 2011) and the 95th Prime Minister Yoshihiko Noda (DPJ, September 2, 2011 – December 26, 2012) before Prime Minister Abe himself was elected to a second term (December 26, 2012 – present), http://japan.kantei.go.jp/archives_e.html (son ziyaret 14 Nisan 2016).

- 17 Japon Radyo Televizyon Kurumu'nun (Nippon Housou Kyokai: NHK) son yaptığı kamuoyu araştırmasına göre: in Nisan 8-10, 2016, katılımcıların verenerlerin 42% hükümete destek vermiş %38'i ise karşı çıkmıştır, <http://www.nhk.or.jp/bunken/research/yoron/political/2016.html> (son ziyaret: 14 Nisan 2016). Dahası Kyodo News'in düzenlediği kamu oyu araştırmasına göre (29-30 Nisan 2016), Abe Kabinesine destek değişmeyerek Martta %48.4 ve Nisanda %48.3 ile devam etmektedir, <http://www.tokyo-np.co.jp/article/politics/list/20165/CK2016050102000131.html> (son ziyaret: 9 Mayıs 2016)
- 18 Aynı Nisan 2016 NHK araştırması göstermiştir ki cevap verenlerin %34.9'sı LDP'yi desteklemekte, %9.1'i yeni kurulmuş Minshin Partisini (Democratic Progressive Party), %4.8'i Japon Komünist Partisini Party, %4.1'i t Komeito'yu, %1.4 *Osaka Restoration Association*, %0.5'i Sosyal Demokrat Partiyi desteklemekte, ve %33.1'i de hiçbir partiyi desteklememektedir <http://www.nhk.or.jp/bunken/research/yoron/political/2016.html> (son ziyaret 14 Nisan 2016).
- 19 “Başbakan Shinzo Abe'nin demeci” Ağustos 14, 2015, http://japan.kantei.go.jp/97_abe/statement/201508/0814statement.html (son ziyaret 14 Nisan 2016).
- 20 Ministry of Foreign Affairs of Japan, “Japan-ROK Foreign Ministers’ Meeting,” 28 Aralık 2015, http://www.mofa.go.jp/a_o/na/kr/page4e_000365.html (son ziyaret 14 Nisan 2016).
- 21 “Japanese Prime Ministers’ official visits from 2006 – 2015,” 21 Ocak 2016, http://www.mofa.go.jp/mofaj/kaidan/page24_000037.html (son ziyaret 15 Nisan 2016).
- 22 Yabancı VIP'lerin Japonya'yı ziyaretleri hakkında daha fazla bilgi için Japonya Dışişleri Bakanlığı Web Sitesini ziyaret ediniz. <http://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2015/html/chapter1/c0102.html> (son ziyaret 15 Nisan 2016), and *Diplomatic Blue Book 2015*, edited by the Ministry of Foreign Affairs of Japan, <http://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2015/html/chapter1/c0102.html> (son ziyaret 15 Nisan 2016).
- 23 Ibid.
- 24 Ministry of Foreign Affairs of Japan, “Japan-Australia Relations,” 16 Şubat 2016, <http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/australia/index.html> (son ziyaret 15 Nisan 2016).
- 25 Anthony John “Tony” Abbott, “Stronger Partnerships for a Better World”: Lecture at JIIA on 26 February 2016,” http://www2.jiia.or.jp/en/forum_play.php?id=351&v=160226eng-Tony_Abott_MP_Australia.mp4, (son ziyaret 15 Nisan 2016).
- 26 Bruce Stokes, “How Asia-Pacific Publics See Each Other and Their National Leaders: Japan Viewed Most Favorably, No Leader Enjoys Majority Support,” Pew Research Center Global Attitudes & Trends, 2 September 2015, <http://www.pewglobal.org/2015/09/02/how-asia-pacific-publics-see-each-other-and-their-national-leaders/> (son ziyaret 19 Nisan 2016).
- 27 Ministry of Foreign Affairs of Japan, “Japan-Bangladesh Summit Meeting,” 22 Nisan 2015, http://www.mofa.go.jp/s_sa/sw/bd/page22e_000676.html (son ziyaret 15 Nisan 2016).
- 28 “Japan elected for record 11th time to U.N. Security Council nonpermanent seat,” *The Japan Times*, 16 October 2015, <http://www.japantimes.co.jp/news/2015/10/16/national/politics-diplomacy/japan-elected-record-11th-time-nonpermanent-unscl-member-ukraine-also-gets-seat/> (son ziyaret 15 Nisan 2016).
- 29 Abe Shinzo, “Peace and prosperity in Asia forevermore: Japan for the rule of law, Asia for the rule of law, and the rule of law for all of us,” The 13th IISS Asian Security Summit -The Shangri-La Dialogue-Keynote Address on 30 May 2014, http://www.mofa.go.jp/fp/nsp/page4e_000086.html; <https://www.iiss.org/en/publications/conference%20proceedings/sections/shangri-la-aa36/the-shangri-la-dialogue-2014-f844/sld14-04-keynote-address-1cc9> (son ziyaret 18 Nisan 2016).
- 30 Statistics, JETRO, <https://www.jetro.go.jp/world/statistics.html> (son ziyaret 18 Nisan 2016).
- 31 JETRO, https://www.jetro.go.jp/world/asia/cn/basic_01.html (son ziyaret 18 Nisan 2016).
- 32 Statistics, JETRO.
- 33 Ibid.
- 34 Ibid.

- 35 Ministry of Foreign Affairs of Japan, "Japanese Territory: About the Senkaku Islands," <http://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/senkaku/index.html> (Son ziyaret 15 Nisan 2016).
- 36 Ibid.
- 37 Ibid.
- 38 Japon Dışişleri Bakanlığı iki ülke arasındaki denizdeki medyan çizgisine yakın 16 Çin deniz platformunun harite ve fotoğraflarını yayınlamıştır. (22 Temmuz 2015). Isabel Reynolds and Maiko Takahashi, "Japan Releases Photos of Chinese Rigs in East China Sea," Temmuz 22, 2015, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-07-22/japan-releases-photos-of-chinese-rigs-in-disputed-east-china-sea>; Ministry of Foreign Affairs of Japan, "The Current Status of China's Unilateral Development of Natural Resources in the East China Sea," 10 Mart 2016, http://www.mofa.go.jp/a_o/c_m1/page3e_000356.html (son ziyaret 18 Nisan 2016).
- 39 Cabinet Office, Government of Japan, "Public Opinion Survey on Diplomacy in January 2016 (Japanese version only)," <http://survey.gov-online.go.jp/h27/h27-gaiko/2-1.html> (Son Ziyaret 18 Nisan 2016).
- 40 Japan National Tourism Organization, "Foreign Visitors to Japan by Nationality and Month for 2015," <https://www.jnto.go.jp/eng/ttp/sta/PDF/E2015.pdf>; Tomoko Otake, "Visitors to Japan surge to record 19.73 million, spend all-time high ¥3.48 trillion," *The Japan Times*, Ocak 19, 2016, <http://www.japantimes.co.jp/news/2016/01/19/national/japan-sets-new-inbound-tourism-record-2015-comes-just-short-20-million-target/#.VxS2ZdSLTq5> (Son ziyaret 18 Nisan 2016).
- 41 Ministry of Foreign Affairs of Japan, "Japan's Contribution to UN Peacekeeping Operations (PKO)," 22 October 2015, <http://www.mofa.go.jp/policy/un/pko/>; Ministry of Defense of Japan, "Our Role for the Future as a Member of the Global Community," http://www.mod.go.jp/e/publ/pamphlets/pdf/member_of_g-community/g-community_e.pdf (son ziyaret 18 Nisan 2016).
- 42 For further information, refer to the special website about the G7 Summit in Ise- Shima 2016 created by the Government of Japan, <http://www.japan.go.jp/g7/> (son ziyaret 18 Nisan 2016).
- 43 Ministry of Foreign Affairs of Japan, "TICAD VI (Kenya, August 27-28, 2016)," 16 March 2016, http://www.mofa.go.jp/afr/af2/page3e_000453.html (son ziyaret 18 Nisan 2016).

IV. PANEL SUNUMLARI

PANEL 1

TÜRKİYE-JAPONYA İLİŞKİLERİ VE ORTA ASYA'YA YAKLAŞIMLAR

1. Tetsuji TANAKA

(Orta Asya Araştırmaları Enstitüsü, Japonya)

Japonya-Orta Asya İlişkileri

Türk hükümeti, akademik camiası ve öğrencilerden oluşan bu değerli topluluğun önünde konuşabilmekten şeref duyuyorum. Bugün diplomatik anlamda oldukça güzel olan Orta Asya-Japonya ilişkilerinin durumundan bahsedeceğim. Konuyu sekiz başlıkta topladım ancak zamanımız sınırlı olduğundan sadece iki-üç başlığa odaklanacağım.

Başlıklardan ilki Orta Asya'daki tecrübelerimdir. Orta Asya'daki faaliyetlerimden kısaca bahsedeceğim: 1993'te IMF ve Japonya Bankası'nın ekonomik sponsorluğunda, bağımsızlığını yeni kazanmış bir Orta Asya ülkesi olan Azerbaycan'a gönderilmişim. Bölgede kaldığım üç yılın ardından, geçtiğimiz 20 yıl boyunca çok sayıda devlet kurumu ve ikili ekonomik komiteler danışmanı sıfatıyla, aynı zamanda da bir öğretim üyesi olarak bölgede sık sık bulunma fırsatım oldu. Sonuç olarak 9 Orta Asya ülkesinin 8'inde, ve Güney Kafkasya'da görev yaptım. Örneğin, Kırgızistan hükümetine, cumhurbaşkanına ve de merkez bankasına ekonomi danışmanlığı yaptım. Kazakistan'da da Eğitim ve Bilim Bakanlığı ile Ekonomi ve Bütçe Bakanlığı'nda çalıştım. Orta Asya'da çoğunlukla hükümet bünyesinde danışman olarak çalıştım ve hükümet kurumlarına görevlerim oldu. Çoğu Orta Asya ülkesinin millet inşası aşamasını yakından takip

etme ve bu ülkelerin Japonya ile ilişkilerini gözlemleme fırsatım oldu.

Bahsetmek istediğim başlıklardan ikincisi, Orta Asya ülkelerinin Japonya'ya duyduğu sempatidir. Bu sempatinin temelinde Ural-Altay ailesine mensup olma düşüncesi yatmaktadır. Dünya üzerinde Japonların yüz yapısına en çok benzerlik gösteren insanlar Orta Asyalılardır. Diğer bir neden de Orta Asya'da Japon Buşido kültürüne duyulan yoğun ilgidir. Bu göçebe kültürünün kuvvetli bir parçasıdır. Üçüncü bir neden ise Rus-Japon savaşı sırasında küçük bir Asya ülkesi olan Japonya'nın güçlü Romanov Hanedanlığını yenilgiye uğratmış olmasıdır. Ayrıca hiçbir Orta Asya ülkesi Japonya ile anlaşmazlık yaşamamıştır. Dördüncü sebep Japonya'nın, II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha da bilinen bir şekilde "ciddi ve çalışkan" şeklinde güzel bir imaj çizmiş olmasıdır. Japon savaş esirleri, Taşkent'te inşa ettikleri ve 1966 depreminde bile yıkılmayan Navoi Opera Binası'ndaki dikkatli çalışmaları ile takdir edilmişlerdir. Beşincisi, gayri safi yurt içi hasıla bakımından Japonya'nın dünyada en büyük ikinci ekonomiye sahip olmasını sağlayan Japon ekonomik kalkınma modelidir. Bu model dünyadaki diğer ülkelerde de Japonya'ya yönelik ilgi doğurmuştur. Bunun bir örneği Malezya'nın Japonya'nın gelişmiş endüstriyel teknolojisini ve resmi

ortak idare sistemini yüksek bir şekilde değerlendirilmesinden hız alan “Doğuya Yönelim” politikasıdır. Bunların yanı sıra Japonya'nın Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) beklentileri de bulunmaktadır. 1990'ların ortaları ve sonlarında Japonya aktif olarak ODA politikasını uygulamış bu da Japonya'yı dünyanın en çok yardım yapan ülkesi haline getirmiştir.

Üçüncü başlıkta da Japonya'nın olumlu Orta Asya siyasetinin üç aşamasından bahsetmek istiyorum. Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıkları 1991 yılından bu yana Japon hükümeti Orta Asya'da üç aşamalı pozitif siyaset uygulamaya başlamıştır. Birincisi 1997 Temmuz ayında Japonya Başbakanı Hashimoto tarafından sunulmuş olan Orta Asya bölgesi için diplomatik yol haritası politikasıdır. Bu politika bölgenin Jeopolitik önemi, enerji kaynaklarının idaresi, Japonya ile olan tarihi ve kültürel bağları bakımından Orta Asya ve Kafkasya bölgesinin üzerinde duran ve ilişkilerin olumlu anlamda geliştirilmesini amaçlamıştır. Diplomatik yol haritasından yola çıkarak Japonya tüm Orta Asya ülkelerinde büyükelçilikler açmış, aktif olarak Resmi Kalkınma Yardımı (ODA) sağlamıştır. Bunun sonucunda 1990'lı yılların sonlarında Japonya bu ülkeler için başış yapan en büyük ülke olmaya devam etmiştir. İkinci aşamada ise 2004 Ağustos ayında Japonya eski Başbakanı Yoriko Kawaguchi tarafından Orta Asya-Japonya diyalogu oluşturulmuştur. Bu diyalogun iki amacından biri Japonya ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ikili ilişkileri yenilemek ve Orta Asya ülkeleri arasındaki diyalogun artmasını sağlamak, diğeri ise bölgede yapılacak projeleri yürütmek için gerekli kaynakları temin etmektir. Hâlihazırda tarım alanında yaşanan sorunlar gibi kapsamlı sorunları tartışmak üzere dışişleri bakanları arasında beş, üst düzey yetkililer arasında on toplantı düzenlenmiştir. Yine de Orta Asya halkına yönelik bölge içi işbirliğine dayalı proje-

lere destek vermek için ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir. Üçüncü aşama da Başbakan Abe'nin Ekim 2015'te, sadece bir yıl içinde, beş Orta Asya ülkesine gerçekleştirdiği ziyaretlerdir. Başbakan Abe tüm Orta Asya'yı ziyaret eden ilk Japon Başbakan olarak bir ilki gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretler sırasında Orta Asya ülkelerinin başındaki kişiler ile buluşma imkânı oluşmuştur. Başbakan Abe'ye şirketler de eşlik etmiş, enerji ve maden kaynaklarının geliştirilmesi, ulaşım ve elektrik tesislerinin yenilenmesi için çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Bu, doğal kaynaklar diplomasisine (Shigen Gaiko) öncelik verildiğini ortaya koymaktadır. Gelecekte çevre politikaları, teknoloji, eğitim, sağlık, turizm, göçmen işçi kabulü ve çeşitli kültürel değişim konularında karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi gerekecektir.

Bahsedeceğim dördüncü başlık Japonya'nın Orta Asya'daki rolüdür. Japon diplomasisi, bana göre doğal kaynaklar diplomasisine yönelik olma eğilimi gösterse de uzun vadede ve küresel bakış açısı anlamında Avrasya'nın barış içinde gelişmesine katkıda bulunmalıdır. Avrasya'da istikrar ve barışı sağlamak için Çin ve Rusya sınırındaki Orta Asya ülkeleri ile Moğolistan ve Türkiye'den oluşan on ülkenin, Sovyet Rusya'nın dağılmasının ardından oluşan bir tampon bölge olarak, siyasi ve ekonomik anlamda istikrarlı, Çin ve Rusya sınırındaki anlaşmazlıkları da en aza indirmek için çalışacak hafif bir şekilde birleşmiş bir topluluk haline gelmesi gerekmektedir.

Bildiğiniz gibi Japonya ilk olarak Orta Asya'da kendi milli çıkarlarından bağımsız olarak, siyasi, askeri ve bölgesel anlamda Resmi Kalkınma Yardımına (ODA) dayalı ekonomik yardımlarla, ve çevre, teknoloji, eğitim, sağlık, turizm, vb. gibi alanlara destek vererek tampon bölge ülkelerinin istikrarlı bir şekilde kalkınmasına katkıda bulunabileceğinin farkına varmıştır. Sa-

dece Orta Avrasya'daki istikrar ve barışın bile Doğu Asya'ya, hatta Japonya'ya etkisi büyük olacaktır.

Beşinci başlıkta ekonomik kalkınma yöntemleri üzerine tavsiyelerimden bahsetmek istiyorum. Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra her ülkenin kendi ekonomik kalkınma yöntemini seçme fırsatı oldu. Bildiğiniz gibi ilk tercih edilen model, tamamıyla piyasa ekonomisi mantığına göre hareket eden Anglo-sakson kalkınma modelidir. Diğer bir yöntem de devletin geçici olarak piyasaya müdahale etmesine izin verilen ve uzun vadede kademeli ekonomik reformu öngören Japon-Doğu Asya kalkınma modelidir. Pek çok ülke ilk modeli kullanmayı tercih etti. Bu da uluslararası para desteği almak için IMF koşulunu kabul ettikleri anlamına gelmektedir. Ancak ilk model piyasa ekonomisinin gelişmediği Orta Asya için uygun değildi. Özellikle sınırlı kaynakları olan Kırgızistan, Tacikistan, Gürcistan ve Ermenistan gibi ülkelerde herhangi bir kazanç sağlanmadan ülke ekonomisindeki (istikrarsızlık) arttı. Bir Japon ekonomi danışmanı olarak bence bu ülkeler ekonomik kalkınmanın ilk geçiş safhalarında önce Japon-Doğu Asya kalkınma modelini kullanmaları, piyasa fonksiyonlarının çalışmaya başladığı daha ileriki safhalarda ise diğer modele geçmeleri gerekirdi. IMF ve Dünya Bankası yöneticilerinin katıldığı gündüz toplantılarında IMF modelinin kabul edilmesini desteklerken, cumhurbaşkanları ve ekonomi bakanlarının akşam katıldığı ikili görüşmelerde ise Japon-Doğu Asya modelinin kabulünün düşünülmesi gerektiğini belirttiğim ve zor durumda kaldığım zamanlar oldu. Farkında mısınız? Tiyatrolardaki iki tane yüzü olan Janus gibi iki modeli de savunmuş oldum. O günlerde gerçekten çok karmaşık bir pozisyonda idim.

Bir sonraki başlık da önemli konulardan biridir; Çin'in Orta Asya'da yayılan ekonomisi ve Japonya'nın tavrı. Orta Asya ekonomileri Avrasya Ekonomik Birliği projesine katılmaları için Rusya ve Çin'in baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu büyük sanayiler tarafından desteklenen bir projedir. Ve Bir Kemer Bir Yol politikasını benimseyen Yeni İpek Yolu ekonomi kuşağı projesi Çin tarafından geliştirilmiştir. Bu proje ekonomik gelişmeleri bir araya getirmek için ekonomik risk sermayesi, malzemeler ve insan kaynaklarını, Rusya için Sibiryaya ve Uzak Doğu'ya, Çin için ise Avrasya, Avrupa ve Ortadoğu'ya yönlendirilmektedir. Diğer bir deyişle Orta Asya ekonomisi doğu ve batı arasında kalarak baskıya maruz kalmaktadır. Şu anda yeni Asya Altyapı Yatırım Bankası fikrinin beklenmedik bir şekilde aksamadan ilerlemesine bakıldığında Çin'in Bir Kemer Bir Yol politikasının başarılı olması daha muhtemeldir.

Son başlık ise Orta Asya'da Türkiye-Japonya işbirliği olasılığıdır. Orta Asya'daki tecrübelerim, bölgedeki ülkelerin Japonya'ya kıyasla Türkiye'ye daha fazla yakınlık hissettiğini ve daha çok güvendiğini gösteriyor. Türkiye ve Orta Asya ülkeleri arasında geniş bir tarihi altyapı olup kültürel ve İslami değerler bakımından birbirlerini daha iyi anlamaktadırlar. Bu sebeple tampon bölge ülkelerinden biri olan Türkiye'nin tampon bölgeyi güçlendirmek için ipleri eline alacağını düşünüyorum. Bu benim şahsi fikrim. İş dünyasında Türkiye ve Japonya arasındaki güçlü güven duygusu düşünüldüğünde, Japon ve Türk işletmelerin ortak girişimleri sayesinde Orta Asya'ya doğrudan yatırımın riskleri en aza indirilmiş olacaktır. Diğer bir deyişle Japon teknolojisini ve bölgedeki güçlü bağlantıları ile Türk işletme gücünün işbirliği sayesinde, her iki ülke bundan fayda sağlayacaktır. İnşaat ve toptancılık yapan Türk şirketleri zaten Orta Asya'da

yer etmeye başladı. Bildiğiniz gibi Japonya İslam kültürü ve camiasını iyi bilen bir ülke değildir ve Türkiye'nin İslam camiası ile nasıl iletişim kurduğunu öğrenmesi gerekmektedir. Her halükârda Orta Asya ülkelerinin Türkiye ve Japonya'ya duydukları, Çin'e, Rusya'ya ve hatta ABD'ye karşı

olanın üzerindeki güven ve birlik duygusuna karşılık vermek için Türkiye ve Japonya işbirliği yapmalıdır. Orta Asya'nın kalkınması için, Türkiye ve Japonya olarak çok daha fazla katkıda bulunmalıyız. Beni dinlediğiniz için teşekkür ederim.

2. Oktay TANRISEVER

(Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ))

Türkiye'nin Rusya ve Orta Asya ile İlişkileri

Sunumunda Türkiye ve Rusya arasındaki kriz, Orta Asya ülkelerine yönelik ilişkiler, ve bölge dinamiklerini de Türk-Rus ilişkileri perspektifinden ele alarak inceleyeceğim. Ayrıca Orta Asya ülkelerinin bu ilişkilere yaklaşımlarındaki temelleri de tartışacağım.

Tarihsel olarak, Türkiye ve Rusya iki istisnanın dışında çatışmacı ilişkiler içinde olmuşlardır. Birincisi savaş arası dönem, ikincisi ise 2004 ve 2014 arasındaki on yıldır. Suriye sınırında Rus bombardıman uçağının düşürülmesi ikinci dönemin sonunu ve yeni bir çatışmacı dönemin başladığını göstermektedir. Bu krizin muhtemelen Orta Asya'yı da kapsayacak bir şekilde diğer bölgeler üzerinde de önemli etkileri olacaktır. Pek tabii ki Türkiye Rusya ile bu şekilde çatışmacı ilişkiler içinde olmayı istememiştir. İlişkileri bu kadar değişmesi Rusya'nın tercihidir, ve bu ortaklık ve işbirliği dönemini Suriye'deki planları ve uluslararası sisteme yönelik yeni yaklaşımına kurban etmiştir. Bu durum Orta Asya'ya yönelik politikalarında görülmektedir.

Türkiye'nin krizi idare etme, daha sınırlı tutma ve diplomatik çözüm yolları arama çabaları Rusya tarafından elinin tersi ile itilmiştir. Kendi pozisyonunu haklı çıkarabilecek kredibilitesi olan kanıtları sunamamış olsa bile, Türkiye'den özür ve tazminat talep etmiştir, ki dünya toplumunun Türkiye'nin pozisyonunu haklı ve kanıtlara dayanır olarak görüyor olmasından dolayı bunun gerçekleşme ihtimali zor gözükmektedir. Ancak bence Rusya'nın tavrının Suriye'de olup bitenler ile bir ilgisi yoktur. Muhtemelen geçen yaz Rusya, Orta Asya ve Orta Doğu'yu kapsayan bu büyük stratejik kararı almıştır, ve bu bölgesel çatışmayı kullanarak Batı ile ilişkilerini yeniden oluşturmayı veya değiştirmeyi planlamıştır.

Avrasya Ekonomik Birliği sürecinin gerçekleştiği 2015 yılından beridir Orta Asya Rus politikasının hedeflerinden birisidir. Bu politika ile Rusya önce Kazakistan'ı ekonomik alanı içerisine girmeye ikna etmiştir. Bu kurumun bürokratik yapısı ile ilgili detaylara girmeye burada zaman bulunmamaktadır ama, bu kurumun tamamı ile Rusya tarafından kontrol edilen ve politik amaçlı, bölgesel ekonomik entegrasyonun iyi bilinen prensipleri ve küreselleşme ile pek de uyumlu olmayan bir kurum olduğu rahatlıkla iddia edilebilir. Tek amacı Rusya'nın Orta Asya'daki etkinliğini artırmaktır. Rusya Kazakistan'ın ticaret politikasını kontrol ettikten sonra gruba katılması için Kırgızistan'a baskı yapmaya başlamıştır. Kırgızistan'ın her ne kadar bu Rusya tarafından kontrol edilen organizasyona katılmak konusunda pek ilgisi olmamışsa bile Kazakistan ile olan yakın ilişkilerinden dolayı katılmak zorunda kalmıştır. Kırgızistan'daki doğrudan dış yatırımın çoğu Kazak yatırımcılara aittir ve Kazakistan Kırgız ekonomisinde çok merkezi bir yer tutmaktadır.

Ancak diğer ülkelere, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'a baktığımızda, bu kurumu ellerinin tersi ile itmiş olduklarını görüyoruz. Bence bu cumhuriyetlerin Rus baskısına direnmiş olmaları çok önemli bir gelişmedir. Soğuk Savaşın bitişlinin hemen sonrasında böyle bir şeyin olması mümkün değildi. Bu ülkeler, Özbekistan ve Türkmenistan, Rusya'yı dengelem amaçlı ile diğer ülkelere, Batıya, Çin'e ve diğer bölge ülkelerine yönelecekler gibi gözükmektedirler.

Bu açıdan bakıldığında Türkiye Orta Asya'da çok önemli bir rol oynamaktadır ve Orta Asya politikası Rusya'ya yönelik politikası için de önemlidir, çünkü Türkiye Orta Asya ülkelerinin Rusya'ya karşı ekonomik ve politik yapılarını güçlendirebilecek ülkelere birisi konumundadır. Bu

cumhuriyetler ile özel kültürel ve sosyal bağlara sahiptir ve Türkiye'nin çoğunlukla küçük ve orta ölçekli işletmeleri Orta Asya'da çok aktif durumdadır. Daha önce söylediğim gibi Türkiye Rusya ile olan krizi tırmandırmak niyetinde değildir. Ancak Rusya'nın çözüm konusundaki isteksizliği Türkiye'yi Rusya'ya karşı dengeleme politikası yürütmek, bir yandan da Moskova'yı ikili ilişkilere yönelik en iyi yaklaşımın çatışma değil işbirliği olduğu konusunda ikna çabalarına devam etmekten başka alternatif bırakmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin Kazakistan ve Kırgızistan ile olan ekonomik ilişkileri kritik bir önem taşımaktadır. Her iki ülke de ekonomik ilişkilerini derinleştirmek arzusundadır. Ben Türkiye'nin özel ticari anlaşmalar imzalamak sureti ile bu iki ülkeyi atlama taşı olarak kullanarak Avrasya Ekonomik Birliğine dahil olacağını tahmin ediyorum. Türkiye'nin diğer üç ülkeyi ihmal edeceğini de zannetmiyorum, çünkü bu ülkeler Rusya merkezli Avrasya ekonomik birliğinin dışında yer almayı tercih etmişlerdir ve Türkiye'yi Batı ve Avrupa'ya olan bağlarını güçlendirmeye yarayacak bir atlama taşı olarak görmektedirler. Bu açıdan, enerji diplomasisi Türkmenistan ile ilgili olarak çok kritik olarak algılanmaktadır. Türkmenistan ve Azerbaycan aralarındaki farklılıkları çözmek konusunda çok mesafe kaydetmişlerdir. Ayrıca AB'nin Türkmenistan'ı Avrupa'ya Türkiye üzerinden giden batı yoluna bağlayacak güney enerji koridoru fikrini desteklemekte olması da bu projenin gerçekleşmesini mümkün kılabılır.

Türk-Rus ilişkilerinin bu boyutlarına bakıldığında Orta Asya daha önümüzdeki bir süre önemli bir rekabet bölgesi olmaya devam edecek gibi gözükmektedir. Benim düşünceme göre Türkiye bölgede güven artırıcı ve gerginliği azaltıcı önlemlere konsantre olmalıdır. Ancak bir yandan da Türkiye'nin aralarında Barış İçin Ortaklık anlaşmalarının olduğu Kazakistan ve Kırgızistan ile askeri işbirliğini de sürdürmeye devam etmesi muhtemeldir. Bu Türkiye'nin Rusya'ya karşı bu ülkeleri güç-

lendirebilmesinin tek yoludur. Söylediğim gibi iktisadi olarak bu ülkeler Türkiye ile enerji ve ticaret ilişkilerini derinleştirecektirler. Her ne kadar Avrasya Ekonomik Topluluğu enerjisi şartlarından birisi olarak tanımlamışsa bile petrol ve gazın tahmin edilebilir bir gelecekte bir işbirliği unsuru olarak ortaya çıkacağını zannetmiyorum. Şimdilik elektrik işbirliği üzerinde durmaktadırlar. Dolayısı ile şimdi Türkiye'nin başlıca gaz sektöründe işbirliğine odaklanması için uygun bir zamandır.

Sonuç olarak, Rusya'nın Türkiye ile olan krize yaklaşımının ve Suriye politikasının sürdürülebilir olduğunu düşünmüyorum. Neden? Çünkü önce Türkiye böyle bir sürtüşmeyi istememektedir. İkincisi Suriye krizi Rusya'nın beklentilerinin aksine yakın bir gelecekte çözülebilecek gibi durmamaktadır ve aşamalı olarak Rusya için ikinci bir Afganistan olma tehlikesi bulunmaktadır. Rusya sadece bombalar ile Suriye'de oynadığı rolden beklediği kazanımlara ulaşamayabilir ve karada daha aktif bir rol üstlenmek durumunda kalabilir. Bu yaptırımlar ve Ukrayna üzerine Batı ile giriştiği çatışmacı politikalar yüzünden baskı altındaki Rusya ekonomisi üzerinde yıkıcı bir etki yaratabilir. Bir komşu ülke olarak Türkiye NATO'nun desteğine sahiptir ve birçok temsilci tarafından da tasdiklenmiştir ki Rusya'nın NATO içinde yalnız kaldığı düşüncesi doğru değildir. Dolayısı ile zamanla Rusya'nın hatasını fark etmesi ve Türkiye ile ortak çalışmaya odaklanması ve Orta Asya ile ilişkilerini normalleştirilmesi beklenmelidir.

Rusya'nın bölgesel konuları anlayışındaki başlıca sorun onun uluslararası sistemi algılayışındaki hatadan kaynaklanmaktadır: Rusya sözde bir büyük güç olarak gözükmektedir, ancak Batıya çeşitli ortam ve içeriklerde kafa tutmak ve farklı bölgelerde 'böl ve yönet' politikaları izlemek işe yaramayabilir. Küreselleşen bir dünyada Rusya'nın benimsemesi gereken en iyi yaklaşım işbirliği ve küreselleşme, ve hiçbir bölgede hiçbir ülkeyi rakip olarak görmemektir. Dolayısı ile Ukrayna'dan

başlayarak, Rusya dünyaya sorunlarını diplomasi yolu ile çözebilen iyi bir komşu olduğunu göstermeli, hegemonik politikalar yolu ile sonuç elde etmeye çalışmaktan vaz geçmelidir. Teşekkür ederim.

3. Kohei IMAI

*(Japonya Bilimi Destekleme Kurumu (JSPS) Araştırmacısı,
Meiji Üniversitesi)*

Ticaret Devleti olarak Türkiye ve Japonya Modeli

Teşekkür ederim, adım Kohei Imai. Japonya ve Türkiye ile ilgili bu sempozyuma katıldığım için çok mutluyum. Bu sempozyumu düzenleyenlere, sempozyumun sponsorlarına ve değerli misafir ve dinleyicilere teşekkür etmek istiyorum.

Bugün Japon-Türk dış politikalarındaki benzerlikleri inceleyeceğim. Araştırmalarımda özellikle iki konu üzerinde odaklandım; bunlar ekonomik diplomasi ya da ticaret devleti diplomasisi ve insani diplomasi. Süremiz sınırlı olduğundan ticaret devleti diplomasisine odaklanacağım. Öncelikle ticaret devleti kavramından bahsetmek istiyorum. Richard Rosecrance'a göre ticaret devleti, uluslararası siyasete katılımını ve iç siyasetteki kaynak dağılımını bir ticaret sistemlerinin fonksiyonları dahilinde yapabilen bir devleti tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle ticaret devleti dünya siyasetinde karşılıklı bağımlılığı savunan bir devlettir. Yani ticaret devletlerinin ya da ekonomik diplomasiinin temel amacı kendi bölgelerinde ve dünyada istikrar ve barışı sağlamak için karşılıklı bağımlılığı artırmaktır. Ticaret devleti konsepti için Japonya şüphesiz güzel bir örnektir. Japonya doğal kaynaklarının kıtlığı ve kalabalık nüfusu sebebiyle bir ticaret devleti olması gerekmiştir.

Japonya'da ekonomi diplomasisi daha 1930'larda Kijuro Shidehara ve Koki Hirota tarafından etkili diplomatik bir araç olarak yerleştirilmiştir. Onların ekonomik diplomasisi başlıca barışı yaymak için değil, 1929'da yaşanan Büyük Buhran'dan sonra Japon ekonomisini yeniden canlandırmak ve Milletler Cemiyeti'nden ayrıldıktan sonra Japonya'yı uluslararası camiaya dahil etmekte önemli bir rol oynamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya tekrar ticaret devleti olmaya çalışmıştır. Bu politikanın arkasında iki neden vardır.

Birincisi pasifizmdir; yani Kasım 1946'da kabul edilen yeni anayasanın 9. maddesi gereğince militarizmden sakınma anlayışıdır. İkincisi ise Eylül 1951'de Japonya ve ABD arasında gerçekleşen güvenlik anlaşmasının imzalanmasıdır. Japonya'nın ticaret devleti politikasına "Yoshida Doktrini" ismi verilmektedir, ve ilk olarak ABD ile ortaklığı vurgulamakta, ikinci olarak ülke ekonomisinin yeniden inşası için ekonomik kalkınmaya ağırlık vermekte, ve üçüncü olarak da Japonya'nın Öz Savunma Kuvvetlerini gerektiği gibi ve yürürlükte tutulmasına odaklanmaktaydı. Shigeru Yoshida Japonya'yı uzun süren ekonomik refaha kavuşturduğu ve ABD güvenlik garantisini sağladığı için gerçekçi olarak nitelendirilmektedir. Özellikle Kore Savaşı sonrasında Yoshida Doktrini, Soğuk Savaş döneminde ABD'nin izlediği çevreleme politikası ile başarılı bir şekilde uyuşmaktaydı. 1960 ve 70lerde Japonya ticareti artırmış, 80lerde ise uluslararası ticarete ABD'nin potansiyel bir rakibi haline gelmiştir. Günümüzde Japonya askeri alanda harcamalarını genelde %1'de tutulmuş ve Japon hükümeti asla Yoshida Doktrini'nden vazgeçmemiştir, ve bu doktrin hala ekonomik diplomasiinin merkezinde kalmaya devam etmektedir.

Şimdi de Türkiye'nin durumundan bahsedeceğim. Ama önce iki önemli konuya değinmem gerekiyor; Ticaret devleti konseptini Türk dış politikasında uygulayan ilk isimler Sn.Doç.Şaban Kardeş ve şu anda Brookings Enstitüsü'nde çalışan Sn. Prof. Kemal Kirişçi'dir. Kirişçi Türkiye ve ticaret devleti üzerine yazdığı etkileyici makalesi ile tanınmaktadır. Eski başbakan ve cumhurbaşkanı Turgut Özal örneğin Karadeniz Bölgesi'nde Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ni (KEİ) kurarak ticaret devleti davranışına önem vermiştir. Ancak belki de en başarılı ve ısrarlı dış ekonomi poli-

tikası AK Parti tarafından yürütülmüştür. AK Parti hükümetleri, özellikle de Başbakan Ahmet Davutoğlu, ekonomik karşılıklı bağımlılığın özellikle Ortadoğu'da barış ve istikrarın sağlanmasına katkısı olabileceğinin farkındadır ve Türkiye'nin ekonomik başarısını temel alarak çeşitli bölgesel işbirliği çalışmalarında inisiyatif ortaya koymuştur. En güzel örneklerden birisi *Levant Dörtlüsü*'dür. Levant Dörtlüsü 2010 Aralık ayında Türkiye, Suriye, Lübnan ve Ürdün arasında bölgesel ekonomik işbirliği projesi olarak oluşturulmuştur. Levant Dörtlüsü 2015 itibarıyla bu dört ülke arasındaki ticaret hacmini 1,5 trilyon ABD dolarına çıkarmayı amaçlamıştır. Maalesef Suriye'de patlak veren iç savaş nedeniyle projenin geliştirilmesi mümkün olmamıştır. Elbette Türk ekonomik diplomasisi ve ticaret devleti diplomasisi Türkiye'nin ekonomik başarısı üzerine temellenmiştir ve Türk ekonomisinin başarısı da Arap Baharını yaşayan ülkeler için örnek olmuştur. Türkiye serbest ticaret anlaşmalarına (STA) önem vermiş 18 ülke ve bir kuruluşla STA'lar imzalamıştır. Bugün Türkiye'nin ticaret politikası Ortadoğu'daki zorlu durumdan dolayı kısmen yürümektedir. Bahsetmek istediğim diğer konu da insani diplomasiydi ancak sınırlı olduğundan bu konuyu geçeceğim. Ancak eğer Japonya ve Türkiye'nin insani diplomasisinin karşılaştırılması ile ilgileniyorsanız, ORSAM'ın düzenlediği ilk sempozyumda yaptığım konuşmanın sempozyum raporlarında basılmış halini bulabilirsiniz.

Toparlayacak olursam, Türkiye'nin yumuşak gücünü uluslararası camiada göstermesi için ticaret devleti diplomasisi ve insani diplomasi önemlidir. Bu konuda Japonya daha önce bu politikayı uygulamış bir devlet olduğu için, tecrübesi olması itibarıyla ticaret devleti diplomasisi ve insani diplomasi konularında model olabilir veya Türkiye'ye tavsiyelerde bulunabilir. Tarihte Japon-Türk ilişkileri de ticaret devleti diplomasisi ve insani diplomasi ile tanımlanmaktadır. 1890 Ertuğrul Fırkateyni faciasından bu yana Japonya ve Türkiye iyi ilişkilerini sürdürmektedir. Her iki ülke de Tahran'da yaşanan kriz, İzmit depremi ve Büyük Doğu Japonya depremi gibi zor durumlarda, TİKA ve JICA sayesinde karşılıklı insani yardımlar yaparak birbirlerine yardım etmişlerdir. Japonya ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler resmi olarak 1924 yılında başladı. O zamandan beri ekonominin her iki ülke için önemi büyüktür. Örneğin 1926'da Japonya ve Türkiye, Yakın Doğu Ticaret Konferansı için İstanbul'da toplanmış ve yakın zamanda Temmuz 2012'de her iki ülke de Ekonomik Ortaklık Anlaşması (EOA) için görüşmeleri desteklemiştir. Bence Japonya Türkiye'ye iyi bir model olabilir. Suriye'deki krizden sonra liberalizme dayanan Türk dış politikası zorluklarla karşılaşmıştır. Türkiye'nin Japonya ile ilişkilerini güçlendirmesi bölgesel siyasette ve dünya siyasetinde yumuşak gücünü yeniden kazanmak adına Türkiye için güzel bir fırsat olabilir. Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

4. Ali AKKEMİK (Kadir Has Üniversitesi)

Türkiye-Japonya Ekonomik İlişkileri Üzerine¹

Özet

Türkiye ve Japonya arasında süregelen ekonomik ilişkiler son zamanlarda zayıflama yönünde seyir izlemektedir. Bu gelişme bir bakıma, Çin ve Kore'nin bir çok sektörde Japon sanayileri ve teknolojisiyle başa baş ilerlediği Doğu Asya bölgesinde süregelen ekonomik dönüşümlerin bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Kore ve Çin firmaları, üretim dünyasının geleneksel ağababaları olarak kabul edilen Japon firmaları üzerinde rekabetçi bir güç elde etmiştir. Sıkıntı içine düşen Japon ekonomisinin kısmi bir sonucu olarak, Türkiye ekonomisi ve sanayileri sınai girdilerin temini noktasında yüzünü son zamanlarda Kore ve Çin'e dönmüştür. Bu makalede Türk ekonomisinin Japonya'nın azalan önemini ortaya çıkardığı bir sonuç olarak Kore ve Çin'den tedarik ettiği girdilere ne derece bağımlı hale geldiği, Türkiye ve Japonya arasında süregelen serbest ticaret görüşmeleri ile bağlantılı olarak ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Japonya, serbest ticaret anlaşması, ithalat bağımlılığı, doğrudan yabancı yatırım

Giriş

1980'de ekonomi alanında yaşanan palazlanmadan bu yana, Türkiye'deki ticari genişleme peşi sıra gelen hükümetler için öncelikli bir politika olmuştur. 1980lerin ve 1990ların liberal hükümetleri ticarete önemli ilerleme kaydettiler ancak aynı başarıyı sanayileşme konusunda göstermekte yetersiz kaldılar. 20. yüzyılın son yirmi yılında ekonomide yaşanan dönüşümler sermaye akışındaki liberalleşmeye ek olarak ticarete liberalleşmeye de yol açtı. Ancak hükümetleri birkaç on yıl öncesinde Doğu Asya'da başarılı olan seleflerinin aksine, endüstriyel kalkınma stratejileri konusunda seçici davranamamış ve ilerde

oluşacak sanayileşme hareketlerini sağlayacak endüstriyel bir zeminin gelişimini arttırmakta başarısız olmuştur. Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse, Türk hükümetleri yerli sanayinin yatırım mallarına ek olarak ithal girdilere ve ara ürünlere olan bağımlılığını azaltmak için uygun politikalar geliştirememiştir. Türkiye'de hükümetlerin ihracat odaklı büyüme stratejileri imalat sektörünün yabancı menşeli girdilere olan bağımlılığında artışa neden olmuştur. Bu durum karşısında izlenmesi arzu edilen çözüm yolu yabancı firmaları Türkiye'deki üretim sektörlerine yatırım yapma konusunda özendirme girişimlerinde bulunma olabilirdi ancak bu seçenek maalesef değerlendirilemedi. Bu durum çoğunlukla, büyük ölçüde kamu kesimi borçlanma gereksiniminden kaynaklanan yüksek enflasyon ve faiz oranları ile şekillenen Türk ekonomisinin alt seviyelerdeki makroekonomik performansından kaynaklanırken, hükümetlerin gerekli endüstriyel kalkınma vizyonundan yoksun olmasının da bu duruma sebep olan bir başka unsur olduğunu söylemek gerekir.

Günümüzde Türk ekonomisi orta seviyeli teknolojik birikimiyle ara mallar ve üretimi tamamlanmış ürünler üretip, ihrac etme gücüne sahiptir ancak üst uç ve teknolojik olarak daha donanımlı imalatçılara oldukça bağımlı haldedir. Kısmen bu yapısal eksikliğin bir sonucu olarak, Türkiye'nin dış ticaret ve cari hesap açıkları süreklilik kazanmıştır. Türkiye, Ocak 1996'da yürürlüğe giren ve Avrupa Birliği (AB) ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması ve sözü edilen bu anlaşmanın önemli bir parçası olduğu bir dizi Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalayarak işbirlikçileriyle olan ticari ilişkilerini aktif olarak arttırma arayışı içindedir. Yakın zamanda Mayıs 2013'te Türkiye, Güney Kore ile bir STA imzalamıştır.² Ekonomistler bu imzalanın STAların ve serbest ticarete yönelik atılan adımların taraflar için gelişmiş reka-

bet, teknoloji alışverişi ve yerli ticaret firmaları için ileri düzeyde verim gibi önemli faydalar sağlamasını beklemektedir.³ Teorik çalışmalar daha serbest bir düzende gerçekleşen ticari faaliyetlerin daha yüksek ekonomik verimliliğe yol açacağını ön görürken, böylesi güçlü ön görüleri olan teorik modeller ticaret yapan ülkeler için çok da faydalı sonuçlar garanti etmemektedir.

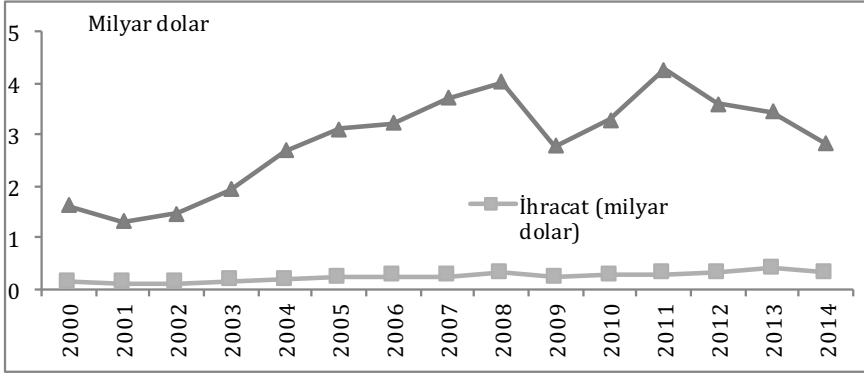
Türkiye'nin ekonomik alanda yaptığı çapkışla birlikte, Japonya son otuz yıl boyunca Türkiye'nin önemli bir ticaret ortağı olarak kalmıştır. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler son on yıl ve sonrasında oldukça önemli değişimler geçirmiştir. 1980ler ve 1990lar boyunca kayda değer bir biçimde gelişme gösteren ticaret ilişkileri sonucu, Japonya Türkiye için önde gelen bir ticaret ortağı olmuştur. İki ülke arasında ekonomik gelişmeler yaşanırken Japon firmaları da Türkiye'de pek çok yatırımın mimarı konumuna gelmiştir. Ancak, Kasım 2001'de Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne dahil olmasıyla Türk ticareti için Japonya'nın önemi eskisi kadar kalmamıştır. Japonya ve Türkiye arasındaki ticaret hacminin son zamanlarda ciddi derecede küçülmesi ise ilişkileri daha kötü bir boyuta taşımıştır. Öte yandan, aynı dönem içerisinde Kore ile birlikte Çin hisseleri önemli ölçüde artış gösterdi. Çin'in dünya ekonomisindeki yükselişi Türkiye'nin ticari faaliyetlerinde Çin'in payını daha da arttırırken, bu durum aynı zamanda Çin'i artık Türk endüstrisi için endüstriyel madde ve ara girdilerin temini noktasında öncü tedarikçi konumuna getirmiştir.

Türkiye ve Japonya arasında geçtiğimiz günlerde yeni bir STA imzalandı. İki ülke arasında yeni bir STA imzalanmasına duyulan ihtiyacın en önemli nedeni Japonya'nın Avrupa Birliği ile yeni bir STA imzalamak üzere olmasıdır. Türkiye

ve Japonya arasındaki ticaret ve yatırımlar konusunda yaşanan son gelişmeler her iki ülke için de oldukça verimli sonuçlara gebe olması beklenen ileriki STAlar için eleştirel bir bakış açısıyla yeniden değerlendirilmeye ihtiyaç duymaktadır.⁴ Bu makale, son zamanlarda meydana gelen değişimleri ve eğilimleri de hesaba katarak Türkiye'nin Japonya ile var olan ekonomik ilişkilerine dair ampirik bir envanter ortaya koyan bir durum değerlendirmesi sunmaktadır.

Türkiye ve Japonya arasındaki Ekonomik İlişkiler

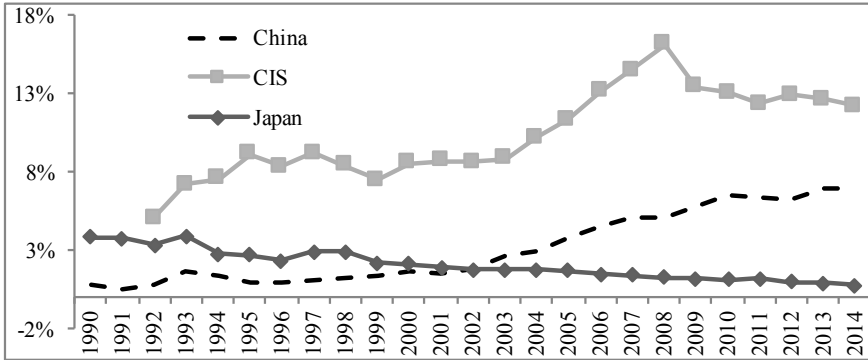
Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Türkiye Japonya arasındaki ekonomik faaliyetler 2011'den bu yana düşüşe geçmiştir. 1 numaralı grafik, 2000-2014 arasında Türkiye'nin Japonya'ya yaptığı toplam ihracat ve Japonya'dan yaptığı toplam ithalat verilerinde meydana gelen eğilimleri içermektedir. Grafikten de anlaşılacağı üzere, Türkiye Japonya'ya karşı süreklilik gösteren yüksek bir ticaret açığı yaşamaktadır. Japonya tarafından Türkiye'ye yapılan ihracatlar 2000 yılında 1.5 milyar dolardan 2008 yılında 4 milyar dolara yükselirken, Türkiye'nin Japonya'ya yaptığı ihracatlar hiçbir zaman 1 milyar dolar gibi bir rakama dahi ulaşamamıştır. Küresel mali kriz boyunca meydana gelen düşüşün ardından, Japon ihracatları 2009'da 3 milyar doların biraz aşağısına düştü ancak 2011 yılına gelindiğinde 4 milyar dolarlık bir değerle ihracat rakamlarında yeniden iyileşme sağladı. Ancak, 2011'den bu yana, Japon ihracatlarında 2014'teki 2.8 milyar dolara gerileyen ihracat düşüşüyle devam eden bir gerileme izlenmektedir. Bir başka deyişle, Japonya'nın Türkiye'ye yaptığı ihracatlar 2009'da patlak veren küresel mali krizden kaynaklanan olumsuz küresel ticaret koşulları boyunca kaydedilen seviyelere gerilemiş oldu.

Grafik 1 Türkiye-Japonya ticaret ilişkileri (2000-2014)

Veri kaynağı: TÜİK

Verilerden de görüldüğü üzere, Türkiye ve Japonya arasındaki ticari ilişkiler son zamanlarda bir takım bozulmalara maruz kalmıştır. Bu durumu daha anlaşılır kılmak için, 1990-2014 yılları arasında Türkiye'nin toplam ithalatında pay sahibi olan çeşitli ticaret ortaklarının payları 2. Grafikte gösterilmektedir. Türkiye'nin toplam ticaretinde Japonya'nın sahip olduğu pay, 1990ların ilk yıllarında %1'in altında olan bir seviyeden yirmi yıl içinde neredeyse %7'ye yükselmiştir. Bu yükselişin büyük bir kısmı Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne katılmasından sonra meydana gelmiştir. Türkiye'nin toplam ticaretinde Japonya'nın payı 1992'de Çin'in payının dört katından daha fazlası-

na denk gelerek yaklaşık %3,4'ü bulurken, 2014'te bu durum tam tersi bir hal alarak Çin'in 1992 yılında sahip olduğu değer olan %0,8'e gerilemiştir. Türkiye ticaretindeki Japon ve Çin hisselerinde meydana gelen bu aksi yöndeki gelişme Türkiye'nin Doğu Asya ile olan ticari faaliyetlerinde önemli bir yapısal değişiklik yaratmıştır. Ancak şu da bir gerçektir ki, Türkiye'nin geleneksel olarak en önemli ticari ortağı olan AB'nin payı 1990lar ve 2000lerin başları boyunca yaklaşık %50 civarında seyretmiştir. Ancak son zamanlarda bu oran Çin'in ve bazı Orta Doğu ülkelerinin artış gösteren hisseleriyle birlikte %40'ın altındaki seviyelere gerilemiştir.

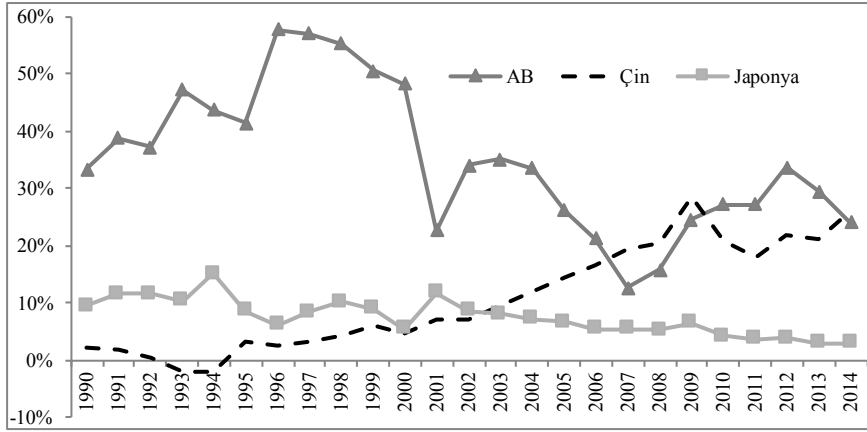
Grafik 2. Türkiye'nin toplam ticaretinde Japonya, Çin ve Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinin payları (1990-2014)

Veri kaynağı: TÜİK

Grafik 3, 1990-2014 dönemlerinde Türkiye'nin toplam ticaret açığında AB'nin, Çin'in ve Japonya'nın paylarını göstermektedir. Çin, Dünya Ticaret Örgütü'ne kabulünden bu yana Türkiye'nin toplam ticaret açığında büyük paya sahip olmuştur. 2009-2014 dönemlerinde, AB ve Çin Türkiye'nin ticaret açığının neredeyse çeyreğine tekabül etmiştir ancak Japonya'nın sahip olduğu oran aynı dönem için yalnızca ortalama %4 olmuştur. Türkiye'nin ticaret açığında Çin'in

payı 2004 yılında %10'u, 2008 yılında %20'yi, 2009'da kendi rekorunu kırıp %29'u geçmiştir. Çin, böylesi bir tabloyla %43'lük bir orana sahip olan Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerini, özellikle de Rusya'yı Türkiye'ye yaptıkları yoğun enerji ihracatı nedeniyle ikinci sırada takip etmektedir. Türkiye'nin ticaret açığında Japonya'nın payı ise 1994'te %15 değerine yükselirken, 2001'den bu yana %10'un altında bir seyir izlemiş ve özellikle de 2009'dan sonra yüzde 5'in altına inmiştir.

Grafik 3. Türkiye'nin toplam ticaret açığında Japonya, Çin ve AB ülkelerinin payları (1990-2014)

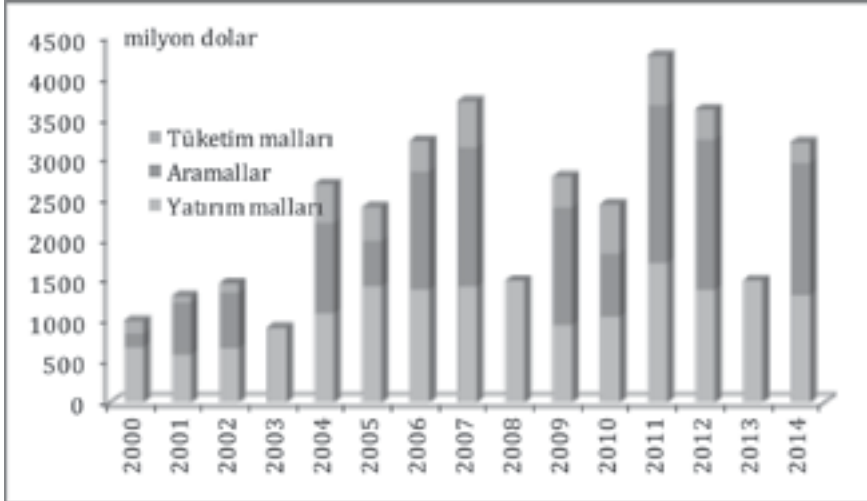
Veri kaynağı: TÜİK

Ticaret ilişkilerinde gözlenen ve yukarıda bahsi geçen eğilimler göstermektedir ki, Japonya Türkiye için öncelikli ticaret ortaklığı önemini kaybetmiş ve Japonya'nın yarattığı boşluğu dünya ekonomisinin gücü giderek artan bir cazibe merkezi haline gelen Çin doldurmaya başlamıştır. Ticari ilişkilere yönelik analiz ticaretin ürün yelpazesine dair kapsamlı bir değerlendirme yapılmadığı takdirde tamamlanmış sayılmaz. 4 ve 5 numaralı grafiklerde yatırım ürünleri, ara mallar ve tüketici malları gibi geniş ekonomik sınıflandırmalara ilişkin Türkiye ve Japonya arasında var olan ticaret yelpazesine yer verilmektedir. 4 numaralı grafik hisselerin yıllar içinde bir takım değişikliklere maruz kaldığını gösterirken, Türkiye'nin genellikle Japonya'ya tüketici

malları ihraç ettiğini de ortaya koymaktadır. 5 numaralı grafikte ise, Türkiye'nin ağırlıklı olarak, ara ürünlerin yanı sıra çoğunlukla ağır sanayi ürünlerini de içeren yatırım malları ithal ettiğini görmekteyiz. Bir başka ifadeyle, Türkiye üretim kapasitesine yeni eklemeler ve nihayetinde ileride üretim yapabilmek adına Japonya'dan gerekli gördüğü yatırım malları ve girdi ithal etmiştir. Öte yandan Japonya'nın ithalatı ise alt uçtaki ürünlerle sınırlı kalmıştır. Bu durum ilk bakışta iki ülke arasındaki farklı sanayileşme düzeyleri ve üretkenliklerinin bir sonucu olarak algılsa da, Marksist bağımlılık teorisinin ortaya koyduğu bir siyasi ekonomi bakış açısıyla da yorumlanabilir.

Grafik 4. Türkiye'nin Japonya'ya yaptığı ihracat, geniş ekonomik sınıflandırma (2000-2014)

Veri kaynağı: TÜİK

Grafik 5. Türkiye'nin Japonya'dan yaptığı ithalat, geniş ekonomik sınıflandırma (2000-2014)

Veri kaynağı: TÜİK

Ekte detaylı bir ürün-düzyer incelemesi de mevcuttur ancak kolaylık sağlamak adına burada yalnızca son zamanlardaki payları yüzde 5'in üzerinde seyreden ürünlere yer verilmiştir. Türkiye tarafından Japonya'ya yapılan ihracatın büyük kısmı tarımsal ürünler, gıda mamulleri, tekstil ürünleri, giyim ve çoğunlukla Japon otomobil üreticilerinin tekrar kendi ülkelerine yaptıkları yeniden ithalat olması muhtemel otomotiv ürünlerini içermektedir. Türkiye'nin

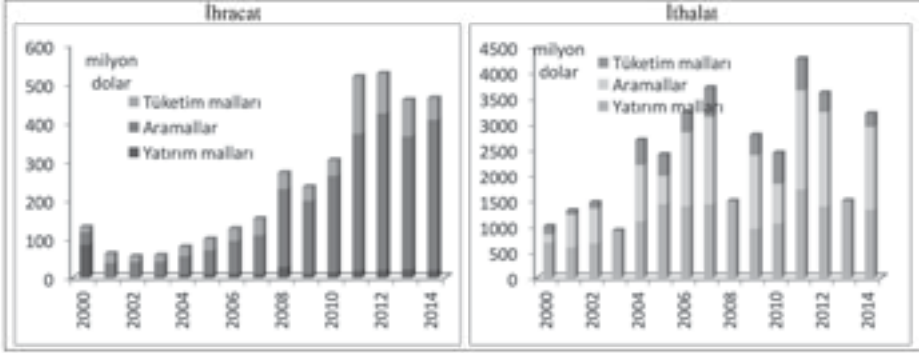
Japonya'dan ithal ettiği ürünlerin başında ise demir, çelik, kimya ürünleri, üretimi tamamlanmış motor araçları ve parçaları ve makinelerden oluşan ağır sanayi ürünleri gelmektedir.

Türkiye'nin Japonya'yla olan ticari faaliyetlerinin yapısına geldiğimizde, 6 ve 7 numaralı grafiklerde yer alan 2000-2014 arası Türkiye'nin Doğu Asya'nın iki diğer sanayi devi Kore ve Çin'den yaptığı itha-

lat ve o ülkelere yaptığı ihracat verileri karşımıza çıkmaktadır. Japonya'ya yaptığı ihracatın aksine, Türkiye Kore ve Çin'e temelde aracı mal ihracatı yapmakta ve bu iki ülkeden de ara girdiler ve yatırım mal-

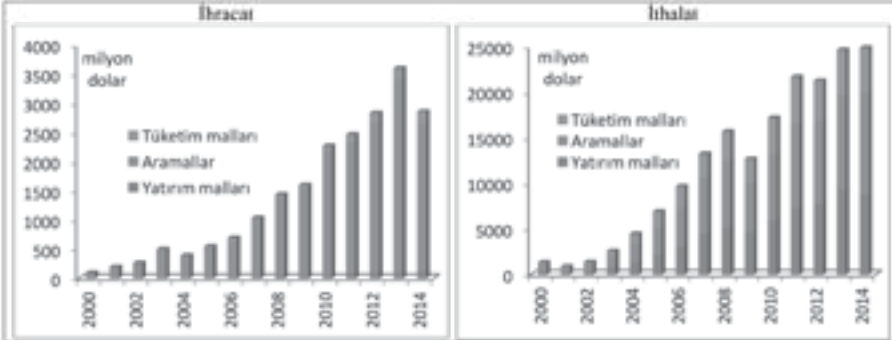
ları ithal etmektedir. Bu üç Asya ülkesi Japonya, Kore ve Çin'den Türkiye'nin yaptığı ithalatlar muhteva bakımından oldukça benzerlik göstermektedir.

Grafik 6. Türkiye'nin Kore ile ticareti, geniş ekonomik sınıflandırma (2000-2014)

Veri kaynağı: TÜİK

Grafik 7. Türkiye'nin Çin ile ticareti, geniş ekonomik sınıflandırma (2000-2014)

Veri kaynağı: TÜİK

Şu ana kadar açıklanan detaylı istatistiklerinden de anlaşılacağı üzere Türkiye endüstriyel girdi gibi ara mal ithal etme noktasında bağımlı hale geldiği Doğu Asya ülkeleriyle olan ticari ilişkilerini geliştirmiştir. Türkiye düşük katma değerli mamulleri bu ülkelere satmakta ve daha yüksek katma değerli ürünleri satın almaktadır. Türkiye'nin ithal girdilere olan yüksek bağımlılığını ve hükümetin son zamanlarda yürüttüğü ekonomik kalkınma stratejilerini göz önünde bulundurduğumuzda, Türkiye'nin yabancı ara girdilere olan bağımlılığını incelemek

olduğu yerinde olacaktır. Kore ve Çin'in de içinde bulunduğu diğer büyük ülkelerle Türkiye'nin Japonya'ya olan bağımlılığını kıyasladığımızda önemli politik çıkarımlar elde edilmektedir. Takip eden bölümlerde bu konu detaylandırılacaktır.

Türk Ekonomisinin Japonya'ya Olan Bağıllığı

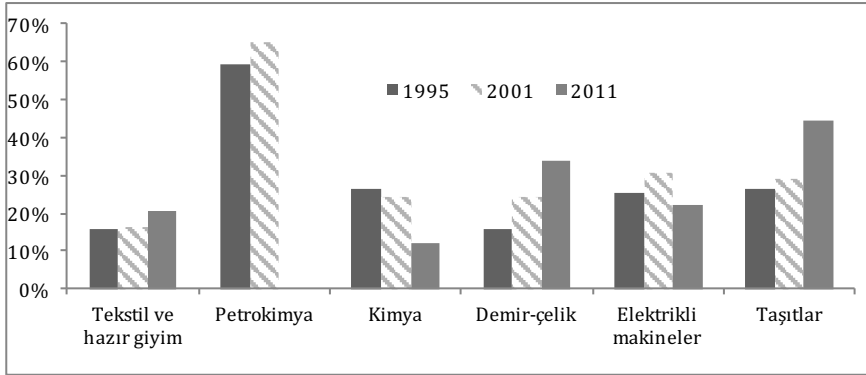
Türk ekonomisi yıllar içinde ithal aracı mallara daha da bağımlı hale gelmiştir. Bu bağıllığın derecesini takip edebilmek

adına WIOD (Dünya Girdi-Çıktı Veri Tabanı) tarafından temin edilen verileri kullanmaktayız.⁵ Bu verileri kullanırken de, ticaret ortaklarının yanı sıra her bir sektör tarafından gerçekleştirilen üretim faaliyetlerinde kullanılan yabancı kaynaklı (ithal) ara malların oranlarını hesaplamak mümkün olmaktadır. Yerden tasarruf etmek ve gereksiz ayrıntılardan kaçınmak için, okuyucularımıza veri tabanının nasıl hazırlandığına dair teknik detayların yer aldığı WIOD hakkında hazırlanmış çevrimiçi kaynaklara başvurularını tavsiye edilir.⁶ Biz burada yalnızca Türkiye için aracı mal temini noktasında başlıca kaynak olma özelliği taşıyan beş önemli ülke olan Japonya, Kore, Çin, ABD ve Almanya'yı ele almaktayız. WIOD veri tabanı 1995-2011 dönemini kapsamaktadır. Başlangıç tarihi 1995 ile bitiş tarihi olan 2011'i ve bir de zamanlar arası karşılaştırma yapmak amacıyla 2001 tarihini incelemekteyiz. 2001, aynı yılın Kasım ayında Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne katılması sebebiyle önem-

li bir yıl olma özelliğindedir. Yine aynı yıl Türkiye'nin ticaretinde var olan Çin payı kayda değer bir biçimde artış göstermiştir. Türkiye'nin ithalat bağımlılığına dair ayrıntılı bir analiz burada mevcuttur.⁷

8. Grafikte önde gelen Türk endüstrisinin ithalat bağımlılığındaki eğilimler ve 9. Grafikte ise beş ülkenin ayrı ayrı incelenmesi yer almaktadır. 8. Grafik 'ten görüldüğü üzere Türk endüstrilerinin ithalat bağımlılığı yüksek düzeylerde seyretmiş ve özellikle demir, çelik, petrokimya, tekstil ürünleri ve otomotiv sanayisinde artış göstermiştir. Kimya sanayisindeki girdilerin ithalat bağımlılığında ise bir düşüş kaydedilmiştir. Elektrikli makineler sanayisinde de ılımlı bir gerileme gözlenmiştir. Genel anlamda, Türk endüstrilerinin ithalata bağımlılığı 1995-2011 yılları boyunca yüksek seviyelerde seyrettiği ve bağımlılık seviyesinin ciddi değişimler gösterdiği sonucuna varılabilir.

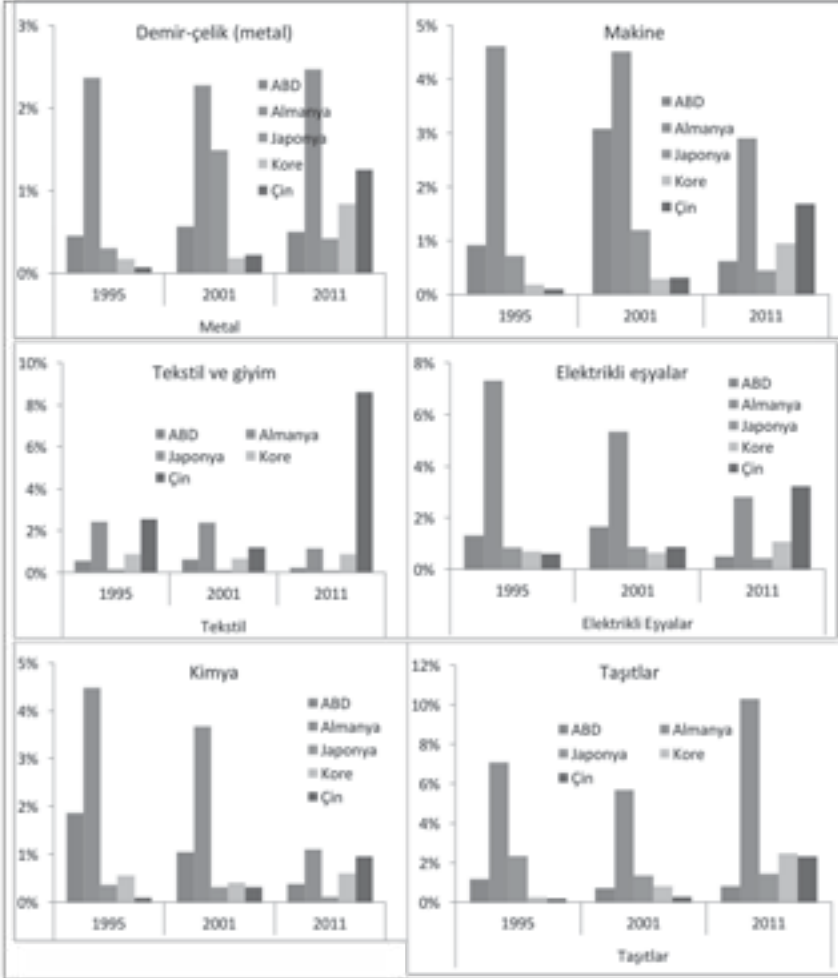
Grafik 8. Başlıca Türk sanayilerinin ithalat bağımlılığı (1995-2011)

Kaynak: Akkemik (2015).

Veri Kaynağı: WIOD Veri Tabanı

Grafik 9. Türk sanayilerinin ülkeler bazında ithalat bağımlılığı

Kaynak: Akkemik (2015).
Veri Kaynağı: WIOD Veri Tabanı

9. Grafikte ülkeler bazında menşelerine göre ara girdilerdeki ithalat bağımlılığı görülmektedir. Grafikte ayrıca Türkiye'nin aracı girdilere olan bağımlılığının Çin için 1995'ten 2011'e kadar büyük ölçüde artış yaşadığı ve özellikle de bu artışın 2001 yılından sonra tekstil ürünlerinde, kimya ürünlerinde, demir ve çelikte, elektrikli makinelerde ve makine sanayisinde kayda değer bir biçimde arttığı gösterilmiştir. Kore'ye olan bağımlılık da aynı dönem içerisinde eş zamanlı olarak artmıştır. Japonya'ya karşı düşüşe geçen

bağımlılık seviyesi ise bütün endüstrilerde yaşanan toplam girdi kullanımında Japonya'dan ithal edilen girdilerin azalan payından açıkça görülmektedir. Bu bulgu, ara girdilerin tedariki noktasında Japonya'ya olan bağımlılığın hızla Çin ve Kore'ye kaydığını göstermektedir.

Ürün ve ara girdilerin ticaretinde yaşanan eğilimler, Japonya'nın Kore ve Çin ile kıyaslandığında Türkiye için önemli bir ortak olma özelliğinin artık kalmadığını göstermektedir. Dünya pazarlarında Japon

endüstrisinin geçirdiği buhranın etkileri Türkiye'nin Doğu Asya ile olan ticari ilişkilerinde bahsi geçen dönüşümde de yer bulmuştur. Bu durum Japonya'nın sancılı endüstri dünyasını kuşatan yakın zamanlı problemlerle bağlantılı olarak yorumlanmalıdır. Çin ve Kore üretim teknolojilerinde yaşanan değişikliklere ayak uydurarak işletme konusunda yeni yöntemler benimserken, Japon firmaları bunları yapmakta

oldukça geç kalmıştır. Çin ve Kore küresel tedarik zincirinde aracı endüstriyel ürünlerin arzı noktasında kendi karşılaştırılabilir avantajlarını gerçekleştirmişlerdir.⁸ Bu sebeple, Japonya'yla kıyaslandığında, bu iki ekonomi, üretimin küreselleştirilmesi avantajını daha iyi değerlendirmiştir. Japon firmalarının küresel pazarlarda azalan hisseleri ciddi boyutlardadır. Rakamlarla somutlaştırmak gerekirse:

Lityum iyon piller:	2000'de %90'dan 2008'de %50'ye
LCD ekranlar:	1997'de %80'den 2005'de %10'a
DVD oynatıcılar:	1997'de %90'dan 2006'da %20'ye
Araç navigasyon cihazı:	2003'te %100'den 2007'de %20'ye
DRAM bellek:	1997'de %40'dan 2004'de %10'a

Türkiye-Japonya STA'sına yönelik beklentiler

Türkiye ve Japonya imzalama kararı aldıkları STA öncesi bir girişim olarak yakın zamanda bir Ekonomik Ortaklık Anlaşması (EOA) için görüşmeler başlattı⁹. Böylesi bir STA için öncelikli neden, Japonya AB ile bir STA imzalarlarken, Türkiye ve AB arasındaki Gümrük Birliği Anlaşması'ndan doğabilecek ticari anlamda her türlü potansiyel ticaret sapmasına karşı bir tazminat elde etme amacıdır. Bu ayrıca 2013 yılında Kore ve Türkiye arasında imzalanan STA'nın ardında yatan gerekçeydi. Japonya ve AB arasındaki STA görüşmeleri 2013 yılında ve Türkiye ve Japonya arasındaki EOA görüşmeleri de hemen ardından başladı. Her iki taraf 2014'te Tokyo'da 2015'te ise Ankara'da bir araya geldi. Görüşmelerin ikinci ayağı 2016'da Tokyo'da yapılmak üzere planlandı. Her iki ülkenin hükümeti de yapılan yatırımlara ek olarak ticari ilişkilerin gelişmesine yönelik atılan adımların olumlu sonuçlar doğuracağını ifade etti.

Türkiye'deki Japon yatırımları sadece Türkiye'yi ilgilendiren bir mesele değildir. Yakın zamanda, Japonya Ekonomi, Tica-

ret ve Sanayi Bakanlığı (METI) hükümetin denizaşırı ülkelere yapılan yatırımlara olan ilgisini öncelikli politika olarak değerlendirdiğini belirtti. METI tarafından yakın zamanda duyurulan Japonya'nın Yeni Kalkınma Stratejileri'nin üç temel taşı olarak şunlar belirtilmiştir: (i) aktif yatırımlar ve istihdam politikaları aracılığıyla Japon sanayilerinin rekabet edebilirliğini sürdürmek, (ii) denizaşırı pazarlarda Japon firmalarının sahip olduğu payı genişletmek için Japon firmaları tarafından yapılan denizaşırı yatırımları arttırmak ve (iii) elektrik arzında istikrar, kurumların vergi oranının azaltılması, Japonya'daki yatırımlara destek sağlama ve ekonomik ortaklık anlaşmaları gibi politik adımlar aracılığıyla uluslararası işletme faaliyetlerini kolaylaştırmak.¹⁰ Japon hükümetinin bu beklentilerini gerçeğe dönüştürmesi için Türkiye oldukça elverişli bir ortam imkanı sunmaktadır.

Sonuç

Çok uzun yıllardır, Japonya Türkiye için önemli bir ticaret ortağı ve endüstriyel girdiler bakımından ise değerli bir kaynak ülke konumundadır. Ekonomi dünyasının

yükselen iki dev haline gelen Çin ve Güney Kore'nin son zamanlarda yakaladığı yükselişle, Türkiye'nin bu iki ülkeyle olan ticaretinde de artış görülmüş ve karşılığında da Japonya ile olan ticari ilişkiler zayıflamıştır. Bu makalede, Türkiye'nin Doğu Asya ülkeleri ile olan ticari ilişkileri başlığında Japonya ile olan ilişkilerinin zayıflayıp, Çin ve Kore'ye yüz çevirmesi ciddi bir dönüşüm olarak değerlendirilebilecek bir seviyeye ulaştığı tartışılmıştır. Japonya'nın önem kaybetmesi, buna karşılık Çin ve Güney Kore'nin değer kazanması yalnızca üretimi tamamlanmış ürünlerin ticaretinde değil, aynı zamanda endüstriyel girdi ve materyallerin ticaretinde de etkisini göstermiştir.

Asyalı güç merkezleri ve Türkiye arasındaki ticaret ve aracı girdi ilişkilerinde yaşanan kayda değer dönüşüm öyle görünüyor ki yakın gelecekte bu iki ülke ve Türkiye arasındaki ilişkilerde de bir takım değişikliklerin tetikleyicisi olacaktır. Türkiye'nin Doğu Asya bölgesi ile yürüttüğü ticari ilişkiler tarihi ticaret ortağı AB ile mukayese

edildiğinde hala gelişime ihtiyaç duymaktadır. Ancak, bu makalede de belirtildiği üzere, Çin, özellikle son zamanlarda ABD ve Almanya'yı geride bırakarak, Türkiye için endüstriyel girdilerin tedariki noktasında oldukça önemli bir kaynak haline gelmiştir.

Nihai ürünler ve girdilerin ticaretinde Türkiye için Japonya'nın sahip olduğu önemin azalması, bu ülkelerden herhangi biri için bölgesel rakipler meydana geldiği takdirde iki ülke arasında var olan ekonomik ilişkilerin daha da kötü bir hal alacağını göstermektedir. Böylesi bir sıkıntıyı gidermek için, Türkiye ve Japonya arasında son zamanlarda yürütülen STA görüşmeleri büyük önem taşımaktadır. STA'ların önümüzdeki yıllarda Türkiye ve Japonya için çok mühim faydalar sağlayacağı beklenmektedir.¹¹ Bu çalışmanın, her iki ülkede bulunan kanun yapıcı mekanizmalar tarafından değerlendirilmesi ve sonraki STA görüşmelerinde de ele alınması gereken bir takım yakın zamanlı eğilimlere yönelik farkındalık oluşturması beklenmektedir.

Ek: Türkiye'nin Japonya'ya yaptığı ihracatlar ve Japonya'dan yaptığı ithalatların ayrıntılı yüzdelik değerleri (2000-2014)

Birim: %	İhracatlar				İthalatlar			
	2000-2004	2005-2009	2010-2014	2000-2014	2000-2004	2005-2009	2010-2014	2000-2014
Tarım	14.4	6.8	6.1	9.1	0.0	0.0	0.1	0.0
Ormancılık	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Balıkçılık	6.0	22.5	11.6	13.3	0.0	0.0	0.0	0.0
Kömür	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Metal cevherleri	5.6	5.5	1.0	4.1	0.0	0.0	0.0	0.0
Diğer madenler	6.8	3.2	3.4	4.5	0.0	0.0	0.0	0.0
Gıda ve meşrubatlar	24.7	22.6	22.4	23.2	0.0	0.1	0.1	0.1
Tütün	4.7	0.0	0.9	1.9	0.0	0.0	0.0	0.0
Tekstil ürünleri	13.4	10.9	15.9	13.4	0.5	0.6	0.5	0.5
Giyim	6.3	4.4	6.3	5.6	0.1	0.0	0.0	0.0
Deri	0.3	0.7	0.7	0.6	0.0	0.0	0.0	0.0
Ahşap ürünler	0.2	0.1	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0
Kağıt ürünleri	0.0	0.0	0.0	0.0	0.2	0.2	0.3	0.2
Matbaa ürünleri	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.4	0.4	0.3
Kömür ve rafine edilmiş petrol	0.6	0.0	1.3	0.7	0.0	0.2	0.3	0.2
Kimya	1.6	1.7	5.4	2.9	11.4	10.4	10.2	10.7
Lastik ve plastic	1.1	2.3	1.1	1.5	2.4	3.6	4.7	3.6
Metal olmayan mineraller	3.3	2.2	1.4	2.3	0.5	0.4	0.5	0.4
Demir ve çelik	0.5	1.4	2.1	1.3	7.4	2.3	7.4	5.7
Mamul metal ürünler	0.4	0.2	0.7	0.5	1.9	2.6	2.3	2.3
Elektriksiz makineler	2.1	1.9	3.1	2.4	29.6	27.6	30.9	29.4
Ofis araçları	0.0	0.0	0.0	0.0	4.5	3.6	3.6	3.9
Elektrikli ve elektronik ekipman	0.7	1.2	2.8	1.6	5.9	8.0	5.4	6.4
Telekom, radyo, TV	0.6	0.1	0.2	0.3	4.8	5.6	2.7	4.4
Tıbbi araçlar	0.4	0.5	0.5	0.5	6.3	7.0	7.0	6.8
Motorlu araçlar	2.2	6.1	7.8	5.4	18.9	22.2	17.5	19.6
Diğer araç ve ekipman	0.4	3.3	0.1	1.3	4.0	3.9	4.6	4.2
Mobilya	3.3	2.1	3.9	3.1	1.4	1.4	1.4	1.4
Atık madde	0.2	0.2	1.2	0.6	0.0	0.0	0.0	0.0

Not: Rakamlar ilgili dönemler için yıllık ortalamaları ifade etmektedir.

Veri kaynağı: TÜİK.

NOTLAR

- 1 Bu makale daha önce bazı değişiklikler ile İngilizce olarak Bahar 2016 sayısında, PERCEPTIONS: Journal of International Affairs'de yayınlanmıştır: Akkemik, K. Ali. "Is Turkey Turning Its Face Away From Japan to China and Korea? Evidence from Trade Relations." *Perceptions* 21, no. 1 (2016): 45. Burada Stratejik Araştırma Merkezi (SAM)'in izni ile yayınlanmaktadır.
- 2 Türkiye-Kore STA'sının detaylı analizi için bkz. Akkemik, K. Ali ve Utku Ören, "Kore-Türkiye Serbest Ticaret Anlaşması'nın Genel Denge Analizi", K. Ali Akkemik ve Sadık Ünay (eds.), "Doğu Asya'nın Politik Ekonomisi: Japonya, Çin ve Güney Kore'de Kalkınma, Siyaset ve Jeostrateji", (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayını, 2015), syf. 238-262.
- 3 Değerlendirmeler için bkz. S. Edwards, "Openness, Productivity and Growth: What Do We Really Know?" (Açıklık, Üretkenlik ve İstikrar: Gerçekten Ne Biliyoruz?) *Economic Journal* (Ekonomi Dergisi), cilt 108 (1998), syf. 383-398; J. D. Sachs and A.M. Warner, "Economic Reform and the Process of Global Integration" (Ekonomik Reform ve Global Entegrasyon Süreci), *Brookings Papers in Economic Activity*, cilt. 1 (1995), syf. 1-118.
- 4 Türkiye AB ülkesi değildir ancak 1996 yılında AB ile bir Gümrük Birliği Anlaşması imzalamıştır. Bunun sonucunda da Türkiye AB ile bir STA imzalayan herhangi bir üçüncü taraf ile bir STA imzalamak durumundadır.
- 5 WIOD veri tabanı için bkz. <http://www.wiod.org>
- 6 Teknik detaylar için bkz. <http://www.wiod.org>
- 7 Bkz. Ali Eşiyok "Türkiye Ekonomisinde Üretimin ve İhracatın İthalata Bağımlılığı, Dış Ticaretin Yapısı: Girdi-Çıktı Modeline Dayalı Bir Analiz", *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları*, cilt 3, no. 1-2 (2008), syf. 117-160; Gülay Günlük-Şenesen ve Ümit Şenesen "Reconsidering Import Dependency in Turkey: The Breakdown of Sectoral Demands with Respect to Suppliers" (Türkiye'deki İthalat Bağımlılığına Yeniden Bakış: Tedarikçiler açısından Sektörel Taleplerdeki Bozulmalar), *Economic Systems Research* (Ekonomik Sistemler Araştırması), 13, no. 4 (2001), syf. 417-428; Ş. Saygılı, C. Yalçın ve T. Hamsici, "Türkiye İmalat Sanayii İthalat Yapısı", *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliği No 10/02* (2010).
- 8 Japonya'nın azalan endüstriyel gücüne dair ayrıntılar için bkz. K. Ali Akkemik "Recent Industrial Policies in Japan" (Japonya'daki Yakın Zamanlı Endüstriyel Politikalar), Murat Yülek (ed.), "National Strategic Planning and Industrial Policy in the Globalizing Economy: Revisiting Concepts and Experience" (Küreselleşen Ekonomide Ulusal Stratejik Planlama ve Endüstriyel Politika) (Springer, 2015), syf. 181-206.
- 9 Basında yer alan Türkiye-Japonya STA görüşmelerinde yaşanan gelişmelere dair haberler için bkz. "Turkey, Japan take important step toward reaching free trade accord" (Türkiye ve Japonya serbest ticaret anlaşması yolunda önemli adımlar atıyor.), *Hürriyet Daily News*, 12 Ağustos 2013; "Japanese bosses to visit Turkey to explore ties" (Yeni bağlantılar için Japon işadamlarından Türkiye ziyareti), *Hürriyet Daily News*, 12 Şubat 2014; "Japan, Turkey foreign ministers eye working for free trade talks" (Türkiye ve Japonya dış işleri bakanları serbest ticaret anlaşması görüşmeleri için çalışmalar yapıyor), *Kyodo*, 13 Nisan 2014; "Babacan: Japonya ile paralel serbest ticaret anlaşması istiyoruz", *Hürriyet*, 26 Kasım, 2014.
- 10 Detaylar için bkz. <http://www.meti.go.jp/english/policy/economy/growth/report20100618.pdf> (Erişim: Nisan 18, 106)
- 11 Bkz. Scott Morrison, "Japan and Turkey: The Contours and Current Status of an Economic Partnership/Free Trade Agreement" (Japonya ve Türkiye: Bir Ekonomik Ortaklığın/Serbest Ticaret Anlaşmasının Çevritleri ve Mevcut Durumu), *Insight Turkey*, cilt. 16, no. 2 (2014), syf. 183-195. Morrison, Türkiye ve Japonya arasındaki ticaret ve yatırımların geleceği konusunda oldukça iyimser bir çerçeve sunmuştur.

PANEL 2**ORTADOĞU MESELELERİNE YÖNELİK TÜRK VE JAPON BAKIŞ AÇILARI***1. Koichiro Tanaka**(Enerji Ekonomisi Enstitüsü (IEEJ) Genel Müdürü, Japonya**Ortadoğu Ekonomileri Enstitüsü (JIME Center) Başkanı)***Japonya'nın Ortadoğu Perspektifi**

Bugün burada olmaktan çok mutluyum. Türkiye'nin başkenti Ankara'ya gelme fırsatı verdikleri için sempozyumu düzenleyen, Türk ve Japon, herkese teşekkürlerimi iletmek isterim. Öncelikle, genel konularansa daha özele inen konulardan bahsedersen sempozyum için daha yararlı olacağını düşündüğüm için Ortadoğu'da yakın zamanda meydana gelen iki olay hakkında konuşmaya karar verdim. Bunlar bir hafta önce yapılan İran seçimleri ve uzun zamandır devam eden ve 2016'nın sonlarına doğru dibe vuran Suudi-İran gerginliğidir.

Bildiğiniz üzere bölgede uzun zamandır sorunlar yaşanmakta ve son on yıldır özellikle de ABD ile yakın temasta olan büyük devletler arasında huzursuzluk hissedilmektedir. İlk olarak Arap Baharının yıllardır ülkelerini rahatça yöneten hükümetler için istikrarsızlık ve huzursuzluğa neden olmasından dolayı bu ülkeler bir anda dışarıdan gelen tehditlerle değil, kendi halklarının sorunlarıyla, içeriden gelen bir tehditle karşı karşıya kaldılar. Sonra en yakın müttefikleri olan ABD'nin olaylarla eskisi kadar ilgilenmediğini gördüler. Bunlar yaşanırken, aralarında ABD'nin de bulunduğu G5+1'in nükleer anlaşma konusunda İranlılarla müzakere yaptıklarına, anlaşmanın imzalandığına ve İran'ın bölgesel bir güç olarak yeniden ortaya çıkışına şahit oldular.

Tüm bunlar bir araya geldiğinde, genel olarak Arap devletleri, özellikle de Suudi Arabistan bölgede çıkış yolu bulmaya çalıştıkları bir sorunla karşı karşıyadır. Ay-

rıca geçen hafta İran'da seçimler yapıldı. Haberlerde "sözde" reformcuların seçimleri kazandığını gördük. Bu konuda büyük şüphelerim var. Şunu belirtmek isterim ki bence reformcular parlamentodaki bazı koltukları ele geçirmek dışında bir şey yapmadılar ve ülkenin gelecekteki yöneticisini belirlemek Uzmanlar Meclisinin görevleri arasında. Elbette şu anda Ali Hamaney hala iktidardadır. Yerine kimin geçeceğini tartışmanın vakti değil belki, ama en azından eski cumhurbaşkanı Hashemi Rafsanjani Uzmanlar Meclisi'ne tekrar girmeyi başararak büyük destek elde ettiğini, bunun da ülke içi ve dışında İran'ın tavrını değiştirebileceğini biliyoruz. Bu da İran'ı bölgedeki dış politikasını tümüyle değiştirmeye itecek midir, ben hala şüpheliyim çünkü ılımlılar kazanmış olsalar bile İran halkı içinde sertlik yanlısı gruplar ve işlerin ılımlıların istediği şekilde olmasına izin vermeyecek olan güç merkezleri bulunmaktadır. Gelecekte de sorunlar yaşanmaya devam edecektir.

Şimdi İran hükümeti ve Suudi Arabistan arasındaki farklardan bahsedeceğim. Bölgedeki iki ülkeyi ayıran bazı sorunlar vardır. Bazı doğal karakteristikler ve politikalarla değiştirilemeyen şeyler vardır ki bunlar mezheplerdir. Her iki ülke İslam'ın farklı mezheplerini benimsemişlerdir. İki ülkeyi birbirleriyle ayırıştıran dil grupları bulunmaktadır. Son beş yıldır iki ülkenin de birbiriyile savaştığı bazı siyasi ve stratejik unsurlar vardır. Bunlar Suriye, Yemen, Lübnan, Irak meselesi ve nükleer sorundur. Tüm bunlara bakıldığında

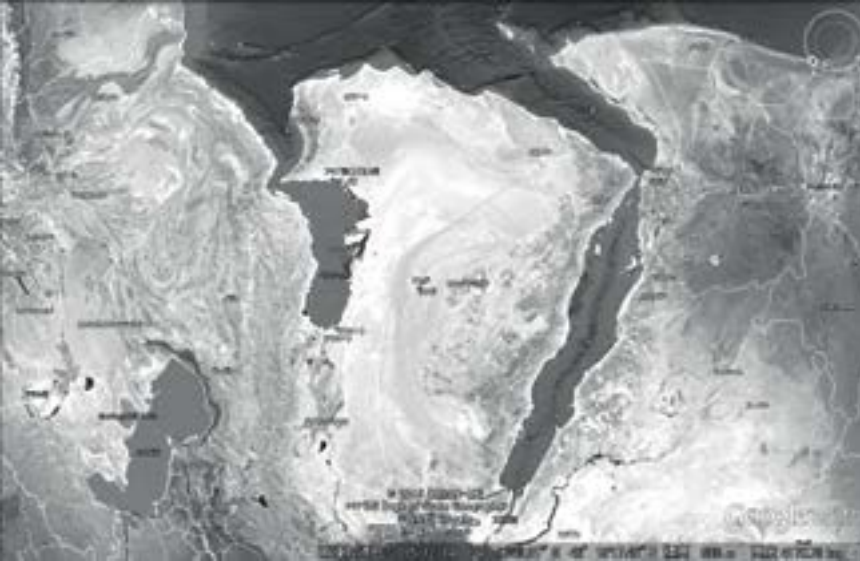
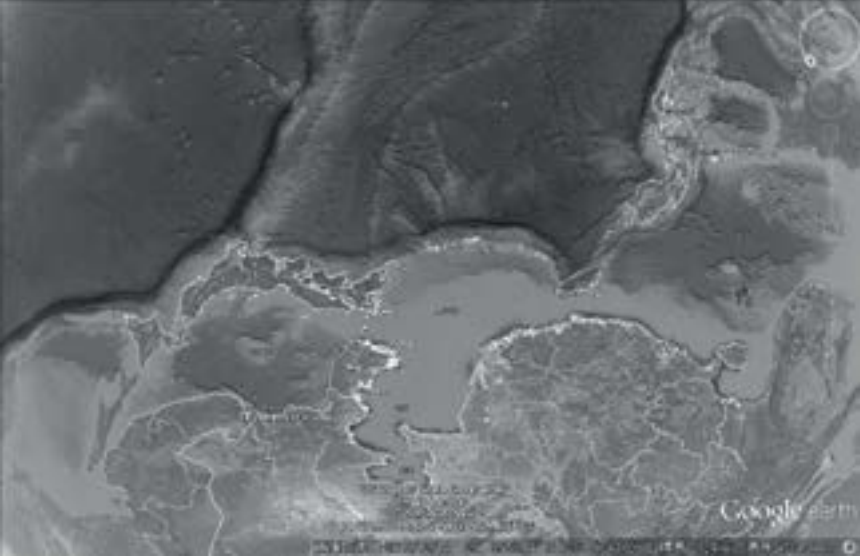
Suudi Arabistan'da yaşanan huzursuzluk İran'a yönelik dış politikasını da etkilemiştir. Aynı şekilde İran da çeşitli yollarla reaksiyon göstermiştir. Terör tehditleri iki farklı mezhepten, iki farklı açıdan ve biçimden ortaya çıkmıştır. İran için tehditler genelde el-Kaide ve uzantısı olan İŞİD'ten gelmektedir. Suudi Arabistan'da ise tehditler genelde halk içinde istikrarı bozabilecek olan Lübnanlı Hizbullah ve Şii unsurlardan gelmektedir. Suudi Arabistan veya Arap devletleri genelde İran'ın bölgeyi kontrol etmek istediğini iddia etmektedir. Toprak anlaşmazlıkları yaşanmaktadır. İran'ın desteklediği bir pan-Şii hareketi bulunmaktadır. İranlılar bazen diğerleri üzerinde hakimiyet veya üstünlük kurma özlemi içindedirler ve Arap ülkeleri de İran'ı kendi ülkelerindeki veya dünyadaki güvenliği ve istikrarı sarsmakla suçlamaktadırlar. Yani tüm bunlara baktığımızda İran devriminin dış ihracı olarak nitelendirilebilecek bir çeşit hegemonya görmektediriz.

Son yıllarda Arabistan bazı kesimlerinde ve bazı konularda Tahran'dan gelen sıcaklığı hissetmektedir. Yakın zamanda yaşanmamış olabilir ama 1996'da Amerikan askerlerinin hayatına mal olan el-Huber Kuleleri saldırısı olmuştu. Arabistan hükümeti ile ABD saldırıyı Hizbullah el-Hicaz'ın gerçekleştirdiğini ileri sürdü ve işin içinde İran hükümeti veya İran ordusunun da parmağı olduğu düşünülmüştü.

Sonrasında 2003 Irak Savaşı'na tanık olduk. Saddam Hüseyin rejiminin dağılmasıyla sonuçlanan savaş ile birlikte Lübnan'dan ve İran'dan pek çok Hizbullah veya Şii unsurlar Irak'a girmiş oldu. İŞİD ve Şii liderliğindeki Irak hükümeti arasında devam eden bir savaş olmasının yanı sıra, Irak'ın güneyinde kısmi İran varlığının olduğu bölgelerde mücadele tanık oldu. Ve 2011'den günümüze kadar Arap Baharının etkileri 2011'in başlarında Bahreyn gibi Arabistan'ın istemediği bazı yerlere doğru yayılmaya başladı. Ardından

Yemen'de sorunlar ortaya çıktı ki bu da bence İran ve Suudi Arabistan arasındaki farkların temel sebebi olabilir. Yemen'de genelde unuttuğumuz bir sorun daha var, o da Hürmüz Boğazı kadar tanınmayan Bab'ül Mendep Boğazı'dır. Bab'ül Mendep Boğazı da kendi başına Hürmüz Boğazı kadar sorun barındırmaktadır. Yakın zamanda, Suudi Arabistan'ın İran ile diplomatik ilişkileri kestiğini açıkladıktan hemen sonra Arabistan'ın izinden giden başka ülkeler de oldu. Cibuti, Sudan ve Somali bu ülkeler arasındadır. Tüm bu ülkeler İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) olağanüstü Dışişleri Bakanlar Konseyi toplantısında İran hükümeti, Bahreyn ve Suriye gibi ülkelerin yanında Yemen ve Somali'nin de iç işlerine karışmakla suçlandı.

Kısacası burada konumuz sadece İran'ın etkisi veya müdahalesi değil, bunun yayıldığı yerler de ayrıca önemlidir, ve şu anda bu etki Kızıl Deniz'e, çevresindeki devletlere ve Bab'ül Mendep Boğazı'na doğru yayılmaktadır. Devletlerin tehdit algısı bağlamında bu ne anlama gelmektedir? Suudi Arabistan'ın yakın coğrafyasına yayılan İran etkisini esasında nasıl algıladıklarını anlatayım. Yemen ve Suriye'deki iç savaş genellikle İran ve Suudi Arabistan arasındaki vekalet savaşı olarak nitelendirilmektedir. Bu doğru olabilir. Ancak farklılıklar bulunmaktadır. Suudi Arabistan'ın inandığı ya da inanması gerektiği konu Suudi Arabistan'ın Yemen savaşını kaybedemeyeceğidir. İran ise Yemen'den çok Suriye'yi önemsemektedir. Ayrıca iki ülkenin karşı karşıya olduğu güvenlik tehditleri arasında ülkenin istikrarını bozabilecek ve hatta ülkeyi yok edebilecek bazı stratejik farklar da bulunmaktadır. İran imzaladıkları nükleer anlaşmaya rağmen ABD'yi ülke güvenliği için bir numaralı tehdit olarak görmektedir. Suudi Arabistan ise İran'ı tehdit olarak görmektedir. Kısacası tehdit algısı açısından Bab'ül Mendep Boğazı karşısındaki ülkelerin birbirlerine bakış şekilleri farklı olmaktadır.

Burada Doğu Asya jeopolitiği ve Basra Körfezi bölgesinin arasında özellikle Çin perspektifinden bir benzerlik kurabiliriz. Evet, Çin enerji ithal eden bir ülkedir. Bu yüzden Çin ve Suudi Arabistan'ın algılarında farklılık vardır. Çin etrafı adalarla ile çevrilmiş bir ülkedir, kuzeyinde Kuril Adaları, Japonya'nın kuzeydeki toprakları ve Japon Takımadaları, daha sonra Ryukyu Adaları ve Tayvan, Filipinler ve Kalimantan Çin'in etrafını bir adalar zinciri

şeklinde sarmaktadır. Arap Yarımadası'na da böyle bir perspektiften bakarsak, bazı benzerliklerin olduğunu görürüz. Suudi Arabistan'a bakıldığında, temel ihracat ürünleri Basra Körfezi'nden çıkardıkları petroldür ve bu Hürmüz Boğazı üzerinden Asya ülkelerine ve Kuzey Amerika'ya ihracat edilir. Toplamda Suudi Arabistan petrol ihracatının %80'ni bu şekilde gerçekleştirmektedir. Fakat tam kapasitede olmasa da petrol ihracatını Kızıl Deniz'deki Bab'ül

Mendep Boğazı üzerinden de gerçekleştirildiği olmaktadır. Kuzeyden Süveyş Kanalı ile veya boru hatları ile Akdeniz'e de ulaşılabilmektedir ancak bu ihracatın %20'den azını karşılamaktadır. Yine de en azından ihracat için alternatif ya da yedek bir yolları mevcuttur. Ancak burada da Husi Şii isyanı ve istikrarsız bir hükümet ile karşı karşıyadırlar. Ayrıca Suudi Arabistan, bir Şii hilali ile çevreli olduğundan Irak, bazen de Suriye ve Lübnan gibi kuzeydeki komşularıyla da sorunlar yaşamaktadır. Yani Suudi Arabistan'ın etrafı Şii devletlerle veya Şii müttefikleri ile çevrilidir. Ayrıca Husiler kısmen de olsa Bab'ül Mendep Boğazı'nı veya çevresindeki toprakların

kontrolünü ele geçirmişlerdir. Kısacası Hüzmüz Boğazı'nda güçlü İran İslam Cumhuriyeti etkisinin üstüne bir de İran müttefikleri Bab'ül Mendep Boğazı'nı kontrol altına almaktadır. Bu ne anlama geliyor? Bu Suudi Arabistan'ın petrol ihraç kapasitesinin %80'ini kaybedebileceği anlamına geliyor, ki bu da büyük bir tehdittir.

İran ve Suudi Arabistan arasında ve Ortadoğu'da yaşananların bölgesel güvenliği olumsuz etkileyeceğini söyleyerek bitirmek istiyorum. Yemen ve Suriye'deki iç savaş ve terör örgütleri canlanmaya devam edecek gibi gözüküyor. Hepinize teşekkür ediyorum.

2. Yutaka TAKAOKA

(Kıdemli Araştırmacı, Japonya Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü)

İslam Devletinin (İŞİD) Eleman Edinme Mekanizmasının Analizi¹

Özet

Bu makalede militan toplama mekanizması göz önünde bulundurularak İslam Devleti'ne (İD) yönelik eleman edinme yapısı analiz edilmektedir. Bu mekanizma pek çok aktörü içermektedir ve aktörler arasındaki ilişki ve etkileşim, başarılı bir militan toplama süreci için oldukça önem taşımaktadır. İslamcı köktenci örgütlerin güvenilir üyelerden kaçınması gerektiğinden genel olarak eleman edinme ve özelde militan toplama faaliyetleri her bir eylemci hısmılık bağları gibi kişisel ağlar yoluyla yürütülmek zorundadır. İslamcı aşırılıkçı örgütlerin siber alanda yaptıkları propaganda ve tahriklerin başarılı olmasını müteakip militan toplama mekanizmasında da birtakım değişiklikler izlenmiştir. Bu yüzden, bugünlerde, bu mekanizma “muhacirun”, “seçenler”, “koordinatörler”, “geçici ve asıl kabul edenler” ve “bilgi yayanlar”dan oluşur. Her bir aktörün, doğalarının, işlevlerinin ve hatta konumlarının detaylı gözlemleri oldukça mühim bulgular ortaya koymaktadır. Üstelik, bu bulgular İslam Devleti'nin tehlike potansiyeli ve ona karşı tedbirler hakkında değerli görüşler sağlamaktadır. Sonuç olarak, İslam Devleti'nin eleman edinme mekanizmasına yönelik etkili bir engellemenin doğrudan askerî müdahale ya da buna karşı alınacak güvenlik önlemleri kadar önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: İslamcı köktencilik, İslam Devleti (İD, İŞİD, DAESH), kaynak seferberliği, mücahitler, muhacirler, sınır ötesi göç, terörizm.

Giriş

Bu çalışma, İslam Devleti'nin eleman edinme mekanizmasını incelemeyi ve bu çabaya karşı alınacak önlemlerin formüle edilmesini mümkün kılmak için birtakım anlayışlar sunmayı amaçlamaktadır. Bu

amaçla, grubun militan alma usulleri üzerine yoğunlaşmıştır. Son zamanlarda İslam Devleti'nin genişlemesi ve dünya genelinde yürüttükleri terörist saldırılar, uluslararası güvenlik için temel endişe kaynağı haline gelmiştir. Özellikle Paris'te (Ocak ve Kasım 2015), Cakarta'da (Ocak 2016) ve Brüksel'de (Mart 2016) meydana gelen saldırılardan sonra var olan endişe seviyesi dünya genelinde artış göstermiştir. Tüm bunlar olurken ne tür karşı önlemler alınacağı ise hâlâ muğlaktır. İslam Devleti'nin eleman edinme imkânını engellemek için hangi politikaların izleneceğine ya da dünya genelinde yeni uygulama yöntemlerinin nasıl yürütüleceğine yönelik soru işaretleri henüz yeterince açıklığa kavuşturulmamıştır. Bu konu hakkında yeterli somut politikaların olmamasının bir sonucu olarak, İslam Devleti'ne ve Irak ve Suriye'de bulunan diğer köktenci gruplara katılan yabancılara dair tahmin edilen rakam 2014-2015 arasında 12.000'den 31.000'e yükselmiştir.² Bu türden politikaları yönetmekteki zorluk, karmaşık eylemlerden ve İslam Devleti'nin örgütsel yapısından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple, eleman edinme mekanizmasını ortaya koymak ve bu sürece dâhil olan çeşitli aktörleri analiz etmek, bu karmaşık yapıya dair bilgimizi artıracaktır.

Para toplama, lojistik-mühimmat ve militan alma gibi İslam Devleti'nin eleman edinimine dair sayısız çalışma ve yayınlar hâlihazırda mevcuttur.³ Bu literatürü dikkate aldığımızda, bu makale temel olarak İslam Devleti'nin militan kabul etme sürecini ve yabancıların bu amaçla yaptıkları göçü tartışmaktadır. Bu çalışmanın odak noktası İslam Devleti'nin eleman edinme mekanizması olduğundan, bu mekanizma içerisinde yer alan çeşitli aktörlerin motivasyonları ya da sosyal statüleri hakkında detaylar sunmamaktadır. Söz konusu detaylar çok çeşitli ve kapsamlı olduğu için buna dâhil olan insanların genel profilleri-

ne yönelik bir çerçeve oluşturmak oldukça güçtür.⁴

Bu makale ilk olarak İslamcı köktencilere tarafından uygulanan geleneksel militan alma modelini ele almaktadır.⁵ Ancak mevcut şartlar altında bu model, özellikle Twitter gibi sosyal paylaşım ağları (SNS, Social Networking Services) üzerinden internet aracılığıyla etkileşim kuran *muhacirlerin* (cihat için göç edenler) mevcudiyeti ve ehemmiyeti sebebiyle birtakım değişimlere ihtiyaç duymaktadır. İslamcı köktencilerin sosyal paylaşım ağları üzerinden elde ettikleri etkin rolü göz önünde bulundurarak, bu çalışmanın birtakım değişimlere uğramış bir militan alma modelini irdelediğini söylemek mümkündür. Ayrıca militan alma mekanizmasına yönelik incelemelerin sonucunda, İslam Devleti'nin caydırıcılık rolüne dair birtakım bulgular ve sonuçları gün yüzüne çıkarmaktadır.

Geleneksel Militan Alma Modeli

İslamcı köktencilere, 1980'lerde Afganistan'da yürütecekleri mücadele için kaynaklarını seferber etmeye başladıklarında, militanlarını harekete dâhil olanların sosyal ilişkiler ağı (aile gibi) üzerinden kazanmaktaydı. Bu eğilim, İslamcı köktencilere militan alma tekniklerinin görece ikelliğinin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. 1941-1989 yıllarında Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı savaşan Arap savaşçıların önde gelen isimlerinden Abdullah Azzam ve Üsâme bin Ladin (1957-2011) gibi liderler kaynakları seferber etmek amacıyla dünya üzerinde pek çok noktaya seyahat ettiği için, İslamcı köktencilere –bu dönemde– eleman kazanımını doğrudan kişisel ilişkileri üzerinden yürütmüşlerdir ki, bu yöntemin gelişmiş, örgütlü bir karakteri de yoktu. Eylemlerinin doğası yüksek olasılıkla militan alma usullerinin de şekillenmesinde belirleyici olmuştur. İslamcı köktencilere eylemleri zaman zaman yasa dışı ve

suç teşkil eden bir yapıda olduğundan militan alırken güvenilir insanlara ihtiyaç duymuşlardır. Dolayısıyla, onlar için akrabaları arasından güvenilir olanları bulma yoluna gitmek kaçınılmaz bir tercih olmuştur. Nitekim, militanları kabul edenler ile değerlendirmeye giren militan adayları arasında kurulacak yüz yüze iletişim olmazsa olmaz öneme sahiptir.⁶ İslamcı köktencilere, 21. yüzyılın başlarında tahrik ve kıskırtma yöntemi olarak internetten faydalanmaya başladıktan hemen sonra, internet üzerinden iletişimin devlet güvenliği aygıtları tarafından izlendiğini düşünerek çevrimiçi eleman kazanımından kaçınmayı tercih etmişlerdir. Bu eğilim Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı yürütülen *cihadın* bitişinden bugüne kadar devam etti. Ancak Afganistan'daki üyeler de bir militan toplama kaynağı olarak dâhil edildiklerinde genişletilmiş tabanda küçük bir değişim yaşandı. El-Kaide deneyimleri ve Irak'ta yabancı savaşçıların (*mücahitler*) sızmasıyla İslamcı köktencilere militan kabul etikleri çevre daha da genişlemiştir.

Akademisyenler ve devlet aygıtları kullanılarak yapılan pek çok araştırmada bu konu analiz edilmiş ve militan alma mekanizması ya da *mücahitlerin* sınır ötesi göçleri hakkında önemli noktalar açıklığa kavuşturulmuştur.⁷ Bu çalışmalara ek olarak, İslamcı köktencilere bazı destekçileri Suriye üzerinden Irak'a nasıl girileceği hakkında potansiyel militanlara internet üzerinden oldukça işe yarar bilgileri bizzat servis etmişler⁸ ve yolculukları öncesinde kendilerine muteber rehberler bulmalarını hevesle tavsiye etmişlerdir. Ayrıca yolculukları için teknik ve lojistik önerilerde de bulunmuşlardır. Önceki araştırmalara ve yukarıda bahsi geçen bilgi kaynaklarına baktığımızda, militan alma ve sızdırma mekanizmalarında yer alan dört aktörü şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

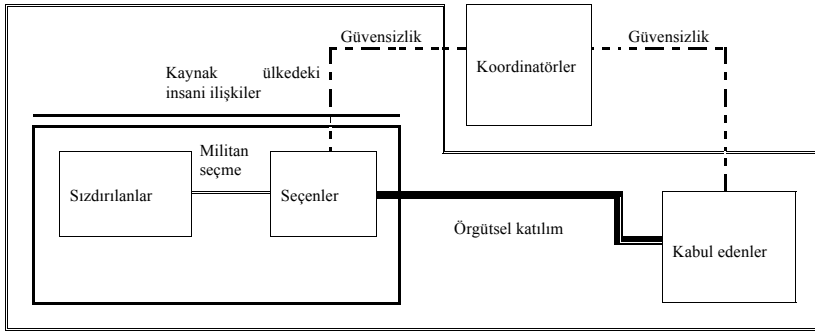
1. Sızdırılanlar: İslamcı köktenci örgütlerde fiilen yer almaya gayret eden bireyler;

2. Seçenler: “Sızdırılanlar”ı militan olarak seçen ve ideolojik olarak eğiten aktörler;
3. Koordinatörler: “Sızdırılanlar”a sınır ötesi göç sürecinde yardım ve destek sağlayan aktörler;
4. Kabul edenler: “Sızdırılanlar”ı İslamcı köktenci örgütlerin içine yerleştirenler.

Başarılı bir sızdırılmada kilit unsur, hiç şüphesiz sızdırılanların kabiliyeti değil; “seçenler”, “koordinatörler” ve “kabul edenler” arasındaki iyi ilişkiler ve iş birliğidir. Birçok vaka çalışmasından elde edilen verilere göre, “sızdırılanlar” yolculuklarına başlamadan önce “seçenler” seçimlerini yapmakta ve seçtikleri kişiler üzerinde ideolojik faaliyetler yürütmektedir. Daha sonra “koordinatörler” onların yol güzergâhlarını ve/ya kalacak yerlerini

belirlemede ve “sızdırılanlar” grubunda kimlerin olacağına karar veren “kabul edenler”e erişimlerini sağlamaktadır. Rehber niteliğindeki bilgiler, yolculuk öncesinde güvenilir “koordinatörler” bulmaları konusunda “sızdırılanları” uymaktadır. İlginç bir biçimde, bazı çalışmalar “koordinatörler” ve diğer aktörler arasındaki ideolojik sempatinin oldukça düşük olduğunu göstermiştir. Örneğin, Felter ve Fishman, örgütün (yani “kabul edenler”in) “koordinatörler”e karşı derin bir güven eksikliği olduğunu vurgulamıştır.⁹ Bu yüzden, “sızdırılanlar”, “seçenler” ve “kabul edenler” radikal dinî bir ideolojiyi benimserken, “koordinatörler” her zaman bu görüşü paylaşmamaktadır. Dolayısıyla, daha önceki araştırmalar ekonomik saiklerle “koordinatör” rolünü üstlenen yerel kabile halkı ve kaçakçılara dikkat çekmiştir. Aktörler, üye alma mekanizması ve *mücahitlerin* sınır ötesi göç faaliyetleri arasındaki ilişki Şekil 1’de özetlenmiştir.

Şekil 1. İslamcı aşırılıkçılar tarafından uygulanan geleneksel üye alma modeli

İslamcı köktenciler tarafından yürütülen akıl çelme faaliyetleri ve *mücahitlerin* sınır ötesi göçünde rol oynayan aktörler arasındaki karşılıklı ilişki göz önüne alındığında, “sızdırılanlar” ve “seçenler”, “sızdırılanlar”ın kaynak ülkesinde, “kabul edenler” ise çatışma bölgelerinde barınmaktadır. Öte yandan “koordinatörler”in geçiş ülkelerinin yerel sakinleri (kabile halkı ve yerel kaçakçılar gibi) olduğu yönünde bir kanı vardır. “Sızdırılanlar” kaynak ülkelerinde kendilerine aynı zamanda ideolojik eğitim de veren “seçenler” tara-

fından seçilmektedir. “Seçenler” genelde belirli İslamcı köktenci örgütlere (yani “kabul edenlere”) bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir ya da en azından “kabul edenler”den birtakım kimselerle kişisel bağlantıları bulunmaktadır. Kısacası, başarılı bir sızdırılma için “seçenler”, “koordinatörler” ve “kabul edenler” arasındaki işbirliği temel dayanak noktasını oluşturmaktadır.

“Sızdırılanlar”, “seçenler” ve “kabul edenler” ortak dinî ve ideolojik düşünce ve

inançlara sahiptir. Öte yandan “koordinatörler”, “sızdırılanlar”ın örgütlere katılmaları noktasında destek sağlasalar da, mekanizma içerisinde yer alan diğer aktörlerle ortak bir ideolojik sempati bağı kurmak zorunda değildir. Aksine, onlar kendi ekonomik çıkarlarını en üst seviyeye çıkarma arayışındadır. Bu sebeple, “koordinatörler” ile diğer aktörlerle aralarında derin bir güvensizlik söz konusudur.¹⁰

Modifiye Edilmiş Üye Alma Modeli

2011’den bu yana, İslam Devleti’nin sahadaki varlığının genişlemesi ve sosyal paylaşım ağları üzerinden yürüttüğü yoğun istismar faaliyetleriyle dünya üzerinde yüze yakın ülkeden 30.000’den fazla insana ulaşmayı ve onları cezbetmeyi başarmıştır.

Bu olguya dayanarak, iki çıkarımda bulunulabilir. Bunlardan ilki, “seçenler” ve “koordinatörler” ile yüz yüze iletişim deneyimi olmayan “sızdırılanlar”ın durumuyla ilgilidir. Buna göre, söz konusu “sızdırılanlar”, sosyal paylaşım ağları aracılığıyla yayılan kışkırtma ya da propaganda sayesinde kendilerini radikalleştirmiş ve yine sosyal paylaşım ağları üzerinden buldukları rehberleri esas alarak İslam Devleti tarafından işgal edilmiş bölgelere olan yolculuklarını başlatmıştır. İkincisi ise, *mücahitlerin* aileleri ya da *cihâdu’l-nikâh* kisvesi altında *mücahitlerin* cinsel ihtiyaçlarını gidermekle görevli kadın casuslar gibi savaş dışı sızdırılanları ele alır. Bu makalede, militan kabul etme mekanizmasında yeni tür sızdırılanları tam anlamıyla kavramak için bütün sızdırılanlar *muhacirler*¹¹ olarak adlandırılmış ve yukarıda bahsi geçen modelde birtakım değişiklikler yapılması gerektiği tartışılmıştır.

İlk gruba baktığımızda, İslam Devleti’nin kışkırtmalarını ve propagandalarını yaparken kullandıkları dilin Arapça olmasına rağmen, bu casuslardan bazılarının Arapça okuma, yazma ya da konuşmasının olmadığı düşünülmektedir. Dolayısıyla sorulması gereken soru şudur; bu insanlar gerekli bilgilere nasıl eriştiler ya

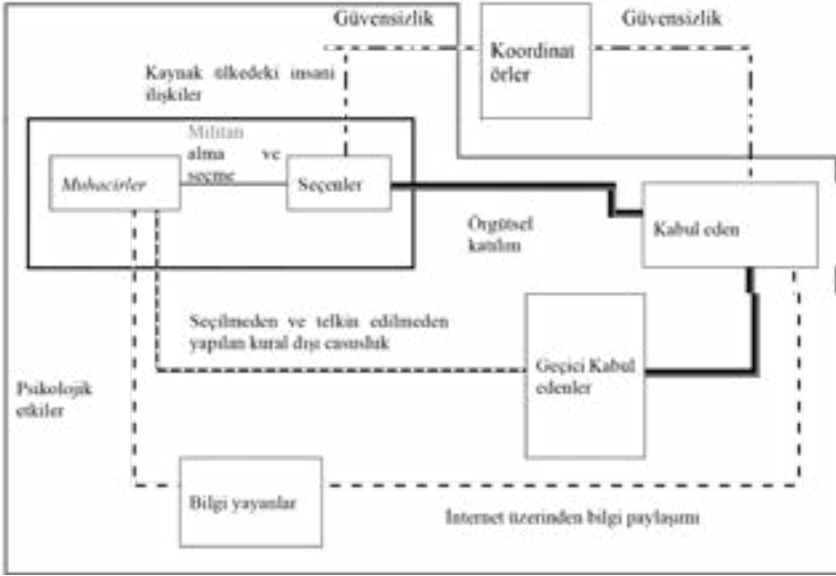
da İslami köktenci ideolojiye nasıl aşına oldular? Esasen bunlar oldukça ciddi engellerdir; fakat böylesi sızdırılanların var olması, cihat konusunda birtakım yazıları ve filmleri toplayan, daha sonra da bunları sosyal paylaşım ağları üzerinde özetleyip farklı dillere çeviren insanların var olduğunun bir göstergesidir. Bu konudaki çalışmalar, söz konusu insanlar ait sosyal medya hesaplarının İslamcı köktenci örgütlerin resmi internet sayfalarından daha çok insanın ilgisini çektiğini ortaya çıkarmaktadır. (Carter, Maher ve Neumann 2014: 15-18). Kaydedilmeye değer bir başka husus ise, bu insanlar Arapça ve İslam hakkında bilgi sahibidir; fakat herhangi bir İslamcı köktenci örgüte dâhil olmayabilirler. Üstelik, İslamcı köktencilerle aralarında örgütsel ya da kişisel bağların da bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Bu nedenle bu tip insanları militan alma modeline yeni aktörler olarak dâhil etmek gerekir. Bu makalede bu insanlar aday “sızdırılanlar” a bilgi verdikleri ve telkinlerde buldukları için “bilgi yayanlar” olarak adlandırılmıştır. Birçok dini aydın ve aktivist “bilgi yayanlar” kategorisi içerisinde değerlendirilmektedir. (Carter, Maher ve Neumann 2014: 18-28).

Bununla birlikte, sızdırılma yolculuğu ve İslam Devleti’ne katılım süreci kolay değildir ve yalnızca böylesi “bilgi yayanlar”dan ilham alıp militan alma sürecine dâhil olan savaşçıların sayısı İslam Devleti’nin içerisinde çoğunluğu oluşturmamaktadır. Aslında bu tip bir militan alma, kural dışı olarak değerlendirilebilir. Hiç şüphesiz, sosyal paylaşım ağları üzerinde, örgütlü bir militan alma işlemine tabi tutulmadan İslam Devleti’ne katılmış muhacirlere dair pek çok rivayet vardır.¹² Yine de bu öyküler (özellikle motivasyon, yolculuk, “koordinatörler”, İslam Devleti’nin sunduğu “ideal hayat” vb. üzerine olan öyküler), İslam Devleti’nin propagandasının bir parçası olabileceğinden analistler araştırmalarında kaynak olarak sadece bunlara bağlı kalmamalıdır. Neumann’ın bir zamanlar İslam Devleti’ne hizmet eden, ancak sonrasında örgütle yollarını ayıranların

hikâyeleri üzerine yaptığı çalışmasında ortaya koyduğu gibi İslam Devleti çatısı altında her zaman ideal hayat güvencesi bulunmamaktadır. Örgütten ayrılanlar, “halifelik”te haksızlık, yolsuzluk ve düşük yaşam standartlarına tanıklık ettiler.¹³ Buna ilaveten, İslam Devleti kendi içerisinde kendi koşullarına sahiptir. Örneğin, kendi örgütünü ve faaliyetlerini (özellikle bürokrasi, bilgi teknolojileri mühendisleri, doktorlar ya da sağlık çalışanları, petrol ya da gaz alanlarındaki mühendisler, deneyimli savaşçılar ve özellikle patlayıcı madde uzmanları) yürütmek için birtakım belirli becerilere ihtiyaç duymaktadır. Bunların yanında, İslam Devleti ciddi şekilde kendi müntesipleri arasındaki casusları filtrelemeye de ihtiyacı vardır. İslam Devleti, *muhacirlerin* güvenilirliğini garanti altına almak ve onları eğitmek için kendi eğitim olanaklarına ya da en düşük

muharebe birliklerine tabi tutmaktadır.¹⁴ Bu *muhacirler*, pek çok militan tarafından güvenilirlikleri ve becerileri teyit edildikten sonra İslam Devleti’nin resmi örgütsel yapısına dâhil olabilmektedir. İslam Devleti’ndeki pek çok militana ait sızdırılmış kişisel bilgilere göre, sorumlu tutulabilen için adayları tavsiye eden kişilerin örgüte beyanatta bulunması zorunludur.¹⁵ Bu sebeple, militan alma mekanizmasını ele alırken bu sürecin de değerlendirmeye alınması gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, İslam Devleti, güven teşkil etmeyen ve gerekli becerilerden yoksun kimselerin örgütüne nüfuz etmelerini önlemek için “geçici kabul edenler” olarak adlandırılacak bir ara durum üretmiştir. Yukarıda bahsi geçen değişiklikleri de hesaba katarak, üye alma modelinin aşağıda Şekil 2’de yer aldığı gibi tadil edilebilir.

Şekil 2. İslamcı aşırılıkçılar tarafından yürütülen tadil edilmiş üye alma modeli.

İslam Devleti’ne katılmak isteyenler arasında savaş dışı aktörler ya da kadınlar, çocuklar ve yaşlılar oldukça kayda değer sayıda olduğunda tadil edilmiş bu modelde yer alan bütün sızdırılanlar *muhacirler*

olarak anılmaktadır. Modelde ayrıca yüz yüze yapılan iletişim, üye alma süreci için olmazsa olmaz unsur olsa da, birtakım kuraldışı sızdırılmaların göz ardı edilemeyeceği de dikkate alınmaktadır. Model,

düşman varlıklardan casusların nüfuzunu ve kuraldışı sızdırılmadan kaynaklı gerekli becerilerden yoksun sızdırılanları önlemek amacıyla “kabul edenler” kategorisine yeni bir aktör olarak “geçici kabul edenler” i de dâhil etmektedir. Kuraldışı yollarla sızdırılan bu *muhacirler*, ancak “geçici kabul edenler” içerisinde gözetim ve eğitimden geçtikten sonra “kabul edenler”in resmî üyeleri haline gelmiştir. “Geçici kabul edenler”, çatışma bölgesi içerisinde “kabul edenler” grubu altında gevşek bir biçimde örgütlenmiştir. İslam Devleti ya da ona katılmak için gerekli olan yolculuk hakkında internet üzerinden bilgi paylaşımında bulunarak kuraldışı sızdırılmayı hızlandırmakla görevli bir diğer yeni aktör olan “bilgi yayanlar”, bu tadil edilen modelde de gösterilmektedir. “Bilgi yayanlar” ile “sızdırılanlar”, “seçenler” ile “kabul edenler” arasında düşünce ve inanç paylaşımı bulunmasına karşın, “kabul edenler”den herhangi biriyle aralarında doğrudan örgütsel ya da kişisel bir bağ bulunmamaktadır. Son olarak, “bilgi yayanlar” buldukları yerlerde yasadışı ya da suç teşkil eden eylemlerde bulunmak zorunda değildir.¹⁶

Bulgular

Üye alma mekanizması üzerine yapılmış bu inceleme, önemli noktaları ortaya çıkarırken, yukarıda bahsi geçen tadil edilmiş modelin de oluşmasına imkân tanımıştır. Bu model, yalnızca *mücahitler* ve diğer insan kaynakları seferberliği için değil, aynı zamanda para ve silah gibi diğer kaynakların seferberliği için de uygulanabilir bir yapıdadır. Bu nedenle, çalışmanın bu kısmında genelde İslamcı köktencilik ve özelde de İslam Devleti’nde eleman kazanımının özellikleri irdelenecektir.

İslamcı köktencilik (özellikle İslam Devleti), kaynaklarını kaçınılmaz olarak çatışma bölgesinin dışından seferber etmektedir. Kendi görüşlerine göre, Suriye ve Irak’ta yaşanan çatışma bu iki ülkenin değil, bir bütün olarak İslam toplumunun (ümme) bir sorunudur. Bu yüzden bütün Müslümanlar, her bir bireyin kapasitesine göre

birçok alanda (sadece savaş alanında değil, para toplama ya da propagandada) bu mücadelenin kazanılmasına katkıda bulunmalıdır. Dünya cihadına yönelik bu yaklaşımın kuraldışı sızdırılma faaliyetlerini hızlandırdığı ve İslam Devleti’nin örgütsel çerçeveleri ve kişisel ilişkileri dışında örgüte katkıda bulunan “bilgi yayanlar”ın çabalarını seferber ettiği varsayılmaktadır.

Güvenilir destekçiler temin etmek için İslamcı köktencilik akrabalık bağları ya da bölgesel bağlantılar gibi kendi kişisel ağları aracılığıyla kaynakları seferber etme yolunu tercih etmektedir. Bunun sonucunda da, seçenler ile aday militanlar arasındaki yüz yüze iletişim eleman kazanımı için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Sosyal paylaşım ağları aracılığıyla yapılan militan kabulü, dikkat çeken bir yöntem haline geldikten sonra da, söz konusu eğilim temelde çok fazla değişime uğramamıştır. Dolayısıyla öncü sınıf ya da kabiliyetli *muhacirler* yüz yüze yapılan üye alma işlemine tabi tutulmaktadır.

Her bir aktörün konumundan bakıldığında, *muhacirler* ya da diğer kaynakların geldikleri ülkeler içerisinde iyi örgütlenmiş bir sosyal ağın varlığına inanmak bir dereceye kadar normaldir. Bu nedenle, İslam Devleti’nin üstlendiği Paris (Kasım 2015), Cakarta (Ocak 2016) ya da Brüksel’de (Mart 2016) meydana gelen saldırılar, İslam Devleti’nin yayılması ya da “küreselleşmesi”ne dair çok fazla sorun teşkil etmemekle birlikte bu bölgelerde İslam Devleti’nin kapasitesini ve kaynaklarını ne derece etkili kullandığını göstermektedir. Bu ülkelerde hâlihazırda İslam Devleti için kaynakları seferber etmek amacıyla örgütlenmiş ağlar bulunmaktadır ve meydana gelen saldırılar söz konusu ağların ulaşabildiği her noktada benzer saldırıları hayata geçirmeye muktedir olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bakış açısından hareketle, hâlihazırda İslam Devleti’nin kaynakları seferber etmek için kapasitesini geliştirdiği her ülkede gelecekte benzer pek çok saldırıyı hayata geçirme olasılığı yüksektir.

“Koordinatörler”e gelince, bu aktörler *muhacirlerin* kaynak ülkeleri ve çatışma bölgesi arasında yer alan güzergahlar etrafında konumlanabilir. Böylesi bir durumda, Türkiye, *muhacirlerin* sınır ötesi göçleri için başlıca güzergâh olarak düşünülebilir. Yukarıda da üzerinde durulduğu gibi, başarılı bir sızdırılma için “koordinatörler” çok önemli bir role sahip olsalar da, “koordinatörler” eleman edinme mekanizmasında yer alan diğer aktörlerin dini ideolojisini ya da politik amaçlarını paylaşmak zorunda değildir. Bu nedenle, “koordinatörler” ile diğer aktörler arasındaki ilişkiler genelde gergin ve zayıftır. Buna rağmen, İslamcı köktencilerin Irak ve Suriye içerisine sızdırılması en az beş yıldır devam ettiği için, “kabul edenler” *muhacirlere* destek sağlamak amacıyla yürüttükleri faaliyetleri ihdas etmek ve geliştirmek için yeterli zamana sahiptir.

Bu arada, “bilgi yayanlar”ın etkileri belli bir coğrafi alan ile sınırlı olmasa da, buldukları konumlar oldukça önemlidir. Kuşkusuz “bilgi yayanlar” siber uzayda oldukça aktiftir ve bu sayede bazı gerçek dünya kısıtlamalarından azat olabilirler; ancak bir kişi “bilgi yayan” olarak görev yapmak istiyorsa, hoşgörü kültürünün, ifade özgürlüğünün ve inanç hürriyetinin olduğu bir ülkede ya da toplumda bulunması onun için her şeye rağmen daha elverişlidir. Şayet “bilgi yayan” baskıcı bir rejimde ya da internet altyapılarının yetersiz olduğu bir yerde yaşamaktaysa, etkili bir biçimde hareket etmek neredeyse imkansızdır.

Nihayetinde, çatışma bölgesinde fiilen var olan tek grup “kabul edenler”dir. Onlar kuraldışı yollarla Suriye ya da Irak’a girmeyi başarmış *muhacirlere* oldukça kışkulu yaklaşırlar. Bu sebeple de, “geçici kabul edenler” katmanı *muhacirleri* süzgeçten geçirmek ve eğitmek amacıyla bir vekil grup olarak kurulmuştur. “Kabul edenler” idaresinde *muhacirlerce* deneyimlenen zorluklar hakkında yazılmış birçok rapor mevcuttur.¹⁷

Çıkarımlar ve Sonuç

Makalenin bu kısmında gelecekte İslam Devleti’nin yol açabileceği tehditlere yönelik çıkarımlar ve faaliyetleri karşısında oluşturulacak karşı önlem politikaları ele alınmıştır. Belli bir ülkeye yönelik İslam Devleti’nin taşıdığı potansiyel tehdit, eleman kazanımının yarattığı fiili sonuçlar ile tahmin edilebilir. Bazı Avrupa ve Güney Asya ülkeleri İslam Devleti için birer kaynak ülke görevi görmekte ve yüzlerce *muhacir* bu ülkelerden militan alma işlemine katılım göstermektedir. Bu durum, bu ülkeler içerisinde İslam Devleti’nin örgütlenmiş bir temeli olduğu ve bu örgütlenmiş temelin kendisine ev sahipliği yapan ülkelere karşı saldırgan bir hal alabileceği anlamına gelmektedir. Bu yüzden İslam Devleti’nin örgütlenmiş temelini oralarda yürüttüğü faaliyetleri eleman kazanımından saldırgan eylemlere dönüştürme güdüsünü anlatmak oldukça önemlidir. Bir istihbarat teşkilatının belirttiği üzere, İslam Devleti’nin yeni katılacakları cezbeden “güçlü” bir grup imajını sürdürmesi oldukça önemlidir. Bu nedenle parlak savaş sonuçlarına sürekli ihtiyaç duyar.¹⁸ Bu motivasyona ek olarak, kaynak arzında bulunan ülkelerde İslam Devleti tarafından gerçekleştirilen eleman edinme faaliyetleri üzerindeki artan baskılar, bu ülkelerde meydana gelebilecek saldırı ihtimallerini de arttırmaktadır. Zira, eleman edinimine yönelik devletin yürüttüğü denetimlerdeki artış, “seçenler”in bir karşı saldırıda bulunmasına yol açabilecektir.

BM Güvenlik Konseyi’nce yapılan birçok sonuç bildirisinde de ifade edildiği gibi, İslam Devleti’nin kaynak arzlarını kesmek, ona karşı alınacak önlemlerin en önceliklisidir. Bu sebeple bu araştırmanın da özellikle hakkında bilgi sunmayı amaçladığı eleman edinme mekanizması ve militan alma modeli üzerine yapılacak analizler, konuyu derinlemesine tartışmak için son derece faydalı olacaktır. Bu modele göre, bu meseleye dâhil olan ülkeler militan alma mekanizması içerisinde sahip oldukları konumlara bakılarak üç ayrı kategoride değerlendirilebilir:

İlk grupta Avrupa, eski Sovyetler Birliği, Güney Asya, Çin ve Arap ülkeleri gibi “arz cephesi” yer almaktadır. Orada *muhacirler*, “seçenler” ve çoğu durumda da “bilgi yayanlar” aktiftir. İslam Devleti (kabil edenler) bu ülkelerden eleman edinme için faydalanmaktadır. “Kabul edenler” önemli ölçüde yüz yüze iletişime güvendiklerinden “seçenler”in “kabul edenler”le yakın işbirliği içinde hareket etmesi oldukça muhtemeldir. Üstelik, “seçenler” belli bir dereceye kadar “kabul edenler”in idaresi altında örgütlenmiş olabilir. Her ne kadar “arz cephesi” ülkelerinin “seçenler”in faaliyetlerini engellemek üzere daha yoğun çaba göstermesi gerekse de, böylesi bir çaba bu ülkelerdeki saldırı olasılığının en azından kısa vadede artmasıyla sonuçlanabilir. Paris ve Brüksel’deki saldırılar bu durumun bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu bakış açısından hareketle, İslam Devleti’nin geniş ölçekli saldırı ihtimali, örneğin Japonya’da yapılacak bir saldırı tehlikesi yüksek değildir. Mart 2016’nın sonunda Türkiye’de gözaltına alınan bir Japon olsa da, bu istisnai bir durum olup Japonya’da İslam Devleti için yalnızca ufak çaplı eleman edinme faaliyetleri gözlenmektedir.¹⁹ Bu yüzden, sahada güvenliği sağlamanın yanı sıra muhtemel eylemleri ya da “seçenler”in varlığını kontrol altında tutmak, Japonya gibi ülkeler açısından böylesi bir saldırıyı önlemek için oldukça önem taşımaktadır.

İkinci grupta yer alan ülkeler Türkiye gibi “transit geçiş yolu” ülkelerinden oluşmaktadır. “Koordinatörler”in buralarda “sızdırılanlar”ın yolculukları esnasında onlara yardımcı olmak amacıyla ekonomik teşvikler karşılığında kaçakçılık yollarını ve otlak arazileri kullandığı varsayılmaktadır. “Koordinatörler”in faaliyetlerine ek olarak, “kabul edenler” de bu gruptaki ülkelerde kendi örgütsel temellerini geliştirebilmektedir. Bu grupta yer alan ülkeler kendi sınır bölgelerini kontrol etmekte güçlük çekmekte ya da sosyal, ekonomik, siyasal veya kabilesel bölünmeler gibi belirli koşullara sahip görünmektedir. Türkiye’de son zamanlarda meydana gelen saldırıların en azından bir kısmı Türkiye’nin İslam Devleti’ne katılmaya

giden binlerce *muhacir* tarafından kullanılan “transit geçiş yolu” olma özelliğini gözler önüne sermektedir.

Üçüncü grup “kabul edenler” ve “geçici kabul edenler”in aktif olduğu Irak, Suriye ve muhtemelen Libya gibi “talep cephesi” ülkeleridir. Bu ülkelerde “kabul edenler” veya “geçici kabul edenler” in bir dereceye kadar özgürce hareket etmelerine olanak sağlayan iktidar boşlukları yaşanmaktadır. “Kabul edenler” kendilerine has koşullara sahip olduklarından çoğunlukla güven teşkil eden, eğitilmiş, kabiliyetli savaşçıları ya da profesyonelleri ve hatta eşlerini örgütüne katmayı tercih etmektedir. Dahası, “kabul edenler” çeşitli ekonomik ve askeri kaynaklara gereksinim duymaktadır ve bu aktörler *muhacirleri* eğitmek veya elemekten geçirmek üzere geliştirilecek altyapı için gereklidir. Üstelik, bu ülkelerin yurtdışına, ilerde geldikleri ülkelere dönecek olan eğitilmiş ve deneyimli savaşçılar ihraç etmeleri de muhtemeldir.

Bu tablodan hareketle alınacak karşı önlemler, bu kategorilere göre değişim göstermelidir. “Arz cephesi” ülkelerinde, “seçenler”i ve onların sosyal ağlarını kontrol etmek zorunludur. Çünkü sosyal ağ kullanılarak oldukça geniş çaplı saldırılar için bir temel oluşturulabilir. AB ülkeleri İslamcı köktenci örgütlerden ülkelere geri dönenlerin oluşturabileceği muhtemel tehditlere yönelik endişelerini hâlihazırda dile getirmiştir. Yine de bu ülkeler, ülkelerine dönüş yapan bu insanların militan alma için kaynak olabileceği ihtimalini her zaman akılda tutmalıdır. Bu bağlamda, akrabalık bağları, yerel topluluk bağları ya da cihatçı meslektaşlarıyla olan ilişkiler aracılığıyla örgüte savaşçı almanın hâlâ geleneksel bir eğilim olduğunu vurgulamak yerinde olacaktır. Bu İslamcı köktenciler bir örgüt oluşturduğunda, bu örgütte aynı aileden pek çok üye barındırma eğilimindedir. Paris ve Brüksel’deki son saldırılardaki militan kompozisyonu bu argümanı desteklemektedir. Bu deneyim “arz cephesi” ülkeleri için bir ders olmalıdır.

“Transit geçiş yolu” ülkeleri için, “koordinatörler”e yönelik tedbirler al-

mak en önemli adımdır. Sınır kontrolü ve polis önlemlerinin yanı sıra, kabileler ve taşra sakinleri için bir tür politik, ekonomik ve sosyal uzlaşma da gerekebilir. Vize kısıtlamaları uygulamak bir ülkenin *muhacirlerin* “transit geçiş yolu” ülkesi olmaktan kaçınması için en etkili önlem olarak kabul edilmesine rağmen, bu önlem yabancı yatırımcıların ya da turistlerin cesaretini kırabileceğinden, ekonomik kalkınma amaçlarıyla zaman zaman çatışmaktadır. Dolayısıyla uzlaşma, muhtemel “koordinatörler”e karşı en tercih edilebilir önlem olarak görülmektedir. Dahası, “koordinatörler” ile yürütülecek uzlaşma, kendileri ile eleman edinme mekanizmasında yer alan diğer aktörler arasındaki ihtilafları da körükleyebilir. Diğer aktörlerle genelde aynı dinî ideolojileri paylaşmayan “koordinatörler” İslam Devleti’nin eleman kazanımı için çok önemli bir zafiyettir.

“Talep cephesi” ülkelerine gelince, *muhacirleri* kabul etmek için kullanılan imkânlar ve altyapılara yönelik birtakım karşı önlem politikaları çıkarmak zaruri bir adımdır. Bu önlemler içerisinde, çeşitli askeri araçlardan faydalanma seçeneği de ayrıca değerlendirilmelidir. “Kabul edenler”in işlevlerini ve imkânlarını bozmayı amaçlayan politikalara ilaveten, Irak ve Suriye’deki çatışmalara yönelik akılcı ve sürdürülebilir çözüm önerileri geliştirmek üzere kararlı çabalar gösterilmelidir. İslamcı köktencilerin varlığını meşru kılan şey her şeyden önce bir türlü sona ermeyen politik ihtilaflardır. Bunun yanı sıra, zararlı sonuçlara yol açan söylem ve çözümler İslamcı köktencilerin ve özellikle de İslam Devleti’nin dünya genelinde kaynakları seferber etmeleri açısından oldukça elverişli bahaneler üretmelerine imkân sağlamıştır. Bir taraftan “kabul edenler”in altyapılarını yok etmeye yönelik bir askeri önlemler terkihi, diğer taraftan İslamcı köktencileri meşrulaştırma söylemlerinden mahrum bırakacak politik inisiyatifler alınması, “talep cephesi” ülkelerinde tek bir bütünleştirilmiş önlem olarak ele alınmalıdır.

Sonuç olarak, “bilgi yayanlar”ın tesiri-ne mani olmak bütün ülkeler için İslam

Devleti’ne karşı koyma çabalarının önünde çok önemli bir engeldir. “Bilgi yayanlar” eleman kazanımı mekanizmasında yer alan diğer aktörlerle aralarında kişisel ya da örgütsel bir bağ bulunmasa da İslam Devleti’nin sosyal paylaşım ağları üzerinden yürüttüğü propaganda ve mesajların etkililiğine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. “Bilgi yayanlar” bu özellikleri nedeniyle internete tam erişimin yanı sıra konuşma özgürlüğünün de teminatını veren yerlerde yerleşmeyi tercih etmektedir. Diğer bir deyişle, bazı Batılı ülkeler “bilgi yayanlar”ın yuvası haline gelmişlerdir. Bu nedenle sanayileşmiş ülkeler ve müttefiklerinde “bilgi yayanlar”a karşı yakından gözetim ve detaylı karşı önlemler geliştirmek son derece gereklidir. Ancak, “bilgi yayanlar”ı engelleme gerekliliği ile özgürlüğü ve medeni hakları korumak arasındaki dengeyi sağlamak oldukça karmaşık bir meseledir. Medeni haklara yönelik kısıtlamalar terörizm ya da köktencilerin artmasıyla yakından ilişkili olduğundan, bu hakların ve özgürlüklerin aşırı derecede kısıtlanması, İslamcı köktencilikğin daha da büyümesi tehlikesini bünyesinde barındırmaktadır.

İslam Devleti dünyada var olan bütün İslamcı olmayan değer sistemlerini görünüşte inkâr ediyor olsa da, bu “kâfir” sistemlerden eylemlerine yönelik gerekli kaynakları seferber etmekten kaçınmamaktadır. Aynı zamanda, “İslam dışı” algılanan Batılı toplumlardaki medeni haklar ve özgürlüğü de kendi çıkarı için kullanmaktadır. İslam Devleti’ne yönelik karşı önlemlerin kilit noktası bu tezatta saklı olabilir. Bu nedenle, genelde eleman edinme mekanizmasını, özelde ise militan alma işlemini kavramak İslam Devleti’nin eylemleri karşısında etkili bir askeri ve sivil karşı önlemler birleşimi geliştirmek için gereklidir.

Son olarak, herhangi bir karşı önlem alabilmek için İslamcı köktenci örgütlerin karmaşık yapılarını ortaya çıkarma gerekliliğinin ve eleman edinme mekanizması üzerine yapılan gözlemlerin bu yönde önemli bir adım olduğunun altı çizilmelidir.

ENDNOTES

- 1 Bu makale daha önce bazı değişiklikler ile İngilizce olarak Bahar 2016 sayısında, *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*'de yayınlanmıştır: Takaoka, Yutaka. "Analysis of the Resource Mobilization Mechanism of the Islamic State." *Perceptions* 21, no. 1 (2016): 11. Burada Stratejik Araştırma Merkezi (SAM)'in izni ile yayınlanmaktadır.
- 2 Richard Barrett, *Foreign Fighters in Syria* (New York: The Soufan Group, 2014) ve *Foreign Fighters an Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq* (New York: The Soufan Group, 2015).
- 3 İslam Devleti'nin petrol, kaçakçılık ve Körfez ülkelerinden yapılan bağışlar ve hatta "vergileendirme" gibi gelir kaynaklarını/para toplama yollarını analiz eden çalışmalar için bkz. Janine Di Giovanni, Leah McGrath Goodman ve Damien Sharikov, "How does ISIS Fund Its Reign of Terror?", *Newsweek*, 6 Kasım 2014; Elizabeth Dickinson, *Playing with Fire: Why Private Gulf Financing for Syria's Extremeist Rebels Risks Igniting Sectarian Conflict at Home* (Washington: The SABAN Center for Middle East Policy at the Brookings Institution, 2013); *Financing of the Terrorist Organisation Islamic State in Iraq and the Levant* (ISIL) (Paris: The Financial Action Task Force, Şubat 2015); Daveed Gartenstein-Ross ve Aaron Y. Zelin, "Uncharitable Organizations", *Foreign Policy*, 26 Şubat 2013; Erika Solomon, Guy Chazan ve Sam Jones, "ISIS Inc: how oil fuels the jihadi terrorists", *Financial Times*, 14 Ekim 2015; David Andrew Weinberg, *Qatar and Terror Finance Part I: Negligence* (Washington: Foundation for Defense of Democracies, 2014). Silahlanma boyutu hakkında *Islamic State Ammunition in Iraq and Syria* (Londra: Conflict Armament Research, 2014) saha çalışması yapmış ve çok önemli analizler ortaya koymuştur.
- 4 İslam Devleti'ne kabul edilenlerin motivasyonları ve sosyal statüleri hakkında önde gelen yayınlara şunlardır: Richard Barrett, *Foreign Fighters in Syria* (New York: The Soufan Group, 2014); Joseph A. Carter, Shiraz Maher ve Peter R. Neumann, *Greenbirds: Measuring Importance and Influence in Syrian Foreign Fighter Networks* (Londra: The International Centre for the Study of Radicalization and Political Violence, 2014.), Rachel Briggs Obe ve Tanya Silverman, *Western Foreign Fighters Innovations in Responding to the Threat* (Londra: Institute for Strategic Dialogue, 2015). Neumann üyelerin farklı motivasyonlarını üç şekilde özetledi: *Suriye çatışması; inanç ve ideoloji ve maddi ihtiyaçlar*. Bununla birlikte, İslam Devleti'nin üye alma hikâyelerinin karmaşık ve çok yönlü olduğuna işaret etti (Peter R. Neumann, *Victims, Perpetrators, Assets: The Narratives of Islamic State Defectors*, Londra: The International Centre for the Study of Radicalization and Political Violence, 2015). Dodwell yabancı savaşçıların sızdırılan kişisel dosyalarını inceleyerek İslam Devleti'ndeki yabancı savaşçıların (eğitim düzeyi, iş geçmişi, Cihat deneyimi vb.) sosyal statüleri hakkında önemli mülhazalar ortaya koydu ve çeşitliliğe dikkat çekti (Brian Dodwell, Daniel Milton ve Don Rasseler, *The Caliphate's Global Workforce: An Inside Look at the Islamic State's Foreign Fighter Paper Trail*, New York: Combating Terrorism Center, 2016.).
- 5 "İslamcı köktencilik" teriminin işaret ettiği bireylerin ve grupların belirli bir tanımlanmamaktadır. Aynı olguyu tarif etmek için "İslamcı radikaller" gibi farklı isimlerin kullanıldığı örnekler mevcuttur. Bu makalede tartışma geliştirilirken şu bireyler ve gruplar İslamcı köktencilik şeklinde tanımlanmıştır: (i) Mevcut durumu incelerken ve problemlerin çözümünü İslami düşünce ve mantıki iddiaları temelinde düşünürken, kendilerine ait bir İslam yorumuyla hareketlerini meşrulaştıranlar; (ii) mevcut devletlere, ülke sınırlarına ve (monarşiler ve cumhuriyetler gibi) siyasi sistemlere karşı negatif tavırları olanlar; ve (iii) terörizmi bir siyasi eylem şekli olarak benimseyenler ve mevcut milletler ve kurumlar çerçevesinde yasadışı eylemler yoluyla amaçlarına ulaşmaya çalışanlar.
- 6 Thomas Hegghammer "The Recruiter's Dilemma: Signaling and Rebel Recruitment Tactics", *Journal of Peace Research* 50/3 (2013): 3-16.
- 7 Bu literatürün karakteristik örnekleri şunlardır: Nawaf Obaid ve Anthony H. Cordesman, *Saudi Militants in Iraq: Assessment and Kingdom's Response*, Washington DC: Centre for Strategic and International Studies, 2005 ve Joseph Felter ve Brian Fishman, *Al-Qa'ida's Foreign Fighters in Iraq: A First Look at the Sinjar Records*, New York: Combating Terrorism Centre, US Military Academy, 2007.
- 8 Güvenilirliği teyit edilmemiş olsa da aşağıdaki makaleler bu tür bilginin örnekleridir: "Hâzihi hiye't-tarîk ile'l-İrâk" <http://www.hkmah.net/showthread.php?t=8953> (Erişim 4 Haziran, 2005); "Tarîk ilâ bilâdî'r-râfideynî'l-cedîd" <http://alfirdaws.org/forums/showthread.php?t=2821> (Erişim 11 Eylül 2005).

- 9 Bu örnekte “kabul edenler”, “sızdırılanlar”dan “koordinatörler”e ödedikleri para miktarını açıklamalarını istemiş ve elde ettikleri verileri bir doküman olarak dosyalamışlardır. Bu doküman koordinasyon için belirli veya düzenli ücretler olmadığını ve “koordinatörler”in alması gereken miktar hakkında bir tartışma olduğunu göstermektedir. (Felter ve Fishman, *Al-Qa’ida’s Foreign Fighters in Iraq*, 23-27).
- 10 Yutaka Takaoka ve Masaki Mizobuchi, “How does Muhajiroun Get to Go to Jihad? Foreign Fighters and the Geopolitics of the Conflict in Syria”, *The Syrian Uprising: roots and trajectories*, ed. Raymond Hinnebusch ve Omar Imady (Londra: Routledge, 2016).
- 11 UNSC: United Nations Security Council, Letter dated 19 May 2015 from the Chair of the Security Council Committee pursuant to resolutions 1267 (1999) ve 1989 (2011) concerning Al-Qaida and associated individuals and entities addressed to the President of the Security Council, S/2015/358, 15 Mayıs 2015, *muhacirleri* aşağıdaki gibi tanımlamıştır: “İrtikap, planlama veya terörist faaliyetleri hazırlama veya faaliyetlere katılım veya terörist eğitim verilmesi veya alınması amaçlarıyla ikamet ettikleri devlet veya tabiiyetten başka bir devlete seyahat eden veya seyahat etmeye teşebbüs eden vatandaşlar, ve kendi topraklarından ikamet ettikleri devlet veya tabiiyetten başka bir Devlete seyahat eden veya seyahat etmeye teşebbüs eden diğer bireyler.” (UNSC 2015: 5-6.)
- 12 İslam Devleti’nin destekçileri *muhacirlerin* hikâyelerini e-kitap olarak toplamıştır, örneğin, *Hijrah (migration) to the Islamic State* 2015, <https://thejihadproject.files.wordpress.com/2015/05/hijrah-to-the-islamic-state.pdf#search=%27Hijrah+to+the+Islamic+State%27> (erişim 11, Eylül, 2015). Her ne kadar bu e-kitaptaki hikâyeler “Allah’ın lütfü” veya “Allah’ın iradesi” üzerine vurgu yapsa da sızdırılma süreciyle ilgili birkaç ayrıntı vermektedir.
- 13 Neumann, *Victims, Perpetrators, Assets*, 10-11.
- 14 “Keyfe yenzammu eş-şâbb fi Mısır ilâ Da’iş”, *eş-Sarku’l-evsat*, 6 Kasım 2014, bu gerçekliğin bazı örneklerini aktarmaktadır.
- 15 122 IŞİD intihar bombacısının kişisel bilgilerini yer veren <https://en.zamanalwsl.net/news/14563.html> (erişim Nisan 15, 2016), savaşçıların kişisel bilgilerini içeren sızdırılmış formları göstermektedir. İsim, doğum tarihi, vatandaşlık vb. yanında form “tavsiye” ve “tavsiye eden” alanlarını da içermektedir.
- 16 Takaoka ve Mizobuchi, “How does Muhajiroun Get to Go to Jihad?”
- 17 *Life with ISIS: the Myth Unravelled*, 5 -13.
- 18 *Life with ISIS: the Myth Unravelled*, 14.
- 19 Soufan Grup 2011 ve 2015 arasında İslam Devleti’ne sızdırılan sadece dokuz Japon olduğunu tahmin etmektedir. Bu gerçek İslam Devleti’nin Japonya’daki üye alma faaliyetlerinin zayıf olduğunu ve dolayısıyla oldukça önemsiz bir örgütsel tabanı olduğunu göstermektedir. (*Foreign Fighters an Updated Assessment*, 8.)

Bibliyografya

- Barrett, Richard, *Foreign Fighters in Syria*, New York: The Soufan Group, 2014.
- , *The Islamic State*, New York: The Soufan Group, 2014.
- Carter, Joseph A., Shiraz Maher ve Peter R. Neumann, *Measuring Importance and Influence in Syrian Foreign Fighter Network*, Londra: The International Centre for The Study of Radicalization and Political Violence, 2014.
- Dickinson, Elizabeth, *Playing with Fire: Why Private Gulf Financing for Syria's Extremist Rebels Risks Igniting Sectarian Conflict at Home*, Washington: The SABAN, 2013.
- Di Giovanni, Janine, Leah Mcgrath Goodman ve Damien Sharikov, "How does ISIS Fund Its Reign of Terror?", *Newsweek*, 6 Kasım 2014.
- Dodwell, Brian, Daniel Milton ve Don Rasseler, *The Caliphate's Global Workforce: An Inside Look at the Islamic State's Foreign Fighter Paper Trail*, New York: Combating Terrorism Center, 2016.
- Felter, Joseph ve Brian Fishman, *Al-Qa'ida's Foreign Fighters in Iraq: A First Look at the Sinjar Records*, New York: Combating Terrorism Centre, US Military Academy, 2007.
- Financing of the Terrorist Organisation Islamic State in Iraq and the Levant (ISIL)* Paris: The Financial Action Task Force, 2015.
- Foreign Fighters An updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq*, New York: The Soufan Group, 2015.
- Gartenstein-Ross, Daveed ve Aaron Y. Zalin, "Uncharitable Organizations", *Foreign Policy*, 26 Şubat 2013.
- Gates, Scott ve Sukanya Podder, "Social Media, Recruitment, Allegiance and the Islamic State", *Perspectives on Terrorism*, 9/4 (Ağustos 2015): 107-116.
- Hegghammer, Thomas, "Terrorist Recruitment and Radicalisation in Saudi Arabia", *Middle East Policy*, 13/4 (2006): 39-60.
- , *Jihad in Saudi Arabia: Violence and Pan-Islamism since 1979*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- , "The Rise of Muslim Foreign Fighters: Islam and the Globalization of Jihad", *International Security*, 35/3 (2010-2011): 53-94.
- , "The Recruiter's Dilemma: Signalling and Rebel Recruitment Tactics", *Journal of Peace Research*, 50/3 (2013): 3-16.
- , "Interpersonal Trust on Jihadi Internet Forums", *Fight, Flight, Mimic: Identity Signaling in Armed Conflicts*, ed. Diego Gambetta, 2016 (yayın aşamasında).
- Hoyle, Carolyn Bradford ve Ross Alexander Frenett, *Becoming Mulan? Female Western Migrants to ISIS*, London: Institute for Strategic Dialogue, 2015.
- Islamic State Ammunition in Iraq and Syria*, Londra: Conflict Armament Research, 2014.
- Life with ISIS: the Myth Unravalled*, Hague, Netherland: General Intelligence and Security Service Ministry of the Interior and Kingdom Relations, 2016.
- Lister, Charles, "Cutting off ISIS' Cash Flow", Washington, Brookings Institution 24 October 2014 <http://www.brookings.edu/blogs/iran-at-saban/posts-2014/10/24-lister-cutting-off-isis-cash-flow> (son ziyaret 30 Ekim 2014)
- Neumann, Peter R, *Victims, Perpetrators, Assets: The Narratives of Islamic State Defectors*, Londra: The International Centre for the Study of Radicalization and Political Violence, 2015.
- Obaid, Nawaf ve Anthony Cordesman, *Saudi Militants in Iraq: Assessment and Kingdom's Response*, Washington DC: Centre for Strategic and International Studies, 2005.

- O'Bagy, Elizabeth, *Jihad in Syria Middle East Security Report 6*, Washington DC: Institute for the Study of War, 2012.
- Obe, Briggs Rachel ve Tanya Silverman, *Western Foreign Fighters Innovations in Responding to the Threat*, Londra: Institute for Strategic Dialogue, 2015.
- Solomon, Erika, Guy Chazan ve Sam Joe, "Isis Inc: how oil fuels the jihadi terrorists", *Financial Times*, 14 Ekim 2015.
- Takaoka, Yutaka ve Masaki Mizobuchi, "How does Muhajiroun Get to Go to Jihad? Foreign Fighters and the Geopolitics of the Conflict in Syria", *The Syrian Uprising: roots and trajectories*, ed. Raymond Hinnebusch ve Omar Imady, Londra: Routledge, 2016 (yayın aşamasında).
- UNSC: United Nations Security Council, *Letter dated 19 May 2015 from the Chair of the Security Council Committee pursuant to resolutions 1267 (1999) and 1989 (2011) concerning Al-Qaida and associated individuals and entities addressed to the President of the Security Council*, S/2015/358, 15 Mayıs 2015.
- Weinberg, David Andrew, *Qatar and Terror Finance Part I: Negligence*, Washington: Foundation for Defense of Democracies, 2014.

Diğer kaynaklar

- "Hâzihi hiye't-tarik ile'l-İrâk" <http://www.hkmah.net/showthread.php?t=8953> (Son ziyaret 4 Haziran 2005)
- Hijrah (migration) to the Islamic State 2015 <https://thejihadproject.files.wordpress.com/2015/05/hijrah-to-the-islamic-state.pdf#search=%27Hijrah+to+the+Islamic+State%27> (son ziyaret 11 Eylül 2015)
- "Tarik ilâ bilâdî'r-râfideynî'l-cedid" <http://alfirdaws.org/forums/showthread.php?t=2821> (Son ziyaret 11 Eylül 2005)
- Islamic State Monthly Revenue Drops to \$56 million, IHS Says <http://press.ihs.com/press-release/aerospace-defense-security/islamic-state-monthly-revenue-drops-56-million-ihs-says> (Son ziyaret 21 Nisan 2016)
- Personal data of 122 ISIS suicide bombers: Zaman Al Wasl <https://en.zamanalwsl.net/news/14563.html> (son ziyaret 15 Eylül 2016)

3. Haldun YALÇINKAYA (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)

Yabancı Terörist Savaşçılar ve Türkiye¹

Dört yıldan fazla bir süreden beri devam eden Suriye ve Irak'taki çatışmalar süresince, Yabancı Terörist Savaşçılar (YTS) için potansiyel bir geçiş güzergahı olarak Türkiye'nin rolü yoğun bir tartışma konusu olmuştur. YTS geçişleri sorununun birçok boyutu içermesinden ötürü, YTS fenomenine dair yeterli verinin olmayışı bu karmaşık sorunu kavramamızı zorlaştırmaktadır. Esasen bu olguyu analiz etmek için gerekli olan güvenilir ve açıklanabilir kaynaklardan yoksunuz. Bu çerçevede, bu çalışma mevcut verilere dayanarak YTS geçişlerini önlemek için Türkiye'nin ortaya koyduğu çabaları analiz etmektedir.

Bu çalışma ilk aşamada Mayıs 2015'te yayınlanan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin raporuna atıfta bulunarak, YTS olgusunun uluslararası arenadaki güncel durumunu özetlemektedir. İkinci olarak Türkiye'nin bakış açısıyla YTS sorunu ve bu sorun karşısında Türkiye'nin aldığı pozisyon incelenmektedir. Bu çerçevede, üç konu analiz edilmiştir: YTS'lere karşı uluslararası çabalarda Türkiye'nin konumu, YTS'lerin Türkiye'ye geçişini sınırlamaya yönelik uluslararası işbirliği ile ilgili gelişmeler ve Türkiye üzerinden geçişleri engellemek için sınır güvenliğinin artırılmasına yönelik Türkiye'nin çabaları. Son olarak, çalışmada Türkiye ve uluslararası toplumun YTS'lerin Türkiye üzerinden geçişlerine yönelik şimdiye kadar yaptıkları incelenmektedir. Nihayetle, bu değerlendirme sorunun çözümüne yönelik gelecekte yapılması gerekenleri vurgulamaktadır.

1. Yabancı Terörist Savaşçılar Olgusunun Uluslararası Alandaki Mevcut Durumu ve Seyahatleri

Esasen, YTS'lere ve dolayısıyla IŞİD'e karşı uluslararası çabalarda yer alan üç kurumsal forum bulunmaktadır: IŞİD Karşısı

Koalisyon, Terörler Mücadele Küresel Forumu (GCTF/TMKF) ve Birleşmiş Milletler Terörle Mücadele Komitesi (UN CTC/BM TMK). IŞİD karşıtı koalisyon, IŞİD'e karşı sert güç (*hard power*) tedbirlerini almaktadır. TMKF, tehdide karşı ilkelerin belirlenmesi için bir platform oluşturmaya yanı sıra, uluslararası işbirliğinin önünü açmaktadır. Ve BM TMK uluslararası seviyede uyumlaştırılmış ulusal düzenlemeler inşa etmeyi hedeflemektedir. Halihazırda YTS olgusunun kavramlaştırma süreci devam etmekte olup uluslararası toplum bunu çözmek için hadiseyi anlamaya çalışmaktadır. Bu nedenle, TMKF ve BM TMK, uluslararası seyahat standartlarının tanımlanması ve düzenlenmesi gibi bazı teorik girişimleri kapsayan alanlarda faaliyetler icra etmektedir.

Teorik olarak, TMKF ve BM TMK'nin çabaları örtüşmesine rağmen, bu iki örgüt farklı şekillerde hareket etmektedirler. TMKF bir uluslararası örgüt olarak hareket etmemektedir ve bu durum bilhassa bürokratik formalitelerin ortadan kaldırılmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca, BM TMK de tipik bir uluslararası örgütün ötesinde hareket edebilmektedir. TMKF ve BM TMK şu anda uluslararası diplomatik çabaların iskeletini oluşturmaktadır.

Kabul edilmelidir ki inisiyatif IŞİD'tedir ve liberal uluslararası sistemleri, özellikle seyahat düzenlemelerini kolaylıkla suisistimal edebilmektedir. Başka bir ifadeyle, uluslararası çabalar yalnızca terör örgütlerinin eylemlerine karşılık vermektedir ve bu örgütler tartışmanın koşullarını belirlemede üstünlüğü ele geçirmişlerdir. Uluslararası çabaların etkililiği başka bir sorudur ve şimdiye kadar bu meydan okumayı kontrol edebildiklerini kanıtlayamamışlardır.

Hali hazırda YTS'ler hakkında yayımlanmış kısıtlı sayıda akademik yayına ilaveten Birleşmiş Milletler² tarafından yayınlanan az sayıda rapor bulunmaktadır. Şüphesiz, sosyal medya kaynakları da dahil olmak üzere gerçek zamanlı medya yayınları bize bu olguyu kavramsallaştırma hususunda bazı ipuçları vermektedir. Eylül 2014'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) belirli koşullar altında, yabancı savaşçıları terörist olarak tanımlayan ve bu olgu ile başa çıkmak için bir yol haritası sağlayan 2178 sayılı kararı kabul etmişti. Esasen, BMGK'nin 2178 sayılı kararı sorun ile başa çıkmada köşe taşıdır ve bu karar ile uluslararası işbirliğini etkili hale getirecek bir güç yaratılmıştır. 2178 sayılı karardan önce uluslararası işbirliğinin yanı sıra ulusal mekanizmalar da sorun ile başa çıkmak için bir referans noktasına sahip değildi. BMGK 2178 sayılı kararı daha sonra YTS'lerin faaliyetlerine ilişkin küresel mücadelenin yolunu açmıştır. Kararın alınması öncesinde, YTS'lerin tanımının dahi olmaması bu sorunu ele alma çabalarını engellemekteydi. Şimdi, YTS'ler ile mücadele konusunda somut kriterlere, ulusal ve uluslararası düzeyde bir yol haritasına sahibiz. Bundan önce uluslararası koordinasyon, ortaklaşa çalışma ve hatta işbirliği hususlarında büyük bir boşluk bulunmaktaydı.

BM Terörle Mücadele Komitesi (BM TMK), 14 Mayıs 2015 tarihinde "Yabancı Terörist Savaşçılardan Etkilenen Devletler Tarafından Güvenlik Konseyi 2178 (2014) sayılı kararının Uygulanması" başlıklı bir rapor yayımlamıştır.³ Rapor, YTS'lerin, vatandaşı oldukları devletler, seyahatlerinde geçiş yaptıkları devletler ve eylemli oldukları devletler ile komşu bölgeler için büyüyen bir tehdit olduklarının altını çizmektedir. Raporda "mezun" olarak adlandırılan yurduna geri dönen YTS'lerin uzun vadede vatandaşı oldukları ülkelere veya yerleşmeye karar verdikleri üçüncü ülkelere yönelik bir risk oluşturdukları vurgulanmıştır. BM TMK, YTS'lerden

en çok etkilenen 67 üye devleti tespit etmekte ve bölgede yaklaşık 30.000 YTS'nin varlığından bahsetmektedir. Bundan önce bireysel görüşmeler ve Sosyal Ağ Analizleri gibi sınırlı yöntemlere, tahminlere veya basından elde edilen bilgilere dayanarak hazırlanan bazı raporlar bulunuyordu. Bu BM raporu ile ilk kez, elimizde üye ülkelerin resmi onaylarının toplanmasıyla elde edilmiş kapsamlı bilgilere dayanan bir rapor bulunuyor. Bu noktada, daha önceki analizler ile BM TMK raporunun birbirleri ile tutarlı olduklarını ve dolayısıyla uluslararası toplumun bu olguyu kavramsallaştırma konusunda doğru yolda olduğunu belirtmekte fayda var.

Esasen BM TMK raporu üye devletler tarafından alınması gereken beş acil önlemi tanımlamaktadır:

1. YTS'lerin devlet-içi seyahatlerinin önlenmesi.
2. Hukuki yaptırım uygulanması.
3. İnternet üzerinden olan dahil olmak üzere terörizme teşvik ile mücadele.
4. Suç olarak kabul edilmesi.
5. Yabancı terörist savaşçıların finansmanı.

Bu beş husus uluslararası topluma YTS seyahatlerinin önlenmesi için "yapılması gerekenler" talimatlarını açıklamaktadır. Bu nedenle, bu beş hususu, hem YTS seyahatlerinin mevcut durumunu değerlendirmek, hem de YTS seyahatlerinin engellenmesi adına bir yol haritası oluşturmak için kullanabiliriz.

Özetle BM TMK, YTS seyahatlerinin engellenmesi hususunda dünyanın hazırlıksız yakalandığını ifade etmektedir. Dahası, bu sorunun acilen üstesinden gelinmesi için etkili bir uluslararası işbirliği gereklidir. Aslında, küreselleşme bireylerin tüm

dünyada seyahat etmelerini teşvik etmektedir. Bu anlayışı yansıtan küresel sistem, bireylerin hareketliliğinin önlenmesine yönelik etkili araçlardan yoksundur. Dolayısıyla bu ilke, YTS'lerin kolaylıkla tüm dünyada seyahat edebilmelerine imkân vermektedir. Şimdi seyahat özgürlüğünü tahfif etmeden YTS'leri aralarından çekmek için bireysel hareketliliği düzenle üzerinde düşünmenin zamanı gelmiştir. Kuşkusuz, bu büyük bir sorundur ve gerçek zamanlı uluslararası işbirliği, sınır güvenliğinin sıkılaştırılması ve otomatik Gelişmiş Yolcu Bilgi / Yolcu İsim Kaydı (API / PNR) sistemleri gibi önemli mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

2. Türkiye ve Yabancı Terörist Savaşçılar Sorunu

Daha önce başka bir yerde tartıştığım gibi Türkiye, IŞİD ve Suriye ile Irak coğrafyasındaki diğer terör örgütleri için çarpışan YTS'lerin oluşturduğu tehditlere oldukça açıktır.⁴ Birçok yönden, Türkiye'nin karşılaştığı güçlükler IŞİD karşıtı uluslararası koalisyonla katılan diğer ülkelere daha büyüktür. Pek çok ülke “mezun” YTS'lerle ilgili kaygı duyarken, Türkiye'nin kayguları sadece geri dönenleri değil aynı zamanda seyahatlerini ve çatışma alanını terk etmeye karar verdiklerinde Türkiye'de muhtemel ikametlerini de içermektedir. Ayrıca, Türkiye'nin bölgeye yakınlığının yanı sıra çatışma bölgesinden gelen yaklaşık iki milyon mülteci de ülke için potansiyel riskleri artırmaktadır.

Türkiye, Suriye ve Irak'ta IŞİD karşıtı uluslararası koalisyonun aktif bir üyesidir. Kurumsal olarak, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde, Türkiye şiddet içeren aşırıcılık ve terörizm ile mücadelede sorumluluklarını yerine getirmektedir. Türkiye'nin 30 yılı aşkın bir süredir terör örgütü PKK terörist örgütüne yönelik mücadelede edindiği deneyimi 11 Eylül terör saldırılarından sonra Afganistan'da üstlendiği rol gibi dünya genelinde terörizme karşı mücadelenin aktif bir üyesi olmuştur.

Aslında, geleneksel olarak el-Kaide gibi ci-hatçı Selefi hareketlere Türk vatandaşlarının katılımı, özellikle nüfusunun yüzde 98'inin Müslüman olduğu dikkate alındığında, oldukça sınırlıydı. Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye'de aşırıcılığın engellenmesinde önemli bir mekanizma olmuştur. Yine de 2.100 Türk vatandaşı Yabancı Terörist Savaşçı olarak Suriye'de ve Irak'ta terör örgütlerine katılmıştır ve bunlar ya canlı ya ölü ya da mezunlardır. Bu durum önceki dönemlerdeki dini referanslı şiddet yanlısı aşırıcı hareketlere katılımlara kıyasla Türk vatandaşı YTS'lerin sayısında gerçekleşmiş muazzam bir artıştır. Diğer bir deyişle, mevcut YTS dalgası Türkiye'deki eğilimi değiştirmiştir ve bu durum Türkiye'ye yönelik yüksek risk potansiyeli taşıyan bir tehdit yaratmıştır.

Türkiye, Suriye ve Irak'tan gelen sığınmacılar için büyük bir insani yardım operasyonunu gerçekleştirmektedir. Bir komşu ülke olarak Türkiye, Suriye iç savaşının başladığı 2011 yılından itibaren yaklaşık iki milyon sığınmacıyı kabul etmiştir. Özellikle rejimin baskısından kaçan Suriyeliler daha IŞİD'in terörist faaliyetleri başlamadan önce Türkiye'ye kaçmışlardı. Daha sonra, IŞİD'ten kaçan Suriye halkı da Türkiye'ye sığındı. Bazı krizlerde, komşu devletler ya askeri müdahalede bulunmayı ya da insani operasyonlar gerçekleştirmeyi seçmek zorunda kalırlar. Eğer Türkiye, Suriye krizinde askeri müdahale seçeneğini tercih etmiş olsaydı, ciddi yasal ve siyasi engellerin yanı sıra sahada askeri komplikasyonlar ile de karşı karşıya kalırdı. Türkiye insani operasyon seçeneğini tercih etti ve sınırlarını Suriye vatandaşlarına açtı.

Suriye ve Irak halkına yönelik IŞİD tehdidinin daha görünür olmasının ardından Türkiye'nin diğer ikilemi ortaya çıktı. Askeri bir operasyonda bulunmak, diğer bir deyişle IŞİD'e karşı kara cephesi açmak askeri ve insani yardımların eş zamanlı olarak gerçekleştirilmesi zor olduğu için söz konusu olamazdı. Terörist grupların potansiyel sızma tehlikesi bir tarafa, ne-

redeyse iki milyon sığınmacı pek çok nedenden ötürü Türkiye'nin hassasiyetini artırdı. Resmî açıklamalara göre, Türkiye sığınmacı operasyonları için 7 milyar dolardan fazlasını harcadı. Kabul etmek gerekir ki bu operasyonun ölçeği askeri bir operasyondan daha az değildir. Esas itibarıyla Türkiye, insani operasyon ile Esad rejiminden ve IŞİD'ten kaçan 2 milyon insanın kurtarılmasına öncelik verdi. Bu politikanın alternatifi Esad rejimi ve IŞİD'e karşı savaşmak olurdu. Türkiye kamuoyu ve özellikle Türk toplumunun askeri kayıplar konusundaki hassasiyeti de dikkate alınmalıdır. PKK terörü nedeniyle 30 yılda yaklaşık 30.000 kişinin kaybı, hala kamunun algılarını şekillendirmektedir. IŞİD terörü de dahil olmak üzere terör nedeniyle daha fazla ölüme kamunun tahammül göstermeyeceğini varsaymak doğru olacaktır. Türk halkı IŞİD'e karşı gerçekleştirilecek kara operasyonlarına destek olmayacaktır. Aksine, Türk halkı Suriyeli sığınmacılar için, başka bir deyişle insani yardım operasyonları için harcanan 7 milyar dolara karşı açıkça tepki göstermemiştir.

YTS'ler, kaynak ülkeleri, geçiş yaptıkları ülkeler, faaliyet gösterdikleri ülkeler ve komşu bölgelerine karşı giderek artan bir tehdit oluşmaktadır. Türkiye bu kategorilerin hepsine girmektedir. Mart 2014 ve Mart 2016 yılları arasında Türkiye'de 159 kişinin hayatını kaybetmesine sebep olan terör saldırıları genellikle geri dönenlerden oluşan YTS'ler tarafından düzenlenirken, IŞİD'in Avrupa'daki ve bir vakada da ABD'deki terör saldırıları ABD ve Avrupa'da bulunan IŞİD sempatizanları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu da Türkiye'nin batıya kıyasla daha ölümcül terör saldırılarına maruz kaldığı anlamına gelmektedir. Bunun sebebi Türkiye'nin çatışma bölgelerine yakınlığıdır ve bu dalganın diğer bölgelere yayılması beklenebilir.

Türkiye'ye karşı gerçekleştirilen IŞİD saldırılarını inceledikten sonra, YTS'lerin ve seyahatlerinin Türkiye'ye yönelik büyük bir tehdit oluşturduğunu kesinlikle söyleyebiliriz. Türkiye'ye yönelik IŞİD tehdidini

belirttikten sonra, şimdi YTS'lerin seyahati sorununa karşı Türkiye'nin tutumu konusuna dönebiliriz. Girişte belirtildiği üzere, bu değerlendirme Türkiye'nin YTS'lerin Türkiye'ye veya Türkiye'den yaptıkları seyahatlerin önlenmesi çabalarının durumunu açıklamak amaçlamaktadır.

a. YTS'lere yönelik uluslararası çabalarda Türkiye'nin tutumu

Daha önce bahsedildiği gibi, IŞİD karşıtı koalisyon, Terörle Mücadele Küresel Forumu (TMKF) ve BM TMK, hem IŞİD'e hem de YTS'lere karşı uluslararası çabaların temel direklerini oluşturmaktadır. Türkiye, IŞİD karşıtı koalisyonun bir üyesidir ve TMKF'nin eş başkanıdır. Bununla birlikte, Türkiye aktif bir şekilde bu örgütlere katkıda bulunmaktadır. Türkiye yakın zamanda, IŞİD Karşıtı Koalisyon'a hava üslerini açmanın ve IŞİD'e karşı sert güç önlemlerine başvurmaya başlamanın yanı sıra ülkede yaklaşık iki milyon sığınmacıya barınma sağlayan insani operasyon devam etmektedir. Bu gelişme, Türkiye'nin zayıf noktalarını artırmış ve koalisyonun diğer üyeleri ile karşılaştırıldığında terörist anjajman riskini en üst düzeye çıkarmıştır.

Eş başkan olarak Türkiye'nin TMKF'deki faaliyetleri dikkat çekicidir ve YTS'lerin isimlerini içeren giriş yasağı listesinin oluşturulması ve radikalizm ile mücadele programları gibi uluslararası işbirliğine dayanan bazı somut mekanizmaların kurulmasına öncülük etmiştir. Aynı zamanda, Birleşmiş Milletlerin bir üyesi olarak Türkiye, devlet ve toplum düzeyinde BM TMK'ya katkılar sunmaktadır. BM TMK'nın Mayıs 2015'de yayınlanan raporu, Türkiye'yi en çok etkilenen ülkelerden biri olarak tanımlamış ve Türkiye tarafından sunulan bazı bilgileri yayınlamıştır.

b. YTS'lerin Türkiye'ye seyahatlerini önleme çabalarındaki gelişmeler

YTS'lerin Türkiye üzerinden gerçekleştirdikleri seyahatleri önlemek Türkiye'nin

önceliklerinden biridir. Bu politikanın iki ayağı vardır: çok taraflı uluslararası platformlar ve iki taraflı kanallar üzerinden uluslararası işbirliği yoluyla elde edilen bilgi paylaşımına dayalı Türkiye'ye girişi yasaklama listesi; ve pasaport kontrol noktalarında kurulan Risk Analiz Birimleri.

Türkiye düzenli olarak, YTS'lerin Türkiye'ye girişlerini engellemenin ilk sütunu olan güvenilir bir giriş yasağı listesinin oluşturulması için bilgi paylaşımının gerekliliğinin altını çizmektedir. 2178 sayılı BMGK kararı giriş yasağı listesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmaların hızlandırılmasının önünü açmış olmasına rağmen amaçlarına ulaşmada kritik seviyenin çok gerisinde kalmıştır. Bir önceki raporumuzda sadece Şubat 2015 itibarıyla mevcut olan veriler analiz edilmişti. O zamandan bu yana istatistiklere dair yeni güncellemeler uluslararası işbirliğinde kaydedilen ilerlemenin analizini yapmayı mümkün kılmaktadır.

Ocak 2015'te giriş yasağı listesinde yer alan kişi sayısı 9.915 iken, Mart 2015 itibarı ile bu sayı neredeyse 19.000'e ulaşmıştır ve bu artış bize uluslararası işbirliğinin bugüne kadar ilerlemiş olduğunu göstermektedir. Geçmiş yıllarla kıyaslandığında, uluslararası toplumun farkındalığının artmakta olduğunu söylemek mümkündür. Uluslararası işbirliğinde kaydedilen ivme memnuniyet vericidir; fakat grafik aynı zamanda geçmişteki başarısızlıkları, yani çatışma bölgesindeki YTS'lerin tahmini sayısının 30.000'e kadar yükselişini de açıklamaktadır. Bu noktada, Türkiye veya diğer komşu ülkelere yapılan her bir YTS seyahatinin bilgi paylaşımı konusunda uluslararası işbirliğinin başarısızlığı olduğunu belirtmek gerekir. Giriş yasağı listesinde yer alan kişi sayısındaki artış YTS seyahatlerinin önlemede başarılı olunması ihtimalini yükseltmektedir.

Risk Analiz Birimlerine gelince, bu birimler Ocak 2015'e kadar 1.400 şahıs ile görüşme gerçekleştirmiş ve bunlardan 344'ünü kabul edilemez olarak nitelemiş-

lerdi. Eylül 2015'te bu rakamlar sırası ile 4.156 ve 1.109'a yükselmiştir. Bu çerçevede, Risk Analiz Birimlerinin gözle görülür biçimde işlevini yerine getirdiğini, etkili bir mekanizma olduğunu ve giriş yasağı listesindeki eksikliklerin giderilmesinde yenilikçi bir araç olduğunu belirtmek gerekir.

c. Türkiye'den Yapılan YTS Seyahatlerine Karşı Önlemlerin Durumu

Türkiye üzerinden YTS seyahatlerinin bir diğer ayağı ise çatışma bölgesine *Türkiye'den yapılan YTS seyahatleridir*. Bu seyahatleri analiz edebilmek için Türkiye'nin Suriye ve Irak ile olan sınırlarının güvenliğini arttırma çabasını incelemek gerekir. Konuyla ilgili hâkim söylem sınırların geçişken olduğudur. Fakat bu konuda ciddi bir analiz yapıldığında, birkaç noktanın dikkate alınması gerekmektedir. Türkiye'nin Suriye sınırı tarihsel olarak yasadışı geçişler ve kaçakçılık faaliyetlerinin konusu olmuştur. Dahası, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma sürecinin yaşandığı 20. yüzyılın ilk çeyreğinde sınırların yapay şekilde belirlenmesi aşiretleri ve kasabaları bölmüştür. Bu nedenle, bölünmüş aileler ve aşiretler geleneksel olarak sınırlardan geçmektedirler ve bunu önlemek ve kontrol etmek bu geçişlerin doğası nedeniyle zordur.⁵ Öte yandan, yaklaşık 2 milyon sığınmacı kabul ederek gerçekleştirdiği insani operasyonun getirdiği zorunluluklar nedeniyle Türkiye bahse konu olan sınırlarını tamamen kapatmamıştır.

3497 sayılı yasa gereği Türkiye'nin kara sınırlarının korunması sorumluluğunun emanet edildiği Türk Silahlı Kuvvetleri, Temmuz 2015 tarihinde Türkiye'nin Suriye sınırındaki kontrolü arttırmak için alınan önlemler konusunda ayrıntılı veriler yayınladı.⁶ Aslında, bu veriler tüm yasadışı sınır ihlallerinin tamamen engellendiğini ifade etmemektedir. Ancak, YTS'lerin ülke üzerinden geçişlerinin engellenmesi husu-

sunda Türkiye'nin ortaya koyduğu çabaların kapsamını analiz etmemize yardımcı olmaktadır. Türk Kara Kuvvetleri bölgeye askeri birliklerini konuşlandırmıştır ve Suriye sınırı boyunca envanterindeki İnsansız Hava Sistemleri/İnsansız Keşif Uçaklarının çoğunu kullanmaktadır. Bunların yanı sıra 2015'te Türk Ordusu fiziki güvenlik önlemleri kapsamında Suriye sınırı boyunca 363 km hendek, 90 km dikenli tel, 68 km toprak bloğu ve 7 km duvar inşa etmiş, 1210 km yolu yenilemiş ve 270 km yolu ışıklandırmıştır.

Hudut olaylarının sayısının yüksek olması daha fazla sayıda kişinin sınırı geçtiğine işaret etmektedir. Türkiye yetkililerin sınır geçirgenliğini azaltmak için hendekler, dikenli teller, toprak bloklar, aydınlatmalar ve yol inşa ettikçe yasadışı sınır geçişine teşebbüs eden kişi sayısı artmaktadır. Dolayısıyla, yıllar içinde yakalanan şahıs sayısında bir artış söz konusudur. Temmuz 2015 itibarıyla, yakalanan şahısların toplamı sığınmacıların yüzde 10'nuna eşittir; bu sayı 2011 yılından bu yana 175.120'ye ulaşmıştır. Bu şahısların tamamı YTS değildir; çoğu sınırı geçmeye çalışan sıradan sığınmacı, kaçakçı veya diğerleridir. Bununla birlikte, bu rakamlar bize YTS olgusu ile ilgili bir şeyler ifade etmektedir. İyimser bir bakış açısıyla, yakalanan her şahıs potansiyel YTS geçişinin engellenmesi konusunda konulan başka bir tuğladır. Kötümser bir bakış açısıyla, bir kısmı potansiyel olarak YTS olan daha fazla şahıs yasadışı yollardan sınırı geçmeye teşebbüs etmektedir. Bir başka deyişle, genel

anlamda, sınır geçişleri sorununun engellenmesi daha fazla çaba gerektirmektedir.

Sonuç

YTS seyahatleri sorununda Türkiye büyük ölçüde bu ağın nihai kullanıcısıdır ve elbette geçişlerin engellenmesi konusundaki her başarısızlık Türkiye'nin güvenliğine yönelik yeni bir tehdittir. Türkiye YTS'lerden, Suriye ve Irak'taki şiddet kullanan aşırıcılar ve terör örgütlerinden yüksek derecede tehdit algılamaktadır. YTS'ler vatandaşı oldukları devletlere, geçiş yaptıkları devletlere, faal oldukları devletlere ve bunların yanı sıra komşu bölgelere yönelik giderek büyüyen bir tehdit teşkil etmektedir. Türkiye, tüm bu kategorilere girmektedir. Bahar 2016 itibarıyla, IŞİD'in Türkiye'ye yönelik terörist eylemleri neticesinde 159 kişi hayatını kaybetmiş ve 800'den fazla kişi yaralanmıştır. Bu kayıplar Türkiye'nin tehdit algılamasının düzeyini göstermektedir.

BMGK 2178 sayılı karar ile IŞİD, el-Nusra ve benzeri terör örgütlerinin YTS'leri yasadışı ilan edilmiş ve bunlara karşı bütün tedbirlerin alınması yetkisini vermiştir. Ancak, IŞİD, el-Nusra ve başka terör örgütleri ile savaşmak için Suriye ve Irak'taki diğer örgütlere katılan başka "yabancı savaşçılar" da bulunmaktadır.⁷ Kuşkusuz, bu savaşçılar güvenlik teşkilatları için karışıklığa neden olmakta ve YTS'lere karşı oluşturulan uluslararası sistemde bir başka açık yaratmaktadır.

ENDNOTES

- 1 Bu makale daha önce yayınlanan [Haldun Yalçınkaya, *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, “Yabancı Savaşçılar ve Türkiye: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 2178 Sayılı Kararı Almasının İlk Yılına Dair Değerlendirme”, No31, Ekim2015] çalışmasının kısaltılmış halidir.
- 2 BM TMK'nın YTS'ler ile ilgili raporlarının tamamı için: <http://www.un.org/en/sc/ctc/resources/>
- 3 Raporun tamamı için: http://www.un.org/en/sc/ctc/docs/2015/N1514129_EN.pdf
- 4 Haldun Yalçınkaya, “Yabancı Terörist Savaşçılara Karşı Uluslararası İşbirliği: Türkiye'nin Tecrübesi,” *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi No.22*, Şubat 2015, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201533_policybrief22tur.pdf
- 5 Murat Yeşiltaş, “İç Savaşa Komşu Olmak: Türkiye'nin Suriye Sınır Güvenliği Siyaseti,” *SETA Analiz*, No. 136, Ağustos 2015. http://file.setav.org/Files/Pdf/20150827110513_sinir-guvenligi.pdf
- 6 “Suriye Sınırında Tedbirler Artırıldı,” *Anadolu Ajansı*, 22 July 2015, <http://www.aa.com.tr/tr/turkiye/suriye-sinirinda-tedbirler-arttirildi/23734>
- 7 Adam Rawnsley, “Meet the Americans Flocking to Iraq and Syria to Fight the Islamic State,” *Foreign Policy*, 26 Ağustos 2015, <https://foreignpolicy.com/2015/08/26/meet-the-americans-flocking-to-iraq-and-syria-to-fight-the-islamic-state/>

4. Bayram Sinkaya (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Nükleer Antlaşma Sonrası İran-Türkiye İlişkileri: Bir Kompartmanlaştırma Örneği¹

Özet

Birçok gözlemcinin beklentisinin aksine Türkiye, İran'ın nükleer programı etrafında uzun süreden beri devam eden anlaşmazlığın siyasi yoldan çözümünü amaçlayan ve P5+1 grubu ülkeleri ile İran arasında Temmuz 2015'te uzlaşmaya varılan nükleer anlaşmaya karşı 'ihtiyatlı' bir tutum aldı. Türkiye ve İran arasındaki ilişkiler nükleer anlaşmadan kısa bir süre sonra, muhtemelen jeopolitik kaygılar nedeniyle ciddi şekilde kötüleşti. İki ülke ilişkileri Ankara ve Tahran arasında üst düzey ziyaretlerde görüldüğü gibi kısa sürede normalleşti, fakat görüş ayrılıkları ve jeopolitik kaygılar aşılmadı. Bu makalede İran-Türkiye ilişkilerinde eşzamanlı olarak ortaya çıkan fakat birbirine zıt, birisi çatışma ve rekabet, diğeri işbirliği ve diyalog doğrultusunda etkili olan iki eğilime dikkat çekilmektedir. Bu iki zıt eğilimin eşzamanlı olarak ortaya çıkmasıyla Ankara ile Tahran arasında görünürde hızlı şekilde değişen ilişkileri açıklamak için bu çalışmada 'kompartmanlaştırma' kavramı önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk-İran ilişkileri, nükleer anlaşma, Ortadoğu, Erdoğan, Ruhani, kompartmanlaştırma, Suriye krizi, mezhepçilik

Abstract

Contrary to the expectations of many observers, Turkey adopted a 'cautious' stand with regard to the nuclear deal between Iran and the P5+1, finalized in July 2015, which aimed at a political solution to the long-lasting controversy over Iran's nuclear program. Relations between Turkey and Iran worsened considerably soon after the nuclear deal, arguably for geopolitical reasons. While the two countries qu-

ickly reinstated their relations, as signified by high-level visits between Ankara and Tehran, they have not overcome their differences and geopolitical concerns. This article draws attention to the two simultaneously working but contrasting trends in Iran-Turkey relations; one working for conflict and competition and the other for cooperation and dialogue. In order to explain the seemingly rapid changes in relations between Ankara and Tehran through the simultaneous operation of these two contrasting trends, this study offers the concept of compartmentalization.

Key Words

Turkish-Iranian Relations, Nuclear Deal, Middle East, Erdoğan, Rouhani, Compartmentalization, Syrian Crisis, Sectarianism.

Giriş

İran ve Türkiye, uzun süreden beri karmaşık bir ilişki içinde olan iki komşu ülkedir. İran – Türkiye ilişkileri tarihi konusunda ünlü akademisyen Gökhan Çetinsaya'nın da altını çizdiği gibi İran ve Türkiye ilişkileri tarihiyle ilgili incelemeler, birbiriyle çelişen ama hemen hemen eşzamanlı iki eğilimin var olduğunu ortaya koymaktadır.² Bir taraftan, belirli siyasi, ekonomik ve güvenlik konularında iş birliği ve diyalog eğilimi mevcutken diğer taraftan, bir takım jeopolitik ve ideolojik faktörlerden kaynaklanan rekabet ve çatışma eğilimi bulunmaktadır. Birçok konuda aralarındaki büyük farklılıklara ve anlaşmazlıklara rağmen iki ülke ilişkilerini belirli bir seviyede yürütmeyi başarmıştır. Pragmatizm, çatışma ve işbirliği bu ilişkinin doğasında var olan unsurlardır. Bu nedenle İran ve Türkiye arasında tam bir dostluktan veya

düşmanlıktan söz etmek mümkün değildir.

İki ülke arasındaki ilişkilerin karmaşık doğası son on yılda oldukça belirginleşti. 2001-2011 yılları arasında Ankara ve Tahran ekonomik ve siyasi ilişkilerde benzeri görülmemiş bir ilerleme kaydetti. Fakat buna rağmen Türk İnan ilişkileri, iki ülkenin ittifak ilişkilerinde, siyasi stratejilerinde ve bölgesel perspektiflerindeki önemli farklılıklar nedeniyle stratejik ortaklığa dönüşmedi.³ Ayrıca Suriye’de isyan ve Irak üzerindeki rekabeti de içeren birçok bölgesel gelişme iki ülke arasındaki anlaşmazlığı ve gerilimi artırdı. Ancak bölgesel meselelerdeki farklılıklar iki taraflı siyasi ve ekonomik konularda İnan ve Türkiye arasındaki işbirliği ve diyalogu sona erdirmeydi. Hatta, ilişkileri geliştirmek amacıyla Ankara ve Tahran, Ocak 2014’te Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi kurulması konusunda anlaşdı ve tercihli ticaret anlaşması imzalandı.

Benzer şekilde nükleer anlaşmadan (Kapsamlı Ortak Eylem Planı, JCPOA) sonra Türkiye’nin İnan ile ilişkileri, ilişkilerinin karmaşık doğasını bir kez daha göstermiştir. Anlaşmadan sonra Ankara-Tahran ilişkilerinde bir süreliğine rekabet ve çatışma unsurları etkili olmuştur. Oysa, İnan’ın “barışçıl nükleer programı”na desteği ve ülkeye uygulanan yaptırımları eleştirisi nedeniyle Türkiye, bazı kesimlerce İnan nükleer programının “avukatı” olarak nitelendirilmişti.⁴ Bu nedenle Türkiye’nin, İnan nükleer programıyla ilgili uzun süren tartışmaya diplomatik bir çözüm getiren İnan ve P5+1 ülkeleri arasındaki anlaşmayı memnuniyetle karşılayacağı düşünülmüştü.⁵ Hem komşu ülkedeki yaptırımların kalkması, hem de dirençli Türk-İnan dostluğu nedeniyle Türkiye’nin bu anlaşmanın en büyük kazananlarından biri olacağı düşünülmüştü. Türkiye’nin anlaşmayı memnuniyetle karşılayacağı beklentilerinin aksine Türk yetkililerin anlaşmanın etkilerine dair yaptığı açıklamalar son derece temkinliydi. Anlaşmayı hoş karşılamasına rağmen Türkiye İnan’dan bölgesel politi-

kalarını gözden geçirmesini istedi. Dahası Ağustos 2015’te İnan Dışişleri Bakanı Cevad Zarif’in Türkiye ziyaretinin son anda iptal edilmesinde de görüldüğü gibi nükleer anlaşmadan kısa bir sonra Ankara ve Tahran arasındaki ilişkiler kötüleşti. Ondan sonra İnan’da ve Türkiye’de çoğunlukla resmi ve hükümet yanlısı medya tarafından devamlı dile getirilen karşılıklı suçlamalar nedeniyle Ankara ve Tahran arasındaki ilişkiler giderek daha da kötü bir hal aldı. Bu arka plana karşın iki ülke arasında işbirliği ve diyalog, Türkiye Başbakanı Ahmet Davutoğlu’nun 4 Mart 2016 Tahran ziyaretiyle yeniden gün yüzüne çıktı. Bu ziyaretten kısa bir süre sonra İnan Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani Ankara’ya gitti ve Türk mevkidaşı Recep Tayyip Erdoğan ile 16 Nisan 2016’da gerçekleşen 3. Yüksek Düzeyli İşbirliği Konsey Toplantısına başkanlık etti.

Bu makalenin amacı İnan ve Türkiye arasındaki çatışma ve işbirliği eğilimlerinin karşılıklı etkileşimini analiz etmektir. Makalede iki komşu ülkenin özellikle 2002’den sonra ilişkilerini kompartmanlaştırdıkları ve bu durumun farklılıklarını belirli bir noktada tutmalarını ve ikili ilişkilerini geliştirmelerini mümkün kıldığı ileri sürülmektedir. Birçok bölgesel konudaki farklılıklarına rağmen İnan ile Türkiye arasında ikili ilişkilerin geliştirilmesine yardımcı olan kompartmanlaştırma, nükleer anlaşmadan sonra da görülmektedir.

Ankara – Tahran İlişkilerinde Kompartmanlaştırma

Yarışan eğilimlerin varlığı, İnan-Türkiye ilişkilerinin karmaşık yapısını anlamaya çalışırken iki farklı zorluğa sebep olmaktadır. Birincisi, yarışan eğilimler, Ankara ve Tahran arasındaki dostça ya da çekişmeli ilişkilerde görünürde yükselme veya düşüş algısına yol açmasıdır. Bu nedenle konuya ilişkin literatürün önemli bir bölümü yükselen trendlerden birini, çatışma ya da işbirliğini, açıklamaya çalışmaktadır.⁶ Ancak iki ülke arasındaki ilişkilerin hızla değiştiği

algısına rağmen ne rekabet ve çatışma ne de işbirliği ve diyalog eğilimleri iki ülke ilişkilerinde baskındır. Türkiye'nin anlaşma sonrasında İran ile kısa bir süre içinde önce kötüleşen daha sonra iyileşen ilişkileri bu tespiti desteklemektedir. Bu durum Türkiye-İran ilişkilerini ele alırken ikinci soruyu akla getirmektedir: İran-Türkiye ilişkilerinde neredeyse eş zamanlı ama birbirine zıt olan eğilimlerin varlığını nasıl açıklayabiliriz? Başka bir deyişle, aynı hükümetlerin işbaşında olduğu kısa bir süre içinde Türkiye'nin nükleer anlaşmaya karşı temkinli yaklaşmasını, anlaşma sonrasında İran ile ikili ilişkilerin önce kötüleşmesini, fakat hemen sonra ikili ilişkilerde kaydedilen ilerlemeyi nasıl açıklayabiliriz?

Pek çok araştırmacı ikili ilişkilerin karmaşık doğasını pragmatizmle açıklama eğiliminde olmuştur. Bu görüş, Türk-İran ilişkilerinin iç içe geçmiş jeopolitik ve ideolojik faktörlerin eşlik ettiği tarihi bir rekabet ekseninde olduğunu varsayar. Ancak mevcut ekonomik ve siyasi imkanlarını dikkate alarak iki ülke siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmeyi faydalı bulmuştur.⁷ İran-Türkiye ilişkilerinde kaydedilen ilerlemeyi pragmatizm üzerinden, çatışmaları ise jeopolitik ve ideolojik sebepler üzerinden açıklamak literatürde yaygın bir eğilimdir. Fakat bu bakış açısı pragmatizm ve rekabet arasındaki değişimin sebeplerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Ayrıca çatışma ve işbirliği trendlerinin eşzamanlılığını da göz ardı etmektedir.

Bu sorunların üstesinden gelmek ve İran ile Türkiye arasındaki ilişkilerin karmaşık yapısını açıklamak için bu makalede "kompartmanlaştırma" kavramı ortaya atılmaktadır.⁸ Aslında kompartmanlaştırma, birçok hükümet tarafından çağdaş uluslararası ilişkilerdeki karmaşık durumlarla başa çıkma yöntemi olarak kullanılan bir dış politika davranışıdır.⁹ İşbirliğinin getirilerinden vazgeçmeyi göze alamayan hükümetler muhtemel işbirliği şekilleri ile çatışma kaynaklarını birbirinden ayırmak amacıyla ilişkilerini kompartmanlaştırma yoluna gitmektedir. Dış politika meseleleri-

nin kompartmanlaştırılması ortak kaygılar, ortak çıkarlar veya uyumsuzluk konuları üzerine kurulabilir. Bu, devletler arasında ihtilafli meselelerin çözümü ve anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması anlamına gelmez, fakat işbaşındaki hükümetlerin anlaşmazlık konularının ikili ilişkilerinin geneli üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerini asgari düzeyde tutma çabasını ve bu yöndeki iradesini gösterir. Bir başka deyişle hükümetler, aralarındaki farklılıkların ve anlaşmazlıkların, yani çatışma ve rekabet eğiliminin işbirliği alanlarını zayıflatmasına ve işbirliğine baskın gelmesine izin vermez.

İran ve Türkiye arasındaki ilişkilerin kompartmanlaştırılması, özellikle Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet N. Sezer'in Tahran'a resmi ziyarette bulunduğu 2002 yılından sonra gözlemlenebilmektedir. Bu ziyaret, İran-Türkiye ilişkilerinin rasyonelleşmesine, yani iki devletin ideolojik farklılıkları bir kenarda tutup ortak çıkarlara ve işbirliğine odaklanmalarına zemin hazırlamıştır.¹⁰ Akabinde Ankara ve Tahran arasında siyasi, ekonomik ve güvenlik ilişkileri dikkate değer şekilde gelişmiştir. Kasım 2002'de iktidara gelen AK Parti hükümeti bu süreci desteklemiştir. Bir zamanlar Türkiyeli seçkinler tarafından tehdit olarak algılanan İran Ankara'da bölgesel güvenlik meselelerinde ve PKK terörizmiyle mücadelede ortak olarak görülmeye başlanmıştır.¹¹ İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2001'de 1.2 milyar dolardan 2011'de 15 milyar dolara yükselmiş¹² ve 2009 yılı 'Türkiye-İran Kültür Yılı' ilan edilmiştir. Bu sırada Türkiye İran'ın barışçıl nükleer faaliyetlerine destek vermiştir.

Ancak İran-Türkiye ilişkilerinin rasyonelizasyonu ve kompartmantalizasyonu 'stratejik ortaklığa' dönüşmedi. Bir takım faktörler İran-Türkiye ilişkilerinin daha ileri gitmesini engelledi. Diğer bir ifadeyle, rekabet ve çatışma trendi iki ülke arasındaki ilişkileri etkilemeye devam etti.¹³ Öncelikle, İran ve Türkiye arasındaki temel siyasi farklılıklar iki ülkenin dış politika yönelimlerini karşıt taraflara doğru şekillendirmiştir. İç ve dış politikalarındaki

ılımlaşmaya rağmen hala 'devrimci' İran uluslararası ilişkilerde ve bölgesel meselelerde liberal ve Batı-eğilimli Türkiye'den daha farklı görüşlere sahiptir. İki ülke farklı dünya görüşlerinin bir uzantısı olarak birbirleriyle zıtlaşan ittifaklar ve stratejik ilişkiler geliştirmişlerdir. Bununla birlikte Arap Baharının bölgesel etkileri Ankara ve Tahran arasındaki rasyonelleşmiş ve kompartmanlaştırılmış ilişkileri zora sokmuştur.¹⁴ İki ülkenin bölgesel politikaları özellikle Suriye krizi konusunda büyük bir uyumsuzluk göstermiştir. Türkiye, İran'ın kararlılıkla desteklediği Esad yönetimine karşı mücadele eden muhalifleri desteklemiştir.

Bölgesel meselelerdeki uyumsuzluğa ve Suriye konusundaki anlaşmazlıklara rağmen Ankara ve Tahran ikili seviyede iyi ilişkiler sürdürmeye devam etti.¹⁵ Başbakan ve cumhurbaşkanı düzeyinde karşılıklı üst-düzyer ziyaretler gerçekleştirildi. Dahası, 2014'te iki ülke Tercihli Ticaret Anlaşmasını imzaladı ve Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyini kurdu. Böylece iki komşu ülke bölgesel farklılıklarının etkilerini sınırlı tutmayı başardı ve ikili ilişkilerini geliştirdi.

Türkiye ve İran'ın Nükleer Programı

İran nükleer programı, Ağustos 2002'de Natanz'da ve Arak'ta daha önce bildirilmeyen nükleer tesislerin ifşa edilmesiyle İran ve Batı arasında tartışmalı bir meseleye dönüştü. İddialara göre İran, uranyum zenginleştirme santrali ve ağır su reaktörü inşa ediyordu ve bu İran'ın nükleer silah programını hızlandırması anlamına geliyordu. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA) da İran hükümetinin Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşmasının (NPT) hükümlerine uymadığına ve İran'da deklere edilmeyen nükleer materyal bulunduğuna yönelik endişeleri olduğunu açıkladı. Türkiye'de bazı yetkililer ve Genel Kurmay Başkanı dahil güvenlik eliti İran'ın nükleer programıyla ilgili kay-

gılarını ifade etti ve bu programı bölgesel güvenliğe ve Türkiye'nin milli çıkarlarına bir tehdit olarak nitelendirdi. Ancak, İran ile ekonomik ilişkileri geliştirme eğiliminde olan AK Parti hükümeti meseleye neredeyse kayıtsız kaldı ve bekle ve gör politikası izledi. Ayrıca Türkiye, uluslararası anlaşmalar ve NPT'ye uymak koşuluyla İran'ın barışçıl nükleer teknolojiye sahip olma hakkı olduğunu dile getirdi ve meseleye diplomatik bir çözüm gerektiğini savundu.¹⁶

Mahmud Ahmedinejad'ın İran'ın yeni cumhurbaşkanı olduğu 2005 yılının ortalarına gelindiğinde, AB Üçlüsünün (EU-3, İngiltere, Fransa ve Almanya) İran'ın nükleer meselesine barışçıl bir çözüm bulmak için başlattığı girişimler başarısız oldu. Bu noktada, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu İran nükleer dosyasını BM Güvenlik Konseyi'ne sevk etti. Aynı zamanda, Batılı müttefikleri Türkiye'den nükleer meselesi konusunda pozisyonunu netleştirmesini istedi. Özellikle Amerikalı yetkililer İran nükleer programına karşı kesin bir Türk işbirliği talep etti. Devam eden anlaşmazlık ve İran ile ABD arasında yükselen tansiyon Türkiye'yi daha da rahatsız etti. Türk hükümeti, İran nükleer tesislerini yok etmeye yönelik muhtemel bir Amerikan askeri operasyonundan veya İran'ı izole etmeyi amaçlayan ağır yaptırımlar uygulanmasından endişe ediyordu ve bu adımların bölgesel istikrarsızlığı daha da kötüleştireceğini düşünüyordu. Diğer taraftan Türkiye, Türk malları için değerli bir pazar olan ve Türkiye'nin petrol ve doğal gaz talebinin önemli bir kısmını karşılayan İran'la komşuluk ilişkilerini iyi tutmak istiyordu.

Bu nedenle Türkiye pasif politikasını bırakıp, nükleer anlaşmazlığa siyasi bir çözüm bulmak amacıyla meselede kolaylaştırıcı bir rol almaya karar verdi. Meselenin diplomatik yollarla çözümü, Türkiye'yi yakın müttefikleri ve komşusuyla sıcak ilişkileri arasında bir denge bulmaya çalışmaktan kurtaracak ve İran ile Batı arasında büyüyen anlaşmazlığın muhtemel olumsuz

etkilerini önlemiş olacaktı. Bu bağlamda Türkiye Nisan 2007'de, o zamanlar İran'la müzakerelerden sorumlu AB yüksek temsilcisi Javier Solana ve İran baş müzakerecisi Ali Laricani arasında gerçekleşen toplantıya ev sahipliği yaptı. İran'ın nükleer haklarını tanıdığını tekrarlayan Türk yetkililer İranlı mevkidaşlarından müzakerelerde olumlu bir rol oynamalarını ve Batı'nın endişelerini gidermek için UAEA ile işbirliğini geliştirmelerini istedi. Birkaç tur sonrasında müzakerelerin sonuçsuz kaldı ve BM Güvenlik Konseyi, İran'dan uranyum zenginleştirme programını durdurmasını, UAEA ile tam bir işbirliği içinde olmasını ve İran'ın nükleer ve füze programını hedef alan sınırlı yaptırımlar uygulanmasını öngören bir takım kararlar aldı [Güvenlik Konseyi Kararları 1696 (2006), 1737 (2006), 1747 (2007), 1803 (2008), 1835 (2008)].

İran ve P5+1 ülkeleri (Haziran 2006'da İran ile müzakere eden EU-3'nin yerini alan BM Güvenlik Konseyinin beş daimî üyesi ve Almanya, EU-3+3 olarak da anılır)¹⁷ arasında müzakerelerin başarısız olması üzerine Türkiye bir adım daha atmış ve gerilimin yükselmesini önlemek ve sorunu diplomatik kanallarla çözmek amacıyla taraflar arasında resmi olarak arabuluculuk yapma yoluna gitmiştir. O zamanlar Başbakan olan Erdoğan Kasım 2008'de Washington ziyaretinde Türkiye'nin geçmiş tecrübelerine dayanarak Amerika ve İran arasında resmi olarak arabuluculuk yapabileceğini dile getirmiştir.¹⁸ O dönemin Dışişleri Bakanı olan Hillary Clinton Türkiye'nin arabuluculuk teklifini olumlu karşılarsa da İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad Türk arabuluculuğuna ihtiyaç olmadığını dile getirerek teklifi açıkça reddetmiştir.¹⁹ Arabuluculuk girişiminin reddedilmesine rağmen Türk hükümeti İran yanlısı bir duruş benimsemiştir. Başbakan Erdoğan birkaç defa, kendileri nükleer silahlara sahip olduğu halde ve NPT'ye taraf olmayan diğer bazı nükleer ülkelere karşı sessiz kaldıkları halde İran'ın nükleer programına karşı çıktıkları için Batılı ülkeleri ikiye bölümlü olmakla suçlamış ve kimsenin İran'ı ba-

rışçıl nükleer programı yüzünden tehdit etmeye hakkı olmadığını söylemiştir.²⁰ Bu tür açıklamalar bazı çevrelerin Erdoğan'ı İran'ın 'avukatı' rolünü oynamakla itham etmesine sebep olmuştur.²¹

Bununla beraber, İran ve P5+1 ülkeleri arasında İran'ın zenginleştirilmiş uranyum stokunu yurtdışına göndermesi karşılığında Tahran Araştırma Reaktörü için nükleer yakıt temin edileceğine ilişkin öneri üzerine görüşmelerin başarısız olmasının ardından Türkiye fiilen arabulucu haline gelmiştir. O zamanki UAEA Direktörü Muhammed el-Baradei, Viyana grubu (ABD, Rusya ve Fransa) tarafından İran'a uranyum yakıtı temin edilene kadar İran'ın düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyum stokunun Türkiye'nin gözetimine verilmesini önerdi. Bu öneri Türkiye tarafından hemen kabul edildi ve ABD ile Rusya tarafından da desteklendi. Ancak İran Baradei'nin önerisine temkinli bir şekilde yaklaştı ve düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyumu ülke dışına göndermeyeceğini açıkladı. Türkiye yine de bir taraftan İran'a nükleer takası anlaşması konusunda uzlaşmacı olması için baskı yapmaya devam etti, diğer taraftan ABD, AB ve UAEA yetkilileriyle görüşmeleri sürdürdü.²² Başkan Obama'nın talebi üzerine Nisan 2010'da Brezilya da Türkiye'nin arabuluculuk girişimlerine katıldı. Nihayet Brezilya ve Türkiye, Mayıs 2010'da Viyana grubu ile İran arasında takas anlaşmana bir çerçeve sağlaması öngörülen Tahran Bildirisini imzalaması için İran'ı ikna etti. Ancak Viyana grubu bildiriye yetersiz buldu ve reddetti. Ardından İran'a karşı yeni bir BM Güvenlik Konseyi kararı (RES 1929) kabul edildi. O zaman BM Güvenlik Konseyindeki geçici koltuklardan birinde oturan İran'ın nükleer ve füze programını hedef alan sınırlı yaptırımlar uygulanmasını öngör, İran'a nükleer programı dolaşısıyla ağır yaptırımlar uygulanmasını öngören 1929 sayılı karara karşı oy kullandı.

Hem Tahran Bildirisinin reddedilmesi hem de İran'a karşı yeni yaptırımların kabul edilmesiyle hayal kırıklığına uğrayan

Türkiye, Batı'yı açıkça eleştirdi. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Batılı yetkililerin talep ettiği neredeyse her şeyi karşıladığı halde bildirinin reddedilmesinin Batı'nın nükleer teknoloji üzerinde tekeline sürdürmek istediği anlamına geldiğini söyledi.²³ Dahası Türkiye, İran'ın barışçıl nükleer haklarını tanımadıkları halde İsrail'in deklare edilmemiş nükleer silahlarını göz ardı ettikleri için Batı ülkelerini ikiyüzlü hareket etmekle suçladı. Ayrıca, Türkiye sadece birkaç ülke tarafından hazırlanıp BM'nin geri kalan üyelerinin kabul etmesi için dayatıldığı iddia edilen yaptırımlar konusunda da muhalif bir tutum aldı. Yaptırımların kendisini de eleştiren Türkiye, bir sonuca varmayan bu yaptırımların izole edilmiş bir İran'ın daha da radikalleşmesine sebep olabileceğini öne sürdü. BM Güvenlik Konseyi tarafından onaylanan yaptırımları takip etse de Türk hükümeti İran üzerindeki tek taraflı ABD ve AB yaptırımlarına meydan okumayı sürdürdü ve yaptırımları eleştirdi.

Türkiye'nin aktif arabuluculuk girişimleri Tahran deklarasyonunun reddinden sonra kesildi ve Türkiye kolaylaştırıcı rolüne geri döndü. Diplomatik bir çözüme olanak sağlamak amacıyla Türkiye gönüllü olarak 21-22 Ocak 2011'de İstanbul'da P5+1 ve AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton ile İran'ın nükleer baş müzakerecisi Said Celili arasında gerçekleşen yeni müzakerelere ev sahipliği yaptı.²⁴ Taraflar Nisan 2012'de İstanbul'da tekrar bir araya geldi. Fakat özellikle Suriye meselesinde olmak üzere bölgesel konulardaki farklılıkları nedeniyle Ankara ve Tahran arasındaki gerilimin yükselmesinden dolayı sonraki müzakerelerin yapılacağı yer değişti.²⁵ Türkiye yine de Temmuz 2012'de İstanbul'da P5+1 ve İran arasında gerçekleşen alt seviye görüşmelere ev sahipliği yaptı.

Ağustos 2013'te Hasan Ruhani İran'ın yeni cumhurbaşkanı olarak göreve başladı ve nükleer anlaşmazlık konusuna diplomatik bir çözüm getireceğini vaat etti. Eylül 2013'te BM Genel Kurulu sırasında Cum-

hurbaşkanı Abdullah Gül İranlı mevkidaşıyla New York'ta bir araya geldi. Dışişleri Bakanı Davutoğlu da İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif ile görüştü. Türkiye, Suriye'de çözüme ulaşılabilmesi için İran'dan yapıcı bir rol üstlenmesini istedi ve kısa bir süre içinde yeniden başlaması beklenen P5+1 ülkeleri ile İran arasındaki müzakerelerde kolaylaştırıcı bir rol oynamak için hazır olduğunu bildirdi.²⁶ İran ve ABD arasındaki gizli görüşmelerin yanı sıra, İran ile P5+1 ülkeleri arasında görüşmeler Kasım 2013'te Cenevre'de başladı. Ancak bu kez Türkiye, tarafları barışçıl bir çözüme ulaşma konusunda teşvik etmek dışında müzakere sürecinde önemli bir rol oynamadı.

Ankara ve Tahran arasındaki üst-düzey ziyaretlere rağmen nükleer meselesi Türk-İran ilişkilerinde önemini kaybetti. Fakat, Türk ve İranlı yetkililer İran nükleer programıyla ilgili görüşmelerde başta sağlanan ilerlemeden ve bölgede kitle imha silahlarının varlığına karşı aynı çizgide olmalarından duydukları memnuniyeti dile getirdiler. Ayrıca, İranlı yetkililer İran nükleer programına verdiği destekten, siyasi bir çözüm arayışından ve İran üzerindeki yaptırımların kaldırılmasına yönelik çabalarından dolayı Türkiye'ye teşekkür ettiler.²⁷ Hatta, Zarif, Türkiye'nin İran ve çevre ülkeler arasındaki komşuluk ilişkilerine iyi bir model olduğunu söyledi.²⁸

Türkiye'nin Anlaşmaya Yönelik Tepkileri: 'İhtiyatlı iyimserlik'

20 ay süren müzakerelerin ardından İran, 14 Temmuz 2014'te Viyana'da P5+1 ülkeleri ile Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP, JCPOA) üzerinde anlaşta. Böylece İran ve Batı arasında uzun zamandır süren anlaşmazlık diplomatik kanallarla çözülmüş oldu. İran nükleer programına ilişkin bütün yaptırımların kaldırılması karşılığında, zenginleştirme faaliyetlerini sınırlandırmayı ve bütün nükleer faaliyetlerini Ek Protokol kapsamında UAEA'nın onayına açmayı kabul etti.²⁹

İran ve Batı arasındaki anlaşma dünya genelinde bir ilgi uyandırdı. Ancak, Türk seçkinler ve kamuoyu anlaşmanın Türkiye üzerindeki muhtemel etkileri konusunda görüş ayrılığı yaşadılar. Elit kesimin büyük bir kısmı anlaşmanın Türkiye-İran ilişkileri üzerindeki etkileri konusunda endişeliydi. Anlaşmanın İran'a bölgesel siyasette sınırsız hareket özgürlüğü sağlayabileceği ve bu durumun İran'ı daha güçlü ve saldırgan kılabileceğinden endişe ediliyordu.³⁰ Yapıtların kaldırılması ve İran'ın yaklaşık 100 milyar dolar değerindeki dondurulmuş mal varlıklarının serbest bırakılması İran'ı Ortadoğu'da daha agresif bir politika izlemesi için cesaretlendirebilirdi. Dahası, İran ve ABD arasında 'büyük pazarlık' fikrinden endişe ediyorlar ve bölgede İran ile ABD arasında gelişen işbirliğinin niha-yetinde Türkiye'nin çıkarlarına karşı olabileceğinden korkuyorlardı.³¹ Bazı İranlı politikacıların İran'ın bölgedeki gücünün '4 Arap başkentini kontrol' edecek kadar arttığını söyleyen abartılı ifadelerine ek olarak,³² ABD'nin bölgesel meselelerde 'Şii İran'ı desteklemeye karar verdiğine' yönelik iddiaların yayılması³³ Türkiye'de anlaşmanın olumsuz karşılanmasına katkıda bulundu. Ortadoğu'daki hayli kutuplaşmış duruma bakılacak olursa, iki eski düşman arasındaki 'örtülü ittifak' sadece Suudi Arabistan'a ve İsrail'e değil, Türkiye'ye karşı da bölgesel dengeleri bozacağı düşünülüyordu.³⁴

Öte yandan, Türk seçkinlerinin önemli bir kısmı İran ile P5+1 ülkeleri arasında yapılan anlaşmanın sonuçları konusunda iyimser bir tutum sergilemiştir.³⁵ Öncelikle, anlaşma nükleer program üzerindeki gerilimi düşürecek ve İran ile Batı arasında ilişkilerini dengelemek zorunda olan Türkiye'yi rahatlatıyordu. Dahası, anlaşma Türkiye'nin güvenliğine karşı nükleer bir İran'dan kaynaklanan muhtemel riskleri geçici bir süreliğine de olsa sona erdirecekti.³⁶ Buna ek olarak, yapıtların kalkmasıyla İran'ın uluslararası sisteme siyasi ve ekonomik olarak yeniden entegre oluşu bölgede genel olarak güvenliğin ve ekonominin gelişmesini sağlayacaktı.

Son olarak anlaşmanın bir parçası olarak yapıtların kaldırılması Türkiye ve İran arasındaki ticaret ilişkilerini geliştirecekti. İran, Türk ihracatı için önemli bir pazar olmuştur. Türkiye-İran İş Konseyi Başkanı Rıza Eser İran'a ihracatın şu anki 4 milyar dolar seviyesinden 8-10 milyar dolar düzeyine çıkabileceğini söylemiştir.³⁷ Ayrıca İran bazı kesimlerce güvenilir bir petrol ve doğal gaz kaynağı olarak görülmektedir. Türkiye'nin bölgede enerji iletim merkezi olma isteği düşünülecek olursa İran ile Batı arasındaki ilişkilerin gelişmesi İran'ın uluslararası doğal gaz boru hattı projelerine katılmasını kolaylaştırıcaktır. Son olarak, şu anki süreç İran'ın Dünya Ticaret Örgütüne atılmasıyla sonuçlanırsa ticari standartlar oluşturulacak ve gümrük vergileri azaltılacaktır ki bu durum Türk-İran ekonomik ilişkilerini gelişmesini hızlandıracaktır.

Türk hükümetinin anlaşmaya karşı tutumu tereddütlüydü ve bazı uzmanlar tarafından "temkinli iyimserlik" olarak nitelendirildi.³⁸ Örneğin Maliye Bakanı Mehmet Şimşek düşüncelerini Twitter'da paylaşmış ve şu açıklamayı yapmıştır: "İran nükleer anlaşması Türk ekonomisi için çok iyi bir haber, iki ülke arasındaki ticaret ve yatırımları artıracaktır."³⁹ Benzer şekilde Enerji Bakanın Taner Yıldız anlaşmayı memnuniyetle karşılamış, anlaşmanın Türkiye ve İran arasındaki enerji ilişkilerine yardım edeceğini söylemiştir.⁴⁰ Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi İran'ı 'fırsatlar ülkesi' olarak nitelendirmiştir.⁴¹ Bu kişiler, yapıtların kaldırılması ile İran'a yabancı yatırım akışının önünü açacağını ve bunun petrol fiyatları açısından da önemli yansımaları olacağını düşünmüştür. Başbakan Davutoğlu anlaşmaya yönelik memnuniyetini dile getirmiş ve yapıtların kaldırılmasını olumlu bir gelişme olarak nitelmiştir. KOEP ile Türkiye ve Brezilya arabuluculuğunda imzalanan Tahran Bildirisi arasındaki benzerlikleri hatırlatan Davutoğlu, "Bu anlaşmaya keşke daha önce varılsaydı" dedi.⁴² Cumhurbaşkanı Erdoğan, İranlı mevkidaşını telefonda tebrik etti. Diğer taraftan anlaş-

manın İran'ın bölgesel politikaları üzerindeki belirsiz etkileri Türkiye'nin endişelerini artırdı. Dışişleri Bakanlığınca yapılan resmi açıklamada taraflar diplomatik bir çözüme ulaşıldığı için tebrik edilmiş ve “anlaşmanın tam olarak uygulanmasının bölgede barış, güvenlik ve istikrar bakımından hayati önem taşıdığı” altı çizilmiştir. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu anlaşmayı memnuniyetle karşıladığını belirtmiş, ancak İran'dan özellikle “Suriye, Irak, Lübnan ve Yemen'deki rolünü gözden geçirmesini” ve “mezhep eksensizlik politikalarından vazgeçmesini” istemiştir.⁴³

Aslında Türkiye bir süreden beri İran'ı bölgede hegemonya kurmaya çalışmakla, bölge ülkelerini istikrarsızlaştırmakla ve mezhepçi politikalar izlemekle itham ediyordu. Cumhurbaşkanı Erdoğan Nisan 2015 Tahran ziyaretinden hemen önce İran'ı bölgede “hegemonya arayışı” olmakla suçlamış ve İran'dan Suriye, Irak ve Yemen'deki birliklerini ve danışmanlarını çekmesini istemiş, İran'ı bu ülkelerin toprak bütünlüğüne saygı duymaya çağırmıştır.⁴⁴ Birçok Türk yetkili de İran'ın bölgesel politikalarına ilişkin benzer kaygılarını değişik zamanlarda dile getirmiştir.

Ocak 2016'da anlaşmanın ‘uygulama aşamasına girmesi’ dolayısıyla yaptığı açıklamada İran üzerindeki yaptırımların kaldırılmasını memnuniyetle karşılayan Başbakan Davutoğlu İran'dan bölgesel politikalarda “yapıcı katkı” vermesini istedi. Bu gelişmenin “bölgedeki yıkımı ve şiddeti sona erdirmeyi hedefleyen ortak çabalar için uygun bir bakış açısının” ortaya konulması ümidini dile getirdi.⁴⁵ Türkiye'nin İran'a yaptığı “bölgede güvenlik ve istikrarın yeniden sağlanmasına” yardım etme çağrısı Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamada yineleni. Açıklamada “İran'ın ayrışmayı teşvik etmeyecek şekilde sorumlu davranması gerektiği” vurgulandı.⁴⁶ Cumhurbaşkanı Erdoğan Ocak 2016'da farklı ülkelerde görev yapan Türk büyükelçilerine yaptığı bir konuşmada İran'ın bölgeye yönelik dış politikasına eleştirilerini tekrarladı. İran'ın bölgedeki etki alanını ge-

nişletmek için “Suriye, Irak ve Yemen'deki gelişmeleri kullandığını” söyledi ve İran'ı “mezhep temelli ayrışmaları çatışmaya dönüştüren tavrıyla yeni ve tehlikeli bir sürecin fitilini ateşlemeye çalışmakla” suçladı.⁴⁷

Anlaşmadan Sonrasında İran Türkiye İlişkilerinde Yarışan Eğilimler: Kompartmanlaştırma Örneği

Şaşırtıcı bir şekilde İran ve Türkiye arasındaki ilişkiler anlaşmanın akabinde kötüleşmeye başladı. Başka bir deyişle, Ankara ve Tahran arasındaki ilişkilerde çatışma ve rekabet eğilimi en azından bir süreliğine etkili oldu. İran Dışişleri Bakanı Zarif Ağustos 2015'te Ankara'ya yapacağı ziyareti son dakikada iptal etti. Zarif, ziyaretin Türk yetkililerle görüşmek için yeterli zaman olmadığı gerekçesiyle -Cumhurbaşkanı Erdoğan İstanbul'dayken Başbakan Davutoğlu ve Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Ankara'da idi - iptal edildiğini açıkladı. Ancak, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İran resmi medyasında ailesiyle ilgili yer alan haberlere tepki olarak Zarif'i kabul etmediğine dair iddialar öne sürüldü.⁴⁸ Bu siyasi gerilim PKK tarafından yapılan terör saldırılarının artmasıyla aynı zamana denk geldi. Bazı uzmanlar nükleer anlaşmadan sonra Türkiye'de terör olaylarının artmasının şaşırtıcı olmadığını iddia ederken İran'ın PKK'ya olan desteğine işaret ettiler.⁴⁹ Bu durum, Ankara ve Tahran'da üst düzey yetkililer arasında karşılıklı suçlamalar ve resmi ve hükümet yanlısı medyada ağır eleştirilerle devam etti.⁵⁰

İran-Türkiye ilişkilerindeki ani ve beklenmedik bozulma çoğunlukla iki ülke arasında İran'ın bölgesel gücünün yükselişi ile hızlanan tarihi rekabetin yeniden ortaya çıkması ile açıklanmaktadır.⁵¹ Buna göre iki ülkenin ya dini/ideolojik sebeplerle veya jeopolitik sebeplerle birbirleriyle rekabet içinde olmaları kaçınılmazdır. Gerçekten de nükleer anlaşma İran'ın bölgesel statüsüne iki şekilde katkıda bulunmuştur. Bi-

rincisi, İran'ı bölgesel ve uluslararası ilişkilerden izole etmeyi amaçlayan uluslararası kampanyayı sona erdirmiştir. Üstelik İran, Suriye krizi ve IŞİD'in temsil ettiği şiddetli aşırıcılıkla mücadele gibi bölgesel sorunların çözümünde bir ortak olarak görülmeye başlanmıştır. Örneğin İran, Rusya ve ABD tarafından bir araya getirilen birçok ülkenin oluşturduğu Uluslararası Suriye Destek Grubunun bir üyesi olmuştur. İkincisi, yaptırımların kaldırılmasıyla İran onlarca milyar dolar değerinde olduğu düşünülen ve gelişen İran ekonomisine katkı sağlayacak ülke dışındaki dondurulmuş mal varlıklarına geri kavuşmuştur.

Fakat, İran-Türkiye ilişkilerindeki düşün İran'ın bölgesel gücünün artmasından kaynaklandığı düşüncesi pek makul değildir. Birincisi, anlaşma uzun süren bir sorunu çözmüş, ancak bölgesel düzeni aniden değiştirmemiştir. Eğer İran ekonomisi canlanırsa Türkiye büyük bir ihtimalle bu gelişmeden faydalanacaktır. Bölgesel meselelerin çözümünde İran'ı ortak olarak görülmesine gelince, bu Türkiye'nin uzun süredir istediği bir durumdu. O halde Türkiye'nin anlaşmaya yönelik temkinli iyimserliğini ve Ankara-Tahran ilişkilerini kötüleşmesini nasıl açıklayabiliriz?

Hepsinin ötesinde, İran Türkiye'nin beklentilerinin aksine bölgesel politikalarını revize etmemiştir. Diğer bir deyişle İran'ın sözde 'yapıcı etkileşim' politikası Ortadoğu'ya yansımamıştır. İran'ın politika değiştirmede başarısız olmasının sebepleri bir yana, Tahran Rusya ile stratejik işbirliğini artırmıştır. Ankara ziyaretini iptal ettikten sonra İran Dışişleri Bakanı Zarif Beyrut, Şam ve Moskova'ya gitmiştir. Ekonomik ve askeri işbirliğini kapsayan İran ve Rusya arasındaki stratejik ortaklık Kasım 2015'de Putin'in Tahran'ı ziyaretıyla pekişti. Eylül 2015'te Rusya'nın Suriye krizine müdahil olması ve Rus-İran işbirliğinin Esad rejimine desteği sahadaki dengeleri Türkiye'nin müttefikleri aleyhine çevirmiş ve sonrasında Türkiye ile Rusya arasındaki düşmanlığı artırmıştır. Bu sebeple, Türkiye, Suriye'de artan Rusya-İran

işbirliğinden oldukça rahatsız olmuştur. Bu arada Türkiye, Tahran'ı şaşkınlıkla Suudi Arabistan ile ilişkilerini geliştirmiştir. Son on yıldır bölgenin İran ve Suudi Arabistan'ın başı çektiği iki kamp arasında kutuplaştığı düşünülürse Ankara ve Riyad arasındaki ilişkilerin gelişmesi İran tarafında bazı endişelere sebep olmuştur.

Aslında Türkiye bölgede mezhepsel ayrımların derinleşmesine sebep olan bu kutuplaşma konusunda oldukça dikkatli idi. Bununla beraber Türk yetkililere göre bu süreçte İran büyük bir rol oynamıştır. Bu kutuplaşma sonunda şiddetlenen jeopolitik sorunlar Türkiye'nin kaygılarını artırdı. Öncelikle Türk yetkililer İran'ın izlediği mezhepsel politikaların bölgesel istikrarsızlığa ve bölgesel barışa ve Türkiye'nin güvenliğine tehdit oluşturan aşırıcı grupların yükselişine sebep olduğu düşüncesindedir. Ayrıca, İran'ın bölgesel gücünü artırmak için mezhepsel ayrılıklardan ve bölgesel krizden faydalandığı düşünülüyordu. Dahası, Türkiye kendisini güney sınırı boyunca Irak'ta İran önderliğindeki mezhepçi güçler ve İran'ın desteklediği düşünülen PKK'ya bağlı Suriye'deki Kürtler tarafından sarıldığını düşünüyordu. Bu şartlar altında hem Türkiye'de hem de İran'da hükümet yanlısı medyada iki ülke birbirlerine ağır eleştirilerde bulundu. İran medyasında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ailesinin sözde IŞİD'i destekleyen bazı faaliyetlerde bulunduğu dair asılsız haberler Ankara ve Tahran arasındaki gerilimi iyice artırdı.⁵² Dolayısıyla Ankara'da İran'ın bölgesel politikalarına ilişkin artan jeopolitik kaygılar ve iki ülke arasındaki medya savaşları Türk-İran ilişkilerinde düşüşe sebep oldu.

Nükleer anlaşmadan sonra artan çatışma ve rekabet eğilimine karşın, eşzamanlı işbirliği ve diyalog eğilimi İran-Türkiye ilişkilerinde etkisini sürdürmeye devam etti.⁵³ Ankara ve Tahran arasındaki siyasi ilişkilerin kötüleşmesine rağmen anlaşmadan sonra İran'a yönelik işadamlarının sayısı giderek arttı. Uzun zamandır İran pazarıyla ilgilenen küçük ve orta ölçek-

li şirketlerin yanı sıra, Türk holdingler de İran'a ilgi göstermeye başladı. Ek olarak, kuzey Suriye'de pekişen Kürt otonomisi dahil yeni bölgesel gelişmeler hem Ankara'yı hem de Tahran'ı alarmına geçirdi. Bu arada Suriye krizine büyük güçlerin artan müdahalesi İran ve Türkiye'nin sahadaki rollerini azalttı. Bu durum iki ülke başkentlerinde de ABD ve Rusya'ya karşı tepkiye sebep oldu. Nihayet, Başbakan Davutoğlu 4 Mart 2016'da Tahran'ı ziyaret etti. Tahran'a yolculuğu sırasında İran ile özellikle ekonomik konularda işbirliğinin önemi üzerine konuştu. Davutoğlu ayrıca İran ve Türkiye arasındaki diyalogun önemini altını çizdi. Bölgesel meselelerde ülkeler arasında anlaşmazlıklar yaşanmasının son derece doğal olduğunu, ancak yetersiz etkileşim eksikliğinin normal olmadığını belirtti. Davutoğlu Tahran'da bulunduğu sırada "bölgenin kaderinin bölge dışı güçlerin ellerine bırakılmaması gerektiğini" söyledi ki bu ifade ABD ve Rusya'ya karşı duyulan tepkiyi gösteriyordu.

Davutoğlu'nun Tahran ziyareti İran-Türkiye ilişkilerine yeni bir ivme kazandırdı ve bunu Cumhurbaşkanı Ruhani'nin 16 Nisan 2016'da Ankara ziyareti takip etti. Bu ziyaretin, İran'daki Suudi diplomatik misyonlarına saldırılar, teröre verdiği destek ve diğer Müslüman ülkelerin içişlerine müdahale etmesi sebebiyle İran'ın ağır bir şekilde eleştirildiği İstanbul'da yapılan İslam İşbirliği Teşkilatı Zirvesi'nden hemen sonra gerçekleşmiş olması önemli bir husustur. Bu eleştirilere rağmen Ruhani resmi ikili görüşmeler için Ankara'ya gitmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Ruhani, her bir ülkeden çeşitli bakanları ilişkileri değerlendirmek üzere bir araya getiren 3. Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyine başkanlık etmişlerdir. Toplantının sonunda sekiz mutabakat muhtırası ve çeşitli konularda anlaşmalar imzalandı. Taraflar ayrıca ikili ekonomik işlemlerin toplam miktarını kısa sürede 30 milyar dolar seviyesine çıkarma taahhüdünü yenedi. 'Belirli konularda' anlaşmazlıkların varlığını kabul eden Cumhurbaşkanı Erdoğan iki ülkenin farklılıkları en aza

indirip ortaklıkları en üst seviyeye çıkarılmaları gerektiğini dile getirdi.⁵⁴ Ruhani, bazı bölgesel meselelerde İran ve Türkiye arasındaki farklılıkları "küçük fikir ayrılıkları" olarak nitelendirdi ve iki ülkenin 'her alanda ilişkilerini geliştirme' kararlılığının altını çizdi. Ayrıca, ekonomik konularda ve enerji meselesinde ikili ilişkileri artırmanın yanı sıra Ruhani ve Türk yetkililer bölgedeki ülkelerin toprak bütünlüğünün korunması, bölgede savaşa bir son verilmesi ve terörizme karşı mücadele konusunda çıkarılarını birleştirmek gibi ortak çıkarlar hakkında konuştular.⁵⁵

Sonuç

İran-Türkiye ilişkilerinin tarihinin incelenmesi ve iki ülke arasındaki güncel ilişkiler üzerine analizler, iki ülke arasında uzun vadeli, yapısal bir çatışma ya da işbirliğinden söz etmenin zorluğunu göstermiştir. Bunun yerine, Ankara ve Tahran arasında eşzamanlı olarak hem rekabet hem de diyaloga yol açan iki çakışan trend bulunmaktadır. İran ve Türkiye arasındaki çatışma ve rekabet için yapısal bir temel bulunmamaktadır, iki ülke neredeyse dört asırdır değişmemiş bir sınırı paylaşmaktadır. İki ülkenin iyi komşuluk ilişkileri geliştirmesine engel olacak tarihi ve toprak anlaşmazlıkları da söz konusu değildir. Ancak, iki ülke arasındaki ideolojik farklılıklar, jeopolitik kaygılar ve bölgesel rekabet zaman zaman krize dönüşebilmektedir. İdeolojik ve bölgesel farklılıklarına rağmen, Türkiye ve İran özellikle 2002'den sonra farklılıklarını bir kenara bırakmayı kabul ederek ve ortak çıkarlar ve tehditlere odaklanarak rasyonelleşme ve kompartmanlaşma temelinde ilişkilerini geliştirmeyi başarmıştır. Dahası, ikili meseleler ve işbirliği üzerindeki bölgesel farklılıkların muhtemel olumsuz etkilerini en aza indirme hususunda Ankara ve Tahran arasında zımnî bir mutabakat bulunmaktadır.

İran nükleer programı Tahran ve Batı arasında bir krize dönüştüğünden Türkiye İran ile iyi komşuluk ilişkilerine sahip olmak ve ABD ile ittifakını devam ettirmek arasında

sıkışıp kaldı. Gerilimi hafifletmek ve bölgede başka bir çatışmanın ortaya çıkmasını engellemek amacıyla Türkiye, İran ve P5+1 arasındaki nükleer müzakereleri kolaylaştırma ve arabuluculuk girişimlerinde bulundu. Ancak, taraflar arasında anlaşmanın sonuçlanmasından sonra Türkiye, jeopolitik etkilerinden dolayı ihtiyatlı bir tavır sergiledi. Bu ihtiyatlı tutum, anlaşmanın kendisinden değil, İran'ın bölgesel politikalarındaki muhtemel etkilerinden kaynaklanıyordu. Nitekim, Cumhurbaşkanı Erdoğan başta olmak üzere, Türk yetkililerin İran'ın bölgesel politikalarına yönelik eleştirileri anlaşmanın sonuçlanmasından çok daha öncesinde başlamıştır. Fakat, anlaşma sonrasında Ortadoğu'da Türkiye'nin çıkarlarına ters düşen gelişmeler, PKK terörünün yükselişi ile karşılıklı olarak resmi ve hükümet yanlısı medyadaki esassız iddiaların yayınlanması Ankara-Tahran ilişkilerinin bozulmasına sebep oldu. Bir başka deyişle iki ülke arasındaki çatışma ve rekabet, işbirliği ilişkilerinin önüne geçti.

Fakat aynı zamanda Ankara ve Tahran'ı diyalog ve işbirliğine zorlayan faktörler mevcuttu. Bir taraftan Türkiye'nin İran'ın bölgesel hırsları ve politikaları hakkındaki endişeleri artarken, diğer taraftan yaptırımların kaldırılması İran'ı Türk iş adamları için cazip bir hedef ve güvenilir bir enerji kaynağı haline getirmiştir. Ayrıca, dini aşırıcılığın yükselmesi, Suriye'nin kuzeyinde Kürt otonomisinin pekişmesi ve bölge dışı büyük güçlerin bölgesel meselelere giderek artan müdahaleleri gibi

jeopolitik gelişmeler iki ülkeyi farklılıklarını yönetmeye ve ortak çıkarlara odaklanmaya zorlamıştır. Bu şartlar altında İran ve Türkiye hükümetleri farklılıklarını ve uyuşmazlık kaynaklarını bir tarafta bırakıp ortak çıkarlara ve endişelere odaklanmaya karar vermişlerdir. Böylelikle, farklılıklarını ve uyuşmazlıklarını kontrol altında tutmak amacıyla ilişkilerini kompartmantalize etmişlerdir. Yani Türkiye ve İran bölgesel farklılıklarını değişik kompartmanlara ayırarak idare etmeyi öğrenmişlerdir. Bu durum farklılıkların ve anlaşmazlıkların tamamen ortadan kalkması anlamına gelmez, fakat işbirliği ve diyalogu kolaylaştırmak amacıyla uyuşmazlıkların idare edilmesi anlamına gelmektedir. İran-Türkiye ilişkilerindeki son gelişmelere bakıldığında jeopolitik kaygıların ve bölgesel sorunların çatışma ve rekabet eğilimini işaret ettiği görülür, ancak ekonomik fırsatlar ve diğer bazı jeopolitik gelişmeler işbirliği ve diyalogun önemini vurgulamaktadır. Ortaya çıkan kompartmanlaştırma süreci, birbirine zıt iki eğilimin eşzamanlı olarak varlığını açıklamaktadır.

İkili ilişkilerin karmaşık doğası ve çakışan işbirliği ve rekabet eğilimlerinin eşzamanlı varlığı sadece İran-Türkiye ilişkilerine mahsus bir şey değildir. Aynı şekilde, ilişkilerin kompartmanlaştırılması politikası da İran-Türkiye vakasıyla sınırlı değildir. Bu yüzden kompartmanlaştırma kavramı ikili ilişkilerde çakışan eğilimleri açıklamak için diğer vakalarda da kullanılabilir.

NOTLAR

- 1 Bu makale daha önce İngilizce olarak yine ORSAM tarafından yayınlanan *Orta Doğu Etütleri* dergisinde C.8, No 1, Temmuz 2016 sayısında yayınlanmıştır. (ss.80-100). Burada bu çalışma Türkçeye çevirilerek, küçük değişiklikler ile tekrar yayınlanmaktadır.
- 2 Gökhan Çetinsaya, "Essential Friends and Natural Enemies: The Historic Roots of Turkish Iranian Relations", *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 7, No. 3 (Eylül 2003), s. 16-32. Bkz. Süleyman Elik, *Iran-Turkey Relations, 1979-2011: Conceptualising the Dynamics of Politics, Religion and Security in Middle-Power States*, New York, Routledge, 2013; Robert W. Olson, *Turkey-Iran Relations, 1979-2004: Revolution, Ideology, War, Coups and Geopolitics*, Costa Mesa, CA, Mazda Pub., 2004.
- 3 S. Gülden Ayman, "Turkey and Iran: Between Friendly Competition and Fierce Rivalry", *Arab Studies Quarterly*, Vol. 36, No. 1 (Kış 2014), s. 6-26; Bayram Sinkaya, "Rationalization of Turkey-Iran Relations: Prospects and Limits", *Insight Turkey*, Vol. 14, No. 12 (İlkbahar 2012), s. 137-156.
- 4 Semih İdiz, "Erdoğan İran'ın Avukatı değil", *Milliyet*, 27 Kasım 2009; Yigal Schleifer, "Ankara is Wild Card in Effort to Slap Iran with UN Sanctions", *Eurasinet.org*, 15 Nisan 2010, <http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav041610.shtml> [Erişim, 8 Haziran 2016]. Ayrıca bkz., Robert Tait, "Turkish PM Exposes Nuclear Rift in NATO", *The Guardian*, 26 Ekim 2009.
- 5 Bkz., Altay Atlı, "Turkey's Euphoria over Iran Nuclear Deal", *Asia Times*, 17 Temmuz 2015, <http://atimes.com/2015/07/turkeys-euphoria-over-iran-nuclear-deal/> [Erişim, 8 Haziran 2016]; Tarık Oğuzlu, "Turkey-Iran Relations Following the Nuclear Framework Agreement with Iran", *SEPAM Policy Brief*, No.17 (Nisan 2015).
- 6 Bkz., Stephen Larrabee, "The Turkish-Iranian Alliance That Wasn't", *Foreign Affairs*, 11 Temmuz 2012, <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2012-07-11/turkish-iranian-alliance-wasnt> [Erişim, 8 Haziran 2016]; Gareth Jenkins, "Occasional Allies, Enduring Rivals: Turkey's Relations with Iran", *Central Asia – Caucasus Institute, Silk Road Paper*, Mayıs 2012; Daphne McCurdy, "Turkish-Iranian Relations: When Opposites Attract", *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 7, No. 2 (2008), s. 87-106; Burak Bekdil, "Is the Turco-Iranian Friendship Real? Turkey at the Crossroads", *Middle East Quarterly*, İlkbahar 2014.
- 7 Bkz., Şafak Baş, "Pragmatism and Rivalry: The Nature of Turkey-Iran Relations", *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 12, No. 3 (2013); Merve Tahiroğlu & Behnam Ben Talebli, "Turkey and Iran: The Best of Frenemies", *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 14, No. 1 (İlkbahar 2015), s. 123-134.
- 8 Bu kavram daha önce Türkiye-İran ilişkilerine ilişkin bazı analizlerde kullanılmıştır. Bkz., Michael Rubin, "Iran-Turkey trade jumps again", *American Enterprise Institute*, 5 Mart, 2013, <http://www.aei.org/publication/iran-turkey-trade-jumps-again/> [Erişim, 8 Mayıs 2016]; Samuel Brannen, "The Turkey, Iran, Russia Nexus: Evolving Power Dynamics in the Middle East, the Caucasus and Central Asia", *Center for Strategic & International Studies*, 12 Kasım 2013, http://csis.org/files/publication/131112_Brannen_TurkeyRussiaIranNexus_Web.pdf [Erişim, 8 Mayıs 2016]; Bayram Sinkaya, "Turkish PM Erdoğan's Visit to Tehran: A New Milestone in Relations Between Turkey and Iran", *ORSAM Foreign Policy Analysis*, 31 Ocak 2014, <http://www.orsam.org.tr/en/showArticle.aspx?ID=2586> [Last Erişim, 8 Mayıs 2016]; Aaron Stein, "Turkey-Iran Compartmentalize Ties to Sidestep Differences", *World Politics Review*, 11 Haziran 2014, <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/13852/turkey-iran-compartmentalize-ties-to-sidestep-differences> [Erişim, 8 Mayıs 2016].
- 9 Bkz., Stewart M. Patrick, "Learning to Compartmentalize: How to Prevent Big Power Frictions from Becoming Major Global Headaches", *Council on Foreign Relations*, 4 Haziran 2014, <http://blogs.cfr.org/patrick/2014/06/04/learning-to-compartmentalize-how-to-prevent-big-power-frictions-from-becoming-major-global-headaches/> [Erişim, 8 Mayıs 2016].
- 10 Sinkaya: "Rationalization of Turkey-Iran Relations: Prospects and Limits", s.138-42.
- 11 Özden Zeynep Oktav, "Changing Security Perceptions in Turkish-Iranian Relations", *Perceptions*, Vol.9 (2004), s.103-117; Bülent Aras and Rabia K. Polat, "From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey's Relations with Syria and Iran", *Security Dialogue*, Vol. 39, No.5, (2008), s. 495-515.

- 12 “İran-Türkiye ticaret hacmi 15 milyar dolara ulaştı,” *Mehr Haber Ajansı*, 4 Ocak 2012, <http://haber.irankulturevi.com/Iran-Turkiye-ticaret-hacmi-15-milyar-dolara-ulasti-1134i.cgi> [Erişim, 8 Haziran 2016].
- 13 Ayman, “Turkey and Iran: Between Friendly Competition and Fierce Rivalry”, s.12-22; Sinkaya, “Rationalization of Turkey-Iran Relations: Prospects and Limits”, s.148-51.
- 14 Bülent Aras & Emirhan Yorulmazlar, “Turkey and Iran After the Arab Spring: Finding A Middle Ground,” *Middle East Policy*, Vol. 21, No. 4 (2014); Hamid Ahmadi & Fahimeh Ghorbani, “The Impact of Syrian Crisis on Iran-Turkey Relations,” *Iranian Review of Foreign Affairs*, Vol. 4, No. 1 (2014); Burak Küntay, “Relations Between Turkey and Iran After the Arab Spring: The Extension of A Pragmatic Rapprochement,” *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol. 14, No. 2 (2014).
- 15 Başbakan Erdoğan Tahran’ı Mart 2012’de ve Ocak 2014’te ziyaret etmiştir. İranlı mevkidaşı Cumhurbaşkanı Yardımcısı Muhammed Rıza Rahimi Türkiye’yi Ekim 2012’de, İran Cumhurbaşkanı Ruhani Haziran 2014’te ziyaret etmiştir. Ağustos 2014’te cumhurbaşkanı olan Erdoğan, Tahran’ı Nisan 2015’te ziyaret etmiştir.
- 16 Türkiye’nin İran nükleer programına ilişkin pozisyonu için bakınız, Bayram Sinkaya “Turkey and the Iranian Nuclear Issue: From a Passive Stance to the Actual Contributor to the Peaceful Solution?” *ORSAM Foreign Policy Analysis*, December 2010 <http://www.orsam.org.tr/en/showArticle.aspx?ID=323> [Erişim, 8 Haziran 2016]; Aylin G. Gürzel and Eyüp Ersoy, “Turkey and Iran’s nuclear program,” *Middle East Policy*, Vol. 19, No. 1 (2012), s. 37-50; R.G. Bonab, “Turkey’s Emerging Role as a Mediator on Iran’s Nuclear Activities,” *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 3 (2009), s.161-175; Kadir Üstün, “Turkey’s Iran Policy: Between Diplomacy and Sanctions,” *Insight Turkey*, Vol. 12, No. 3 (2010), s. 19-26.
- 17 Bkz., Oliver Meier, “European Efforts to Solve the Conflict Over Iran’s Nuclear Programme: How has the European Union Performed?”, EU Non-Proliferation Consortium, Non-Proliferation Papers, No. 27, Şubat 2013, https://www.sipri.org/sites/default/files/EUNPC_no-27.pdf [Erişim, 8 Haziran 2016].
- 18 “Erdoğan Washington’da Konuştu,” *Hürriyet*, 14 Kasım 2008.
- 19 “Ahmadinejad: No need for Turkish mediation,” *Press TV*, 11 Mart 2009.
- 20 Erdoğan , “BM Güvenlik Konseyi kalıcı üyelerinin hepsi nükleer silahlara sahip ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumuna üye olmadığı halde nükleer silaha sahip ülkeler var. İran silaha sahip olmadığı halde İran’ın silah bulundurmaması gerektiğini söyleyenler aslında kendisi silaha sahip olan ülkelerdir.” Robert Tait, “Turkish PM Exposes Nuclear Rift in NATO,” *The Guardian*, 26 Ekim 2009.
- 21 İdiz, “Erdoğan İran’ın Avukatı değil,”; Schleifer, “Ankara is Wild Card in Effort to Slap Iran with UN Sanctions.”
- 22 Bayram Sinkaya, “İran’ın Nükleer Programı Karşısında Türkiye’nin Tutumu ve Uranyum Takası Mutabakatı,” *Ortaadoğu Analiz*, Vol.2, No.18 (Haziran 2010).
- 23 Murat Yetkin, “Davutoğlu: Bugün İran’a, Yarın Türkiye’ye,” *Radikal*, 25 Eylül 2010. Ayrıca bkz. “Ne Müeyyide Uygulayacağımızı İsrail Biliyor,” *Newsweek Türkiye – Habertürk (website)*, 10 Temmuz 2010, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/531166-ne-mueyyide-uygulayacagimizi-israil-biliyor> [Erişim, 8 Mayıs 2016].
- 24 “Iran nuclear talks start in Turkey,” *The Guardian*, 21 Ocak 2011.
- 25 Aaron Stein, “Turkey and Iran’s Complicated Relationship,” *EDAM Non-Proliferation Policy Briefs*, no. 3, Kasım 2012.
- 26 “Türkiye, İran nükleer krizinin çözümünde yardıma hazır,” *Zaman*, 26 Eylül 2013.
- 27 “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile İran İslam Cumhuriyeti Arasında Yayınlanan Ortak Bildiri,” *T.C. Başbakanlık*, 10 Haziran 2014, http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Article/pg_Article.aspx?Id=acf5a83e-d621-4619-b9da-a23854a66a38 [Erişim, 8 Haziran 2016].

- 28 Zarif, "Dilerim ki diğer komşu ülkelerimiz de Türkiye örneğini takip etsin ve nükleer meselesine çözüm üretmede yardımcı olsunlar. Bizim nükleer programımız kimsenin zararına değil, endişe etmelerine gerek yok.... Türkiye bizim barışçıl nükleer faaliyet hakkımızı her zaman destekledi" Bkz., "Iran says sees more steps ahead in nuclear talks," Reuters, 17 Aralık 2014, <http://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-zarif-idUSKBN0JV0RE20141217> [Erişim, 30 Mayıs 2016].
- 29 "Joint Comprehensive Plan of Action," Viyana, 14 Temmuz 2015, http://eeas.europa.eu/statements-eeas/docs/iran_agreement/iran_joint-comprehensive-plan-of-action_en.pdf [Erişim, 30 Mayıs 2016].
- 30 İbrahim Karagül, "Tanklar Kabe'ye dayanacak," *Yeni Şafak*, 12 Ağustos 2015.
- 31 Abdullah Muradoğlu, "İran'da çifte kavrulmuş bayram!" *Yeni Şafak*, 19 Temmuz 2015; Hilal Kaplan, "Türkiye'ye Karşı İran Birliği," *Sabah*, 19 Ağustos 2015.
- 32 "Sanaa is the forth Arab capital to join the Iranian revolution," *Middle East Monitor*, 27 Eylül 2014, <https://www.middleeastmonitor.com/20140927-sanaa-is-the-fourth-arab-capital-to-join-the-iranian-revolution/> [Erişim, 30 Mayıs 2016]; Samia Nakhoul, "Iran expands regional 'empire' ahead of nuclear deal," *Reuters*, 23 Mart 2015, <http://www.reuters.com/article/us-mideast-iran-region-insight-idUSKBN0MJ1G520150323> [Erişim, 30 Mayıs 2016].
- 33 Robert Fisk, "Iran nuclear deal: America has taken Iran's side – to the fury of Israel and Saudi Arabia," *Independent*, 15 Temmuz 2015.
- 34 "İran bölgede güven vermiyor," *AA*, 12 Ağustos 2015, <http://www.haberler.com/iran-bolgede-guven-vermiyor-7591323-haberi/> [Erişim, 8 Mayıs 2016].
- 35 Oğuzlu, "Turkey-Iran Relations Following the Nuclear Framework Agreement with Iran"; Sinan Ülgen, Mustafa Kibaroglu, Doruk Ergun, "Ankara Neden İran ile İmzalanan Anlaşmayı Memnuniyetle Karşılmalı," *EDAM Tartışma Kağıtları Serisi*, No.3, 15 Temmuz 2015.
- 36 Mensur Akgün, "İran uzlaşması Türkiye için ne demek?" *Star*, 19 Temmuz 2015.
- 37 "İran'a ambargo kaldırılırsa..." *CNN Türk*, 7 Nisan 2015, <http://www.cnnturk.com/haber/ekonomi/dunya/irana-ambargo-kaldirilirsaa> [Erişim, 8 Mayıs 2016].
- 38 Şaban Kardaş, "Turkey and Iran nuclear negotiations: cautious optimism," *Daily Sabah*, 9 Temmuz 2015. Ayrıca bkz. Burak Bekdil, "Iran Nuclear Deal: Good and Bad News for Turkey," *Gatestone Institute*, 16 Temmuz 2015, <http://www.gatestoneinstitute.org/6179/iran-nuclear-deal-turkey> [Erişim, 30 Mayıs 2016].
- 39 "İran'ın nükleer anlaşması Türkiye'yi nasıl etkileyecek?" *Habertürk Ekonomi*, 14 Temmuz 2015, <http://www.haberturk.com/ekonomi/ekonomi/haber/1102928-iran-pazari-aciliyor-yatirimcilar-kapida-bekliyor> [Erişim, 8 Mayıs 2016].
- 40 "Taner Yıldız'dan nükleer anlaşmaya ilk yorum," *Star*, 14 Temmuz 2015, <http://haber.star.com.tr/guncel/taner-yildizdan-nukleer-anlasmaya-ilk-yorum/haber-1043786> [Erişim, 1 Haziran 2016].
- 41 "İran fırsatlar ülkesi haline gelecek," *TRT Haber*, 2 Ekim 2015, <http://www.trthaber.com/haber/ekonomi/iran-firsatlar-ulkesi-haline-gelecek-206471.html> [Erişim, 1 Haziran 2016].
- 42 "World leaders welcome Iran nuclear deal," *AA*, 14 Temmuz 2015, <http://aa.com.tr/en/politics/world-leaders-welcome-iran-nuclear-deal/26174> [Erişim, 30 Mayıs 2016].
- 43 "Çavuşoğlu'ndan İran açıklaması," *NTV*, 14 Temmuz 2015 <http://www.ntv.com.tr/dunya/cavusoglundan-iran-aciklamasi,GHcso1DOleyZYtyXNgFBww> [Erişim, 30 Mayıs 2016]; "Turkish FM welcomes nuke deal, but calls on Iran to revize regional policies," *Hürriyet Daily News*, 14 Temmuz 2015.
- 44 "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan İran'a Tepki," *Hürriyet*, 27 Mart 2015.
- 45 "Turkey welcomes Iran nuclear deal, hopes for 'constructive contribution' on regional conflict," *Hürriyet Daily News*, 18 Ocak 2016.
- 46 "Turkey welcomes Iran nuclear deal, hopes for 'constructive contribution' on regional conflict."

- 47 “Turkey have paid the heaviest price in the struggle against terror,” *Presidency of the Republic of Turkey*, 12 Ocak 2016, <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/37543/turkey-has-paid-the-heaviest-price-in-the-struggle-against-terror.html> [Erişim, 30 Mayıs 2016]; Emre Peker, “Turkey hails Iran nuclear deal,” *Wall Street Journal*, 17 Ocak 2016.
- 48 “Erdoğan daughter heads hospital for ISIL,” *Press TV*, 21 Temmuz 2015.
- 49 Ardan Zentürk, “Kürtler’in değil, İran’ın PKK’lı ‘vekalet savaşı,” *Star*, 13 Ağustos 2015; Musa Kartoğlu, “Yerli İstihbarat ve İran-Kandil trafiği,” *Star*, 20 Ağustos 2015. Ayrıca bkz., Joshua Walker and Gabriel Mitchell, “Is Turkey’s War on Terror a Consequence of the Iran Deal?” *War on the Rocks* (<http://warontherocks.com>), 25 Ağustos 2015, <http://warontherocks.com/2015/08/is-turkeys-war-on-terror-a-consequence-of-the-iran-deal/> [Erişim, 8 Mayıs 2016].
- 50 Türk medyasından bazıları İran’ı birçok masum müslümanı öldüren Rus savaşına destek olmakla suçlarken, İran medyası Türkiye’yi IŞİD gibi aşırı örgütlere destek olmakla suçladı. Bkz., Semih İdz, “Turkish, Iranian media trade barbs,” *Al-Monitor*, 18 Ağustos 2015, <http://www.al-monitor.com/pulse/en/originals/2015/08/turkey-iran-syria-media-war-isis.html> [Son ziyaret 28 May 2016]; Dorian Jones, “Turkey-Iran Tensions on Rise,” *Voice of America*, 19 Ağustos 2015, <http://www.voanews.com/content/turkish-iranian-tensions-on-the-increase/2923792.html> [Erişim, 28 Mayıs 2016]; “Turkey, Iran in war of words over Syria,” *Hurriyet Daily News*, 6 December 2015; Arash Karami, “Did Erdogan threaten Iran,” *Al-Monitor*, 8 Aralık 2015, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/12/erdogan-islamic-state-oil-iran-media-warn.html> [Erişim, 30 Mayıs 2016].
- 51 Cengiz Çandar, “Are Turkey and Iran reviving a 16th century conflict?” *Al-Monitor*, 10 Aralık 2015. <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/12/turkey-iran-rivalry-in-mesopotamia-revisted.html> [Erişim, 30 Mayıs 2016].
- 52 “Iranian media full of lies against Turkey,” *AA*, 26 Temmuz 2015, <http://aa.com.tr/en/world/iranian-media-full-of-lies-against-turkey/18626>[Erişim, 8 Mayıs 2016].
- 53 Bayram Sinkaya, “PM Davutoğlu’s Visit to Tehran: A New Momentum in Turkey-Iran Relations”, *ORSAM Foreign Policy Analysis*, 7 Mart 2016, <http://www.orsam.org.tr/en/showArticle.aspx?ID=2967> [Erişim, 8 Mayıs 2016]; Hassan Ahmadian, “Is Turkey Swaying Back to Iran?”, *Al-Monitor*, 22 Mart 2016, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/03/iran-turkey-political-cooperation-davutoglu-zarif.html> [Erişim, 8 Mayıs 2016]
- 54 “Erdoğan: İran ile Türkiye Arasındaki İş Hacmi Artırılacak”, *Haberler.com*, 16 Nisan 2016, <http://www.haberler.com/erdogan-iran-ile-turkiye-arasindaki-is-hacmi-8363333-haberi/> [Erişim, 8 Mayıs 2016].
- 55 “Iran, Turkey must up anti-terror efforts: Rouhani”, *Press TV*, 16 Nisan 2016, <http://www.presstv.ir/Detail/2016/04/16/461052/Iran-Turkey-Rouhani-Erdogan-Ankara> [Erişim, 8 Mayıs 2016].

V. SONUÇ

21.Yüzyılın sonundaki başlıca küresel gelişmeler Hem Japonya hem de Türkiye açısından temel stratejik problemler yaratmaktadır. Japonya gittikçe daha iddialı bir Çin'in yükselişine ve açıkça düşmanca davranan bir Kuzey Kore'nin varlığına adapte olması gerekirken, Türkiye ise bütün Ortadoğu'yu kapsama tehlikesi olan Suriye ve Irak'taki gittikçe kötüleşen iç savaşın etkileri ile yüzleşirken, bir yandan da Karadeniz'in karşısında Ukrayna ve saldırgan bir Rusya'yı karşı karşıya getiren, Avrasya'da istikrarı bozabilecek başka bir çatışmayı izlemektedir. Küreselleşen dünyada hiçbir ülke içine kapanma lüksüne sahip değildir.

Bu global dönüşüm döneminde Japonya ve Türkiye arasında sağlam ve sağlıklı bir ortaklık, sadece bu ülkelerin milli çıkarlarının korunması açısından değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel barış ve istikrar için işbirliği yapılabilecek ikili platformların kurulabilmesi için de önem taşımaktadır. Bu amaçla hem kendi bölgelerinde barış ve zenginleşmeye katkıda bulunabil-

mek için hem de ülke güvenliklerini genişletebilmek için işbirliğinin nasıl yapılabileceğini tartışabilecekleri sürdürülebilir bir diyaloga ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu sempozyum entelektüel açıdan ikili işbirliğini desteklemeyi ve de Türk ve Japon stratejik düşünürlerin diğer ülke ile ilgili ilk elden bilgi sahibi olmalarını sağlayacak bir platform kurmayı amaçlamıştır. Bu tarz ortak sempozyumlar ve çalıştaylar düzenlenmesi her iki ülkenin diğer ülkedeki siyasi tartışmalardaki görünürlüğünü artırmaya katkıda bulunacaktır.

Bu sempozyumu takiben kısa bir süre içerisinde daha spesifik konular üzerine yoğunlaşılacak bir üçüncü sempozyum düzenlenecektir ve bu sempozyumun iki taraf arasında başka etkileşimlerin de öncülü olması ümit edilmektedir. Bu etkinliklerin, giderek istikrarsızlaşan dünyada belirsizlikleri azaltmak için ihtiyaç duyulan Türk-Japon ortaklığının ilk adımları olduğuna inanıyoruz.